

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Obraz habsburské dynastie v symbolické řeči slavností konaných ve Francii
Karla IX. (1570-1574)**

Veronika Hřebíková

Diplomová práce
2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Veronika Hřebíková**
Osobní číslo: **H19318**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Regionální**
Téma práce: **Obraz habsburské dynastie ve Francii Karla IX.**
Téma práce anglicky: **The Image of the Habsburg dynasty in France under Charles IX.**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce bude zkoumat reflexi habsburské dynastie během slavnostních ceremonií uspořádaných ve Francii na počest krále Karla IX. a jeho choti Alžběty Habsburské. Na základě analýzy popisu slavnostního vjezdu Alžběty Habsburské uskutečněného u příležitosti její korunovace roku 1571, oslavných svatebních proslovů i jiných pramenů zahraniční provenience bude sledováno, nakolik se nově navázané spojení mezi rodem Valois a Habsburky promítalo v prostředí francouzského královského dvora a ve francouzském veřejném prostoru obecně.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

D'AMBOIS, François, *Au roy sur son entrée, son mariage et sa chasse, theralogue en eclogue foretiere, faite par son commandement et présentée a sa Mageste. Extraite du szieme liure de la Clion*, Paris 1571.

DARLEM, Clary, *Elisabeth d'Autriche, reine de France*, Paris 1847.

DOSTÁL, Josef, „*Princesse de Boheme*“ a její cesta na francouzský trůn, in: Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl I., Praha 1930, s. 414-427.

FRIEDOVÁ, Leonie, *Kateřina Medicejská. Životopis*, Praha 2007.

GACHARD, Luis Prosper (ed.), *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas*, Bruxelles 1874-1882.

GRAHAM, Victor, E., ? JOHNSON, McAllister, W., *The Paris Entries of Charles IX and Elisabeth of Austria 1571, With an analysis of Simon Bouquet's Bref et sommaire recueil*, Toronto 1974.

MASSON, Jean-Papire, *Entiers discours des choses qui se sont passées en la réception de la Royne, & mariage du Roy*, 1570.

PATROUCH, Joseph F., *Queen's Apprentice. Archduches Elizabeth, Empress Maria the Habsburgs, and the Holy Roman Empire, 1554-1569*, Leiden ? Boston 2010.

PATROUCH, Joseph F., *Reichstag und Hochzeit (Speyer 1570)*, in: V. Bůžek ? P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, s. 265?280 (= Opera historica 8).

PINART, Claude, *Veritable Discours du mmariage de Charles IX roy de Frnace et d'Elisabeth fille de l'empereur Maxmilian, célébré en la ville de Mezieres, le 26. Novembre 1570*, Paris 1570.

VOCELKA, Karl, *Habsburgische Hochzeiten 1550-1600*, Wien ? Köln ? Graz 1976.

Vedoucí diplomové práce: **doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2020**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2020

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 30. 3. 2022

.....

Mé srdečné díky patří všem... Všem z rodiny i kamarádům, kteří mne na mé cestě studiem podporovali nebo mi pomáhali. Mé poděkování si zaslouží i Zdenička, která tuto cestu studia absolvovala se mnou a která mi přeložila resumé do angličtiny.

Zvláštní poděkování náleží především vedoucímu práce doc. Pavlu Markovi za jeho trpělivost a rady. V neposlední řadě děkuji i dalším vyučujícím z Ústavu historických věd, všem kteří mne během svých přednášek inspirovali a z jejichž hodin jsem si odnášela nové poznatky, které jsem záhy využívala při psaní této práce, např.: doc. Jiří Kubeš.

Anotace

Cílem práce je přiblížit reflexi habsburského rodu, jež se odrážela na slavnostech, které se konaly na francouzském královském dvoře v době, kdy v Paříži působila Alžběta Habsburská (1570–1574). Text vychází z panegyrických tisků, jejichž prostřednictvím je sledována svatba francouzského krále Karla IX. s habsburskou princeznou a korunovace nové francouzské královny v Saint Denis. Pozornost je věnována i dvěma slavnostním vjezdům – Karla IX. a Alžběty – do Paříže, nebo pohřbu francouzského krále. Použité symboly a alegorie na slavnostech ukazují, jak francouzská společnost nahlížela na habsburský rod.

Klíčová slova

16. století – ceremonie a rituály – Alžběta Habsburská – Karel IX. – francouzsko-habsburské vztahy

Title

The Image of the Habsburg Dynasty in the Symbolic Language of the Festivities held in France by Charles IX. (1570-1574)

Annotation

The aim of this thesis is to present the reflection of the Habsburg family during festivities that took place at the French royal court. The work focuses on a time period when Elizabeth of Habsburg was active in Paris (1570–1574). The text is based on panegyric prints, through which her wedding to Charles IX., king of France, is observed. Other described ceremonies include the coronation of the new French queen in Saint Denis. Even though, most attention is focused on two royal entries - of both Charles IX. and Elizabeth - to Paris. The last ceremony presented by this work is the funeral of the French king. The symbols and allegories used at these events show how French society viewed the Habsburg dynasty.

Key words

16th century – ceremonies and rituals – Elisabeth of Habsburg – Charles IX. – French-Habsburg relations

Obsah

Úvod.....	8
I. Habsburkové a jejich vztahy s Francií v 16. století	14
I. 1. Habsburská expanze v první polovině 16. století	14
I. 2. Sbližování rodu Valois a Habsburků po polovině 16. století.....	16
II. Svatba Karla IX. a Alžběty Habsburské ve francouzském Mézières	28
III. Slavnostní vjezd Karla IX. do Paříže	35
IV. Korunovace francouzské královny v Saint Denis	49
V. Pokorunovační vjezd Alžběty Habsburské do Paříže.....	53
VI. Smrt a pohřeb Karla IX.....	74
Závěr.....	82
Resumé	86
Seznam pramenů a literatury	87
Archivní prameny.....	87
Staré tisky (do roku 1800).....	87
Vydané prameny	89
Literatura	89
Internetové zdroje.....	95
Seznam vyobrazení.....	96

Úvod

Hlavním úkolem urozených dcer bylo vhodně posloužit dynastii. Nejčastěji byly proto využívány na sňatkovém trhu. Jejich prostřednictvím mohly být utužovány vzájemné vztahy s dalšími významnými evropskými rody. Nepřátelství mezi francouzskou vládnoucí dynastií (ať už se jednalo o rod Valois nebo Bourbony) a Habsburky bylo v průběhu raného novověku téměř nepřetržité. I přesto lze mezi oběma dynastiemi v 16. století nalézt období míru, během kterých se protagonisté obou stran snažili o křehká spojení. Když skončily války o Itálii, podařilo se po zdlouhavém vyjednávání dohodnout svatbu francouzského krále Karla IX. s mladší dcerou císaře Maxmiliána II. a Marie Habsburské s Alžbětou. Habsburská arcivévodkyně měla posloužit ve svém mladém věku rodové politice. Její sňatek představoval pokus o alianci, která si kladla za cíl zachovat přátelské vztahy mezi oběma dynastiemi.

Právě Alžběta Habsburská (1554–1592) stojí v popředí zájmu následující práce, neboť se ve své době stala zhmotněním francouzského náhledu na rod (dosud nepřátelských) Habsburků. Při jejím slavnostním vjezdu do Paříže v březnu 1571 bylo nutné přesvědčit veřejnost o opaku: že aliance s Habsburky přinese do království více prosperity a benefitů. Přidanou hodnotou bylo v očích vládnoucího rodu Valois i to, že Alžběta byla silně věřící, což mohlo pomoci k upevnění katolictví ve Francii.

Mladé nevěstě putující z Vídně do metropole nad Seinou věnovali pozornost historické již v 19. století.¹ Také v současnosti vzniklo několik prací, které se zabývají jejími osudy. Mezi nimi vyniká kniha, v níž kanadský historik Joseph Patrouch přiblížil její dětství zasazené do širokého historického vývoje habsburské monarchie.² Tato monografie je široce tematicky rozkročená, informuje totiž o nejbližším okruhu mladé arcivévodkyně, jejím vzdělání nebo rodinném zázemí. V širším kontextu se autor zaměřuje na začlenění mladých habsburských dcer do dvorského prostředí nebo jejich účast na slavnostech, z autorova hlediska však neunikají ani důležité politické záležitosti doby a rozsáhlé habsburské sociální síť.

¹ V 19. století byla Alžbětina cesta do Francie přiblížena vydáním edice německých dopisů štrasburského biskupa Jeana de Manderscheid. První kniha obsahuje studii a další díl vydaný o rok později představuje samostatnou edici dopisů. SPACH, Louis, *Deux voyages d'Élisabeth d'Autriche, épouse de Charles IX, roi de France, correspondance inédite du XVIIe siècle*, Colmar 1855; SPACH, Louis, *Deux voyages d'Élisabeth d'Autriche, épouse de Charles IX, roi de France, correspondance inédite du XVIIe siècle*, Colmar 1856. Popularistické přiblížení Alžbětiny osoby přinesl: Clary DARLEM, *Élisabeth d'Autriche, reine de France*, I^e partie, IIe partie, Paris 1847.

² Joseph F. PATROUCH, *Queen's Apprentice. Archduches Elizabeth, Empress Maria the Habsburgs, and the Holy Roman Empire, 1554–1569*, Leiden – Boston 2010.

Další prací, ve které vstupuje arcivévodkyně Alžběta do popředí badatelského zájmu, je kniha od německé autorky Julie Hodapp.³ Ta vychází z její disertační práce, ve které se zaměřovala na aktivní roli žen z rakouské větve Habsburků v náboženské otázce. Sleduje zde fundátorskou činnost klášterů arcivévodkyň – z nichž jednou zakladatelkou byla i Alžběta Habsburská. Tato monografie přináší nové poznatky o životě vdovy po francouzském králi a jejím působení po návratu do Vídně.

Tímto však není literatura přibližující osobnost Alžběty zcela vyčerpána. Protože se jedná o příslušnici habsburského rodu, kterému již byla na historiografickém poli věnována značná pozornost, je možné využít i některá syntetická díla věnovaná této dynastii. Pozornosti by neměl uniknout životopisný medailon publikovaný v práci B. Hammanové.⁴ Z české historiografie by se pak zájemcům o život Alžběty Habsburské měla dostat do ruky především kolektivní práce *Habsburkové, Země Koruny české ve středoevropské monarchii 1526–1740*, jež vznikla pod vedením Václava Bůžka a Rostislav Smíška. Díky tomuto dílu jsme schopni zasadit Alžbětin život do širších politických a kulturních souvislostí.⁵

Cílem následující práce je přiblížit reflexi habsburského rodu v ceremoniích, které se konaly na francouzském královském dvoře v době, kdy v Paříži působila Alžběta Habsburská (1570–1574). Ve většině daných slavností, ať už šlo o Alžbětinu svatbu s francouzským panovníkem Karlem IX., její slavnostní vjezd do Paříže nebo její korunovaci francouzskou královnou, hrála habsburská princezna (jednu z) hlavní(ch) roli/rolí. Pokusím se ji interpretovat na základě metodologických přístupů, které představili vlivní sociologové Pierre Bourdieu nebo Erving Goffman.⁶ Právě práce *Všichni hrajeme divadlo* je pro zmiňované ceremonie příznačná svým divadelním pojetím. Inspirací mi však byla též díla historiků, kteří se zabývají symbolickou komunikací v raném novověku v čele s Barbarou Stollberg-Rilinger,⁷ téma symbolického jednání přibližuje sborník k poctě prof. Bůžka.⁸

Slavnostní vstupy korunovaných hlav do Paříže v době raného novověku přiblížil L. M. Bryant již v osmdesátých letech 20. století a oproti pozdějším badatelům částečně vě-

³ Julia HODAPP, *Habsburgerinnen und Konfessionalisierung im späten 16. Jahrhundert*, Münster 2018.

⁴ Brigitte HAMANN, *Habsburkové, životopisná encyklopedie*, Praha 2010.

⁵ Habsburský rod přibližuje kolektivní práce: Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové, Země Koruny české ve středoevropské monarchii 1526–1740*, Praha 2017.

⁶ Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998; Erving GOFFMAN, *Všichni hrajeme divadlo, Sebeprezentace v každodenním životě*, Plzeň 1999.

⁷ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 498-527.

⁸ Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Rostislav SMÍŠEK, *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019.

noval svou pozornost i slavnostním vjezdům francouzských královen.⁹ Těmto námětům se ale věnují i další texty mladšího data publikované ve formě kolektivních monografií nebo sborníků.¹⁰ Slavnostní vjezdy Karla IX. a Alžběty Habsburské do Paříže v březnu roku 1571 se dostaly do hledáčku zahraničních textů, kteří k tématům přispěli pomocí studií.¹¹ Králův vjezd si za své badatelské téma vybral i kanadský diplomant P. Nadeau.¹²

Z březnových slavností francouzského královského páru se zachovalo množství pramenného materiálu ať už v podobě manuskriptů, vydaných tisků od královských básníků, nebo ve formě edic. Vydáním textu, který by velebil slavnosti, byl pověřen Simon Bouquet (pařížský konšel), jenž měl na výzdobu daných událostí v březnu roku 1571 osobně dohlížet.¹³ Tento tisk částečně vycházel z ručně psaných pramenů. Podařilo se najít dva manuskripty obsahující téměř totožné informace o vjezdu Karla IX. a Alžběty Habsburské. Oba texty se částečně svými informacemi překrývají.¹⁴ Veřejně vydaná zpráva má však odchylky od manuskriptů, některé informace chybí a další jsou naopak přidáné, ovšem jedná se o jednotlivosti. Již v sedmdesátých letech 20. století americká badatelská dvojice Victor E. Graham a William McAllister-Johnson editorsky zpracovala tento pramen a v příloze zpřístupnila i další

⁹ Lawrence M. BRYANT, *King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony Politics, Ritual, and Art in the Renaissance*, Genève 1986.

¹⁰ János M. BAK, (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990; Marie-Claude CANOVA-GREEN – Jean ANDREWS – Marie-France WAGNER (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013; James, Ronald MULRYNE – Elizabeth GOLDRING (edd.), *Court Festivals of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002; Nicolas RUSELL – Helène VISENTIN, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007.

¹¹ O vjezdech královského páru jsou dostupné studie: Frances, A. YATES, *Poètes et artistes dans les Entrées de Charles IX et de sa Reine à Paris en 1571*, in: Jean JACQUOT (ed.), *Les Fêtes de la Renaissance*, Paris 1956, s. 61–84; Luisa CAPODIECI, *Cadmos et l'harmonie. Jean Dorat, Nicolò dell'Abate et le Décor de la Salle du Banquet pour l'Entrée de Charles IX et Elisabeth d'Autriche (Paris, 1571)*, Seizième Siècle 3, 2007, s. 61–90

¹² Tematické zaměření na vjezd krále v podání diplomové práce: Philippe NADEAU, « *Embrasser le guerrier enflé de haulx exploitz* ». *Les ratés durant l'entrée de Charles IX à Paris en 1571*, diplomová práce Université de Montréal 2015.

¹³ Simon BOUQUET, *Bref et sommaire recueil de ce qui a esté faict et de l'ordre tenu à la joyeuse et triumpante entrée de ... Charles IX ... en sa bonne ville et cité de Paris ... le mardy sixiesme jour de mars, avec le couronnement de ... Madame Élisabet d'Autriche, son espouse, le dimanche vingtcinquesme, et entré*, Paris 1572.

¹⁴ První méně obsáhlý pramen informuje o vjezdu královny Alžběty: Bibliothèque nationale de France (dále jen BnF): Gallica, Recueil de lettres et mémoires, en originaux, imprimés et copies, concernant l'Histoire de France (1278-1665). Tome I Années 1278-1616. — Ordonnances royales, etc. droits successoraux de Catherine de Médicis en Italie, f. 112–118. Dostupné online na: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10035585r>>, [2021-12-27]. Ručně psaný záznam obsahující detailnější informace: BnF: Gallica, Recueil de copies de pièces portant pour titre : « Ceremonies observées à l'entrée des roys et des princes ».. 1601-1700, f. 150–163 (vjezd Karla IX.), f. 163–191 (vjezd Alžběty). Dostupné online na: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107206421>>, [2021-12-27].

informace obsažené v manuskriptech, jež souvisely s vjezdy královského páru.¹⁵ Bouquetův tisk se však dočkal i druhé – online dostupné – edice, tu připravil Frédérique Lemerle.¹⁶

Kromě tohoto stěžejního vytištěného textu bylo krátce po událostech vydáno i mnoho dalších prací, které dané slavnosti velebily. K příležitosti vjezdu Karla IX. a jeho manželky Alžběty složil básník, řečník a filozof Jacques Prevosteau hymnus, který krátce poté nechal v Paříži vydat tiskem.¹⁷ Citovaná je zde také práce od autora jménem Amadis Jamin, který v královských službách působil přibližně od roku 1560, kde kromě skládání milostné poezie a překládání Homérovy *Iliady* sloužil panovníkovi i jako jeho sekretář.¹⁸ Dvojice dvorských básníků – Pierre de Ronsard a Jean Dorat – se dokonce autorsky podíleli na přípravě slavnostního vjezdu. První jmenovaný pocházel z rytířské rodiny Roussart a s Paříží se seznámil již v 9 letech, kam byl poslán na studia. Dodnes je ve francouzské společnosti známý jako přední představitel básnické skupiny Plejáda a z jeho pera vyšlo i několik překladů antických děl (řeckých i latinských).¹⁹ Jean Dorat na královském dvoře působil jako básník, panegyrik, překladatel a po určitý čas dokonce vyučoval princezny.²⁰

Dvorští básníci k příležitostem vjezdů tedy složili několik poetických skladeb, mimo to však byli i autory nápisů, jež doplňovaly výzdobu rozmístěnou v Paříži během daných slavností. Pierre de Ronsard se zasloužil o francouzské dodatky umístěné v ulicích a Jean Dorat vytvořil ty vyvedené v řeckém a latinském jazyce. Jejich práce pak byla zařazena Simo-

¹⁵ Americká badatelská dvojice dobový tisk transliterovala a doplnila o poznámky a překlady latinských a řeckých nápisů. Victor E. GRAHAM – William McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries of Charles IX and Elisabeth of Austria 1571, With an analysis of Simon Bouquet's Bref et sommaire recueil*, Toronto 1974.

¹⁶ Druhá dostupná editorská práce text naopak transkribovala. Frédérique LEMERLE, *Bref et sommaire recueil de ce qui a esté fait et de l'ordre tenu à la joyeuse et triumpante entrée de... Charles IX... en sa bonne ville et cité de Paris, ... le mardy sixiesme jour de mars, avec le couronnement de... Madame Élisabet d'Autriche, son espouse, le dimanche vingtcinquesme, et entré*. Dostupné online na: <<http://architecture.cesr.univ-tours.fr/traite/Textes/INHA-8R548.pdf>>, [2021-12-27].

¹⁷ Rok po slavnostních vstupech jejich veličenstev do Paříže, J. Prevosteau zemřel, bylo mu mezi 28 a 30 lety. Informace o jeho životě přináší: Claude Pierre GOUJET, *Bibliothèque française, ou Histoire de la littérature française. Dans laquelle on montre l'utilité que l'on peut retirer des Livres publiés en François depuis l'origine de l'Imprimerie, pour la connoissance des Belles Lettres, de l'Histoire, des Science & des Arts; Et où l'on rapporte les Jugemens des Critiques sur les principaux Ouvrages en chaque genre écrits dans la même Langue*. Tome douzième, Paris 1747, s. 354–355. Zbásněná verze pařížských vjezdů: Jacques PREVOSTEAU, *Description des Appareils, Arcs triumpaux, Figures et Portraits dressés en l'honneur du Roy, au iour de son entrée en la ville de Paris, le sixième iour de Mars 1571*, Paris 1571. Jeho práce se v pol. 19. stol. dočkala edičního zpracování: August AUBRY (ed.), Prevosteau, Jacques, *Entrée de Charles IX à Paris le 6 mars 1571*, Paris 1858.

¹⁸ Více informací o tomto autorovi v: Egmont BERTHELIN, *Étude sur Amadis Jamyn, poète du XVIe siècle, né à Chaource près Troyes, son temps, sa vie, ses oeuvres*, Troyes 1859, s. s. 5–12. Básnické dílo, které tento autor královskému páru složil: Amadis JAMYN, *Avant-chant nuptial fait sur le mariage du Roy et d'Élisabet d'Autriche*, Lyon 1570.

¹⁹ C. P. GOUJET, *Bibliothèque*. Tome douzième, s. 192–246. O autorově práci více v: Raymond LEBÈGUE, *Ronsard au travail*, Bulletin de l'Association Guillaume Budé : Lettres d'humanité 11, 1952, s. 72-92.

²⁰ Více informací o životě Jeana Dorata v: Claude Pierre GOUJET, *Bibliothèque*, Tome treizième, Paris 1752, s. 286–295.

nem Bouquetem do tisku, jímž o slavnostech informoval. Tyto tři jmenované osoby měly na starosti hlavní program obou vjezdů. Hladký průběh slavností a výzdobu města však zajišťovala celá řada dalších osob a umělců. Malířské práce měl na starosti Niccolo dell'Abate se svým synem, Germain Pilon naopak zodpovídal za sochařské a architektonické prvky. Dřevořádkových prací se zhostil Charles Leconte.²¹ Umělecké a další práce související se slavnostní výzdobou triumfálních vjezdů francouzských panovníků přibližují i dva manuskripty, z nichž převážná většina je edičně zpracována.²²

Tato práce se opírá o informace obsažené ve zmiňovaných edicích, jež vycházejí z vydaného tisku. Většina panegyrických autorů pracovala s královým svolením, proto tyto práce podávají jednostranný – panovnický – pohled na uskutečněné ceremonie, který je v následujícím textu sledován, a nejsou zde tedy využívány prameny osobní povahy, jež by nám osvětlily názory jednotlivců. Z toho důvodu nevádí, pokud některé informace obsažené v pramenech neodpovídají skutečnosti přesně, jak na to upozorňuje Graham a McAllister-Johnson u královnina vjezdu.²³ Ostatně u tohoto druhu pramene se předpokládá, že případné chyby nebo nedokonalosti při ceremonii nebudou veřejně hlášány do světa, protože práce, které kolovaly společností, měly především podtrhovat moc suveréna.²⁴

Mnohé ze starých tisků využitých v této práci velkou měrou ke čtenáři promlouvají přímo a tak samy přibližují dobovou atmosféru. Citace částí deskriptivních pramenů je v této práci překládaná do českého a jazyka, přičemž originál je vždy vložen do příslušné poznámky pod čarou. Pro plné vyjádření poetických textů jsou dané pasáže citovány přímo ve francouzštině.

²¹ Roy STRONG, *Art and Power. Renaissance Festivals 1450–1650*, Berkeley – Los Angeles 1984, s. 109; Adeline LIONETTO, *Splendeurs et misères de la ville de Paris dans le Recueil des inscriptions, deviceses et masquarades de Jodelle*, Seizième Siècle 9, 2013, s. 81–93; Pierre CHAMPION, *Charles IX: la France et le controle de l'Espagne*, tome I, Paris 1939, s. 344.

²² BnF: Gallica, « Compte particulier à cause des fraiz faitz par la ville de Paris pour les entrées nouvelles des Roy et Royne de France [Charles IX et Élisabeth d'Autriche], faites en lad. ville, au moys de mars M Vc soixante unze ; M. François de Vigny, receveur ». Français 11690. 1501-1600. Dostupné online na: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107206315?rk=42918;4>>, [2021-12-27]. Další: BnF: Gallica, « Compte particulier à cause des fraiz faitz par la ville de Paris pour les entrées nouvelles des Roy et Royne de France [Charles IX et Élisabeth d'Autriche], faites en lad. ville, au moys de mars M Vc soixante unze ; M. François de Vigny, receveur ». Français 11691. 1501-1600. Dostupné online <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107206584?rk=21459;2>>, [2021-12-27]. Prameny informující o zadavatelských intencích jsou zpřístupněné formou edice v: Quélin YMBERT – Luis Claude DOUËT-d'ARCQ, *Devis et marchés passes par la ville de Paris, pour l'Entrée solennelle de Charles IX, en 1571*, Revue archéologique, 5/2, 1849, s. 573–589.

²³ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 34. Na úskalí zkusení skutečnosti ve vydávaných tiscích upozorňuje i Margaret M. McGOWAN, *The French Royal Entry in the Renaissance: The Status of the Printed Text*, in: Nicolas RUSELL – Helène VISENTIN, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century*. Event, Image, Text, Toronto 2007, s. 29–54.

²⁴ Marie BAUDIÈRE, *The Carrousel of 1612 and the Festival Book*, in: Margaret M. McGOWAN (ed.), *Dynastic Marriages 1612/1615. A Celebration of the Habsburg and Bourbon Unions*, Farnham 2013, s. 83–93.

Práce je strukturována do šesti dílčích celků, z nichž první pojednává o francouzsko-habsburských vztazích od vypuknutí válek o Itálii až do 70. let 16. století. Následující části přibližují ceremoniály a rituály, jež se udály na francouzském dvoře vládnoucího rodu Valois. Je zde představena královská svatba Karla IX. a habsburské arcivévodkyně, kvůli vysokému postavení Alžbětina ženicha došlo k uzavření jejich sňatku v zastoupení, takže nevěsta předstoupila před oltář hned dvakrát. Poprvé ve Špýru a později v Mézières, kde došlo k potvrzení manželství.

Následně se přesuneme do březnových dnů roku 1571, kdy se centrem dění stane Paříž a její blízké okolí. Ve slavnostní atmosféře vstoupí ve třetí kapitole Karel IX. do svého sídelního města. Během vjezdů bývalo město slavnostně vyzdobeno, ale používaly se i další prvky, jako například pro tyto příležitosti vztyčované triumfální oblouky, alegorické malby a především sochy. Touto veřejnou podívanou se slavnostní vjezdy stávaly politickým nástrojem, měly totiž demonstrovat politické úspěchy nebo královy záměry, ale především chtěly vždy hlavního protagonistu ukázat v tom nejlepším možném světle a přesvědčit veřejnost o tom, že zde prezentující skutečnosti jsou dobré a přínosné pro celou zemi.

Čtvrtá kapitola nás provede Alžbětinou korunovací v bazilice Saint Denis a krátce nato – v další části textu – i ona absolvuje svůj triumfální vjezd do Paříže, který byl v mnohém podobný tomu, který francouzská společnost spatřila na počátku měsíce. V poslední kapitole se s protagonisty rozloučíme na pohřbu Karla IX., který se uskutečnil roku 1574. Zde jsou na posledních řádcích přiblíženy následující osudy mladé vdovy po francouzském králi.

I. Habsburkové a jejich vztahy s Francií v 16. století

Napříč dějinami se jako červená nit táhne nepřítelství mezi Francií a Habsburky. Dlouhotrvající válečná období střídaly křehké časy míru, které byly upevňované vzájemnými sňatky. Důvody nepřítelství francouzské dynastie Valois (později Bourbonů) a Habsburků jsou patrné v totožných zájmech obou rodů. Nejkřesťanštější králové Evropy – jak se francouzští vládci nazývali – aby dosáhli svého, se proti Habsburkům bez skrupulí spojovali s Osmany.

I. 1. Habsburská expanze v první polovině 16. století

Na konci středověku Habsburkové zásadně zvětšili své území a ze střední Evropy pronikli i na západ. V dějinách tohoto rodu v období raného novověku hrála nezastupitelnou roli sňatková politika,²⁵ proto také historiografie často zmiňuje heslo: „*Bella gerant alii, tu felix Austria nube, nam que Mars aliis, dat tibi regna Venus.*“ (V překladu znamená: „*Jiní ať vedou války, Ty, šťastné Rakousko, se zasnubuj. Neboť to, co dává ostatním bůh Mars, dává Tobě vláda Venuše.*“) Ve třech generacích se Habsburkům podařilo uskutečnit výhodné sňatky, díky kterým mohli profitovat – kromě nabytí pozemků – i zvyšováním svého postavení a moci v raně novověké Evropě.²⁶

Nejčastěji probíhaly svatby mezi španělskou a rakouskou větví Habsburků, často se mladým Habsburkům hledal vhodný protějšek i mezi členy portugalské vládnoucí dynastie. Spojení s francouzskými panovnickými rody však už tak hojné nebylo, velice jej totiž ovlivňoval nepřátelský postoj k dynastii Valois a jejich nástupcům Bourbonům.²⁷ V období raného novověku však na pařížském dvoře působilo nezanedbatelné procento habsburských žen, z nichž hned dvě měly za oba rodiče členy habsburské dynastie (Alžběta Rakouská † 1592 a Anna Rakouská † 1666).²⁸

Nevraživost mezi rodem Valois a Habsburky pramenila z bojů o dědictví burgundské, jehož velkou část získal díky svému sňatku s dcerou Karla Smělého Marií Burgundskou Ma-

²⁵ Anne, J. CRUZ – Maria Galli STAMPINO (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 3.

²⁶ Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Soukromý svět Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Plzeň 2011, s. 103–105.

²⁷ Tamtéž, s. 113.

²⁸ Svatby habsburské dynastie uskutečněné s předními představiteli evropských dvorů v období raného novověku popisuje: Joseph F. PATROUCH, „*Bella gerant alii.*“ *Laodamia's Sisters, Habsburg Brides: Leaving Home for the Sake of the House*, in: Anne, J. CRUZ – Maria Galli STAMPINO (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 25–40.

xmilián Habsburský. Je jisté, že tento krok vyvolal nevoli Francie.²⁹ V této době byli Habsburkové silně ovlivněni francouzským kulturním prostředím, v následující generaci však přijímali i španělské vlivy. Sňatkem Maxmiliánova syna Filipa Sličného s Johanou Šílenou se totiž Habsburkové dostali na Pyrenejský poloostrov.³⁰

Pokud se však nenaskytovaly vhodné podmínky pro územní expanzi mírumilovnou cestou, nezdráhali se Habsburkové sáhnout po zbraních. Stejně tak Francie, té se po stoleté válce s Anglií dařilo a tak svou pozornost nasměrovala jiným směrem.³¹ Shodné ambice rodu Valois a Habsburků je možné vidět mimo jiné v zájmu o Itálii. Kdo chtěl v této době ovládat dění na evropském kontinentě, pro toho bylo nezanedbatelnou výhodou, pokud měl pevné postavení na Apeninském poloostrově, kde se nacházelo hlavní město křesťanstva. Jádrem sváru během válek v Itálii se stal Milán, který byl během následujících let několikrát dobyt i ztracen, a to jak Francouzi, tak Španěly.³² Ludvík XII., který o milánské vévodství velmi stál, nabídl vnukovi císaře – arcivévodovi Karlovi – za manželku svou dceru Klaudii Francouzskou s Bretaní a Burgundskem jako věnem. To byla pro Habsburky sice lákavá nabídka, ale nesouhlasily s tím francouzské generální stavy ani samotné provincie.³³

Dalším styčným bodem obou vladařských rodů byla snaha získat císařskou korunu, o kterou se ucházel jak francouzský král František I, tak habsburský arcivévoda Karel. Oba vydali značné jmění pro dosažení svého cíle. František I. se během své kandidatury odkazoval na Karla Velikého.³⁴ Dynastie Habsburků však počátek svého rodu hledala ještě dříve – a to až v antickém Římě – spojovací článek mezi dlouhými historickými obdobími představovala postava prvního středověkého římského císaře.³⁵ Roku 1519 byl císařem zvolen Karel V., který se snažil navázat spojení s Francií pomocí sňatku, zůstalo ovšem pouze u vyjednávání. Během následujících desítek let se obě strany mnohokrát setkaly na bojišti s proměnlivými úspěchy a prohrami.³⁶

Francie po Karlově zvolení císařem praktikovala především obrannou politiku, nechtěla totiž, aby celá Itálie padla do rukou Habsburků. Karel V. naopak rozvíjel svou vizi univer-

²⁹ V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové*, s. 35; Alain TALLON, *L'Europe au XVIe siècle. États et relations internationales*, Paris 2010, s. 7.

³⁰ K. VOCELKA – L. HELLER, *Soukromý svět*, s. 48–51 (kulturní vlivy), 103–105 (sňatky). Více o nástupnictví Habsburků na Pyrenejském poloostrově v: Bethany ARAM, *Voyages from Burgundy to Castile: Cultural Conflict and Dynastic Transition, 1502–06*, in: Joan-Lluís PALOS – Magdalena S. SÁNCHEZ (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 91–114.

³¹ Richard MACKENNEY, *Evropa šestnáctého století*, Praha 2001, s. 241.

³² Georges DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003, s. 292–293.

³³ Andre MAUROIS, *Dějiny Francie*, Praha 1994, s. 107–108.

³⁴ Marc FERRO, *Dějiny Francie*, Praha 2006, s. 97.

³⁵ Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Život Habsburků. Kultura a mentalita jednoho rodu*, Praha 2012, s. 117.

³⁶ Ferdinand SEIBT, *Karel V. císař a reformace*, Praha 1999, s. 41.

zální monarchie a Francii postupně obklopoval: Španělskem, Milánskem, Franche-Comté a Nizozemím. Idea *Monarchia Universalis* vycházela od Karla Velikého, který ovládal v Evropě rozsáhlé území. Byla to právě jeho osoba, která po dlouhém časovém úseku obnovila postavení císaře a stála v čele křesťanstva. Právě od této myšlenky odvozoval Karel V. své politické směřování.³⁷ Právě proto se i nadále nehodlal lehce vzdát svých nároků na Burgundsko, kde chtěl být v budoucnu pohřben. Otázka ztraceného vévodství proto byla klíčová i při vyjednávání madridského míru, jenž byl podepsán roku 1526 poté, co francouzský král padl předchozího roku v bitvě u Pavie do španělského zajetí. František I. v něm sliboval, že se Burgundsku vzdá, ale když se vrátil zpět do své vlasti, prohlásil, že šlo o vynucený slib a proti Karlovi začal opět brojit.³⁸

Další mír – někdy nazývaný též jako „dámský mír“ – přišel nedlouho poté a to v Cambrai roku 1529. Tímto smířením se dokončily rozjednané záležitosti z předešlého madridského míru, na kterém byla předjednána svatba francouzského krále s habsburskou arcivévodkyní. Karlova ovdovělá sestra Eleonora byla tehdy provdána za Františka I. a císař se vzdal nároků na burgundské vévodství – ovšem za značnou finanční kompenzaci.³⁹ Během následných let sehrávala nová francouzská královna významnou roli jako usmiřovatelka a snažila se – někdy více úspěšně, jindy méně – nalézt společnou řeč mezi Karlem V. a Františkem I.⁴⁰ Roku 1544 císař opět táhl do Francie a výsledný mír znovu upravoval územní nároky: František I. se i jménem svých dvou synů vzdával veškerých požadavků na Neapolsko a Nizozemí a měl rozvázat své spojení s Osmany. Na druhou stranu se Karel V. jednou provždy vzdal nároků na Burgundské vévodství.⁴¹

I. 2. Sbližování rodu Valois a Habsburků po polovině 16. století

Roku 1548 cestoval nejstarší syn Ferdinanda Habsburského – Maxmilián – na Pyrenejský poloostrov, aby se oženil se svou sestřenicí Marií. Ve Španělsku pak setrval po dobu dvou let, kdy zde společně se svou manželkou působil jako místodržitel, protože Karel V. se rozhodl, že je nejvyšší čas, aby se jeho syn Filip blíže seznámil s římsko-německou říší. Rok po svém příjezdu na jih byl Maxmilián přijat za českého krále a tak české stavy vyžadovaly jeho přítomnost alespoň ve střední Evropě. V zimě 1550–1551 se v Augsburgu sešli předsta-

³⁷ Více informací o tom, jak vnímal a zastával ideu univerzální monarchie během své vlády Karel V. v Franz BOSBACH, *Karl V. und die Universalmonarchie*, in: Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám Aleše Skřivana, Praha 2005, s. 47–58.

³⁸ G. DUBY, *Dějiny Francie*, s. 293–294.

³⁹ Geoffrey PARKER, *Emperor: a new life of Charles V*, New Haven 2019, s. 187.

⁴⁰ Michel COMBET, *Éléonore d'Autriche, une reine de France oubliée*, in: Actes des 134e congrès nationaux des sociétés historiques et scientifiques, 2012, s. 15–25.

⁴¹ G. PARKER, *Emperor*, s. 300–306.

vitelé obou větví habsburského rodu, aby projednali otázku následnictví v říši. Na setkání byl přizván i arcivévoda Maxmilián.⁴²

Ohledně dynastických otázek měl Karel V. jasno. Obě větve chtěl znovu propojit pomocí sňatku, který se měl týkat další habsburské generace – tedy dcery Maxmiliána a Marie s Filipovým synem. V tomto ohledu hleděl však císař na mnoho let dopředu, protože zmiňované děti se teprve narodily. Hlavním důvodem jejich setkání byla následnická otázka v římsko-německé říši. Karel V. chtěl, aby až se jeho mladší bratr Ferdinand I. stane císařem, aby nechal korunovat na římského krále španělského infanta, a tím by mezi oběma větvemi dynastie docházelo ke střídajícímu následnictví na římském trůně, protože další v pořadí měl být arcivévoda Maxmilián. Ferdinand I. se dosud staršímu bratru podřizoval a zastával jeho politická rozhodnutí, s touto myšlenkou se však nedokázal ztotožnit a trval na tom, že v německém prostředí je Filip chápán jako cizinec neznalý jazyka a tak lepší volbou by byl jeho syn Maxmilián.⁴³ Sám rakouský arcivévoda chápal své následnictví v říši jako otázku osobní cti a tímto návrhem se jeho vztah ke stejně starému španělskému bratranci zásadně zhoršil.⁴⁴ Sporná otázka následnictví vrazila mezi obě větve rodu klín, který je od sebe postupně stále více vzdaloval. Je možné, že tato dynastická neshoda byla důvodem, proč s nástupem padesátých let 16. století začal vládce podunajské monarchie více prosazovat nezávislou politiku mladší habsburské větve. Až roku 1555 podlehl Filip Ferdinandovu nátlaku a následnictví v říši se vzdal, ovšem jednota obou habsburských větví byla již zásadně narušena.⁴⁵

Následně se Filip vrátil zpět do Španělska a začal se podílet na výkonu vladařských povinností pod dohledem svého otce, který již přemýšlel o tom, že se úřadu zřekne.⁴⁶ Rakouský arcivévoda se opět vypravil do Španělska, tentokrát však proto, aby mohl doprovodit svou manželku do Rakous. Ta se po příjezdu do Vídně stala úzkým pojítkem mezi oběma habsburskými větvemi a zastávkyní španělských politických a katolických zájmů. Marie pravidelně informovala Filipa II. o událostech v podunajské monarchii i v samotné římsko-německé říši. Po vzniku vyslaneckých ambasád – jak ve Vídni, tak později i v Madridu – zůstávala císařovna v úzkém kontaktu s diplomaty a dokázala na Maxmiliánově dvoře prosazovat bratrovy politické plány.⁴⁷

⁴² Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice 2003, s. 23–26; Geoffrey PARKER, *Filip II., španělský král z rodu Habsburků. „Nejmocnější křesťanský vládce“*, Praha 1998, s. 33.

⁴³ F. SEIBT, *Karel V.*, s. 143–146.

⁴⁴ J. PÁNEK, *Výprava*, s. 67.

⁴⁵ V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (ed.), *Habsburkové*, s. 42 (rakouská politika), 70–71 (nástupnictví).

⁴⁶ G. PARKER, *Filip II.*, s. 34.

⁴⁷ O raně novověké císařské diplomacii více v Jiří KUBEŠ, a kol., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018, s. 179–181.

Ve čtyřicátých letech 16. století podporoval francouzský král protestantská knížata v říši, která si chtěla ponechat právo na své reformované vyznání víry a proti císaři založila šmalkaldskou ligu. Německá šlechta si proto později pamatovala na francouzskou podporu, a roku 1551 nabídla za pomoc synovi Františka I. tři biskupská města Mety, Toul a Verdun, kde se sice mluvilo francouzsky, ale nacházela se na území říše.⁴⁸ Jindřich II. tuto nabídku přijal, ziskem tohoto území si mohl zajistit svou hranici s říší a následujícího roku města obsadil. Přitom se tituloval jako „*obhájce německé svobody*“. Karel V. v následné snaze získat ztracená biskupství zpět, obléhal Verdun, avšak neúspěšně.⁴⁹

V průběhu roku 1554 byl domluven sňatek španělského krále Filipa II. s Marií Tudorovou, takže Habsburkové sevřeli Francii mezi svými ovládanými územími ještě o něco pevněji.⁵⁰ Sňatek Karlovy dcery s Maxmiliánem také nesl ovoce, utužoval vztah mezi španělskou a rakouskou větví Habsburků, jak se předpokládalo.⁵¹ Marie na vídeňském dvoře upevňovala svou pozici a to pomocí svých dětí, tedy schopností rodit, jak mužské potomky (budoucí vládce), tak i dcery, jež mohly v budoucnu díky vhodným sňatkům ovlivňovat evropskou politiku ve prospěch dynastie. V létě roku 1554 porodila Marie již čtvrté dítě. Nejstarší Anna se kromě bratrů – Rudolfa a Arnošta – dočkala i sestry Alžběty. Jméno druhé dcery bylo blízké oběma rodičům, v Mariině rodokmenu se (ať už v této podobě nebo jako Isabella) vyskytovalo hned několikrát a otec vyrůstal se starší sestrou tohoto jména.⁵² Sama arcivévodkyně později preferovala variantu Isabella.⁵³

Videňský dvůr byl silně ovlivněn Španělskem, mnoho dvořanů a služebníků totiž přišlo do střední Evropy společně s císařem Ferdinandem I. i Marií Španělskou.⁵⁴ Toto kulturní prostředí zásadně ovlivňovalo i zde vyrůstající děti. Patrné je to mimo jiné i v řeči, již Alžběta považovala za svou mateřštinu. Ač byla arcivévodkyně vzdělávána v mnoha jazycích: němčina, francouzština, italština, čeština, maďarština a latina, zůstala pro ni španělština nejčastěji používanou řečí. I přes to, že většinu svého života strávila v Rakousích, je z kulturního hle-

⁴⁸ Jean BÉRENGER, *Le conflit entre les habsbourg et les bourbons (1598–1792)*, Revue d'histoire diplomatique, vol 116, 2002/3, s. 193–232.

⁴⁹ A. MAROIS, *Dějiny Francie*, s. 115; J. DUBY, *Dějiny Francie*, s. 291; G. PARKER, *Emperor*, s. 440–445.

⁵⁰ G. PARKER, *Filip II.*, s. 35.

⁵¹ V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (ed.), *Habsburkové*, s. 236.

⁵² O mládí Alžběty Rakouské v monografii: J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 11 (narození Alžběty), 17 (jméno), 40 (Mariin silící vliv na císařském dvoře).

⁵³ Josef DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“ a její cesta na francouzský trůn, in: Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl I., Praha 1930, s. 414–427, zde s. 414.

⁵⁴ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 23–24.

diska nahlížena spíše jako Španělka než Němka.⁵⁵ Španělský vliv byl patrný i v náboženské otázce, silně věřící Marie měla arcivévodu Maxmiliána udržet u katolické víry a v tomto duchu šla příkladem i vlastním dětem, takže arcivévodkyně Alžběta se již od mládí projevovala jako vzorná katolička.⁵⁶

V souvislosti s Maxmiliánovým tíhnutím k protestantismu se šušovalo, že papež Pavel IV. přemýšlí o tom, že by povolil převod císařského titulu na rod Valois, což pro Habsburky jistě nebyla dobrá zpráva. Dokonce i Ferdinand I. po určitou dobu kvůli náboženskému přístupu svého nejstaršího syna zvažoval jeho nástupnictví na českém trůnu a přemýšlel o jeho vydědění. V tomto případě by na Maxmiliánovo místo nastoupil tehdejší místodržitel v Čechách – Ferdinand. Kvůli svému náboženskému postoji nemohl Maxmilián zasahovat ani do vzdělání svých dětí, jako hlava rodiny tedy na správnou výchovu dohlížel sám Ferdinand I.⁵⁷

Na jaře roku 1556 se sešly obě větve habsburského rodu v Bruselu, aby prodiskutovaly své následující plány a sňatky dcer rakouského páru.⁵⁸ Pro arcivévodkyně byl dle dynastického názoru odpovídající pouze člen vládnoucího evropského rodu, takže výběr jejich protějšků byl značně omezen.⁵⁹ Císař Karel V. se domníval, že by si starší Anna mohla vzít jeho vnuka Karla a mladší Alžběta by byla provdána do Francie za druhého syna současného krále Jindřicha II. tedy Karla Maxmiliána (pozdějšího krále Karla IX.). Protože však stále mezi Habsburky a rodem Valois nevládl mír, ten měl přijít až o tři roky později v Cateau-Cambrésis, Jindřichovi II. se toto spojení nezamlouvalo.⁶⁰ Habsburkové v případě provdání mladší dcery do Francie doufali v navrácení tří biskupství Met, Toul a Verdunu, o které byli před čtyřmi roky připraveni.⁶¹

Na podzim tohoto roku Karel V. abdikoval, takže se novým císařem stal jeho bratr Ferdinand I. Filip II. se tedy ujal vlády nad Španělskem, polovinou Itálie, Nizozemím, Mexi-

⁵⁵ Joseph, F. PATROUCH, *The Archduchess Elisabeth: Where Spain and Austria Met*, in: Conrad KENT – Thomas, K. WOLBER – Cameron, M. K. HEWITT, *The Lion and the Eagle: Interdisciplinary Essays on German-Spanish Relations over the Centuries*, New York, 2000, s. 77–90.

⁵⁶ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 360. Alžbětu jako zbožnou ženu, jež v dospělosti podporovala církve a založila ve Vídni klášter klarisek, představuje ve své monografii J. HODAPP, *Habsburgerinnen*.

⁵⁷ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 57–58 (otázka císařské koruny) 101 (české následnictví), 102 (vzdělání).

⁵⁸ Tamtéž, s. 41–44.

⁵⁹ K. VOCELKA – L. HELLER, *Soukromý svět*, s. 262. Složitou domluvu Alžbětina sňatku přiblížil ve své studii: J. DOSTÁL, *Princesse de Bohême*, s. 414–427.

⁶⁰ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 41–44.

⁶¹ Karl VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten 1550–1600*, Wien – Köln – Graz 1976, s. 16.

kem a Peru. Spolu s rozsáhlým územím však zdědil i dlouhotrvající spor s rodem Valois. Karel V. však stále sledoval politické dění a svého syna podporoval pomocí vhodných rad.⁶²

Na jaře 1558 absolvoval Ferdinand I. slavnostní korunovační vjezd do Vídně, na kterém byla arcivévodkyně Alžběta poprvé představena veřejnosti jako vnučka císaře: při takových událostech se urozené děti učily dvorskému ceremonálu a vystupování na veřejnosti.⁶³ Další slavnostní vjezd měl Ferdinand I. na podzim téhož roku do Prahy, jehož přípravu měl na starosti místodržitel Ferdinand. Při slavnostních vjezdech byla samozřejmostí habsburská propagace, která byla veřejnosti představována mnoha alegoriemi. Součástí byly triumfální oblouky a bohatě vyzdobené město. Nechybělo ani zpodobnění múz nebo antických bohů (Mars, Bakchus), jež měli představit panovníka v tom nejlepším světle.⁶⁴

Když utichly slavnosti ve Vídni po vjezdu Ferdinanda I., rozezněly se svatební zvony ve Francii. Čtrnáctiletý následník trůnu František si bral za manželku Marii Stuartovnu, skotskou královnu. Oba zneprátelené rody – Valois i Habsburkové – měly tedy za lamanšským kanálem zajištěné spojení s královnou. Tato vyváženost však netrvala dlouho, protože o několik měsíců později vydechla naposledy Marie Tudorovna a tak se Filip II. stal již podruhé vdovcem. S nástupem Alžběty na anglický trůn se nabízelo, že by se Filip II. oženil s novou královnou a Habsburkové by tak pokračovali v alianci s Tudory, což odpovídalo jejich dlouholeté protifrancouzské politice, k danému sňatku však nikdy nedošlo. V této době také zemřel Karel V.⁶⁵

Francouzský král Jindřich II. dosud zaměřoval svou pozornost spíše na události za hranicemi své země a tedy na válku s dědičným nepřítelem. Mezitím se však v jeho království rozmáhal protestantismus, který už začal ohrožovat jednotu země i královskou moc, francouzský vladař byl proto nucen zasáhnout, ale aby se mohl klidně věnovat nápravě pořádku ve svém království, byl nucen přestat válčit za hranicemi země.⁶⁶ Rok 1559 konečně přinesl mír mezi Habsburky a Valois. Mírová smlouva byla uzavřena v Cateau-Cambrésis a potvrzovala ponechání tří biskupství Met, Toul a Verdunu v rukou Francie, Španělsko naopak získalo vliv

⁶² G. PARKER, *Filip II.*, s. 35–36 (abdikace), 70 (zdeděná území).

⁶³ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 61.

⁶⁴ Ferdinandovy slavnostní vjezdy popisuje: V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (ed.), *Habsburkové*, s. 62–66; Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 142–156; J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 61–64; Václav BŮŽEK, *Symboly rituálu. Slavnostní vjezd Ferdinanda I. do Prahy 8. listopadu 1558*, in: *Ve znamení zemí Koruny české: sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 112–128.

⁶⁵ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 66 (svatba Františka s Marií Stuartovnou), 96–97 (smrt Marie Tudorovny a Karla V.).

⁶⁶ Leonie FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská, Životopis*, Praha 2007, s. 30.

nad Savojskem a převážnou částí Itálie.⁶⁷ V rámci mírových smluv byla dohodnuta i svatba mezi oběma rody. Před rokem ovdovělý Filip II. si vzal francouzskou princeznu Alžbětu. Jejich svatba se konala na konci června v Paříži. U této příležitosti se konal rytířský turnaj, který však pro francouzského krále skončil fatálně – byl smrtelně zraněn – takže svatební veselí se brzy proměnilo ve smutek.⁶⁸ Alžběta z Valois byla o dvacet let mladší než její manžel, to však dávalo královskému páru velké naděje na zplazení potomka a následníka trůnu, z jejich spojení však vzešly pouze dcery. I přesto ale mladá Francouzka ve španělském králi vzbudila lásku, kterou Filip II. vůči svým dřívějším manželkám neprojevoval. Milostný cit mezi nimi propukl i přesto, že se jednalo o domluvený a sňatek, který měl ratifikovat mír.⁶⁹

Smrt Jindřicha II. neznamenal pro Francii nic pozitivního. Zemřel silný král, který po sobě sice zanechal hned několik následníků, ale všichni byli velice mladí a žádný z nich nedosahoval vladařských kvalit svého otce. Situaci nezlepšovalo ani samotné politicko-náboženské pnutí v království. Ještě téhož roku se moci v zemi ujal rod Guisů a Bourboni se proti nim spojili s kalvinistickou menšinou.⁷⁰ Nevraživost a agresivita mezi protestanty a katolíky stoupala bez vidiny možného usmíření.⁷¹ Země se tak začala propadat to dlouholetých nábožensko-občanských válek, charakterizovaných bojem o moc mezi Guisy spojenými s katolíky a Bourbony, jež podporovali protestanté.⁷² Na francouzský trůn nastoupil Jindřichův nejstarší (čtrnáctiletý) syn František II., ten však byl chatrného zdraví a o vládu v zemi se mnoho nezajímal, takže reálně řídila zemi jeho matka Kateřina Medicejská a Guisové.⁷³

Protože se rod Valois a Habsburkové po dlouhých letech usmířili, byla obnovena myšlenka z roku 1556, kdy Karel V. navrhoval sňatek některé z Maxmiliánových dcer s Karlem Maxmiliánem z Valois. Během následujícího desetiletí bylo hlavním tématem mezi oběma panovnickými rody vyjednávání sňatku. Do Vídně byl poslán francouzský vyslanec Bernardin Bochetel, který měl pro Karla Maxmiliána zajistit habsburskou nevěstu.⁷⁴

Mezitím se ve Francii zdravotní stav Františka II. rychle zhoršoval a Kateřina Medicejská si v případě nástupu na trůn svého mladšího syna vymínila regentství pro sebe. Ještě téhož roku churavý král zemřel a na jeho místo nastoupil jeho bratr Karel Maxmilián jako Karel IX. ve svých deseti letech, a protože byl nezletilý, vlády se ujala královna-matka.⁷⁵ Na

⁶⁷ M. FERRO, *Dějiny Francie*, s. 98.

⁶⁸ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 29.

⁶⁹ Více o soužití Alžběty z Valois a Filipa II. v G. PARKER, *Filip II.*, s. 88–90.

⁷⁰ Tamtéž, s. 71.

⁷¹ M. FERRO, *Dějiny Francie*, s. 88.

⁷² G. PARKER, *Filip II.*, s. 71–72.

⁷³ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 162–173.

⁷⁴ J. DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“, s. 414–415.

⁷⁵ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 177–182.

počátku roku 1561 se objevila nová nabídka k sňatku: španělský infant Karel by se mohl oženit s vdovou po Františku II. Marií Stuartovnou, čímž by vznikla mocná křesťanská koalice pro boj s Osmany.⁷⁶

Kateřina Medicejská s nástupem Karla IX. na francouzský trůn kumulovala ve svých rukou daleko větší pravomoci, než jaké náležely regentkám Francie v minulých dobách a zemi ovládala jako absolutistická panovnice. I přesto však tato vládkyně nepociťovala dostatečný respekt, a tak nechala třináctiletého syna roku 1563 prohlásit plnoletým, aby se mohl oficiálně ujmout vlády. I nadále však zemi spravovala Kateřina. Kvůli své slabé tělesné konstituci však nemohl Karel IX. dosáhnout stejné úcty a obdivu, jakým se těšili jeho děd a otec, a protože fakticky za něj vládla královna-matka, tak možná i proto si vysloužil přívlastek „usmrkaný král“.⁷⁷ Kateřina si udržela na politiku zásadní vliv až do své smrti, protože vždy stála za zády svým vládnoucím synům.⁷⁸

Konfesijní napětí ve Francii se stále stupňovalo, v lednu 1562 byl vydán edikt, který toleroval protestanty, avšak jejich vyznání víry bylo odsunuto za hradby měst. O tři měsíce později došlo ke konfliktu mezi protestanty a katolíky, který se nazývá jako „masakr ve Vassy“. Protestanté nedodrželi nařízení a sloužili bohoslužbu ve městě, čímž vyprovokovali katolíky. Tímto incidentem byla rozpoutána první náboženská válka.⁷⁹ Obě strany začaly hledat spojence v zahraničí, protestanté získali na svou stranu anglickou královnu, která poslala armádu do Calais, a jejich náboženští nepřátelé se obrátili na silně katolické Španělsko.⁸⁰

Rok 1562 byl zásadní i pro rakouskou větev Habsburků, na podzim tohoto roku byl totiž arcivévoda Maxmilián korunován českým králem a následně z Prahy pokračoval se svou rodinou a dvorem do říše, kde měla proběhnout volba římského krále. Aby se Maxmilián stal novým říšským panovníkem, byl nucen podepsat předvolební kapitulaci, ve které se zavazoval, že bude dodržovat augšpurský náboženský mír z roku 1555 a že připojí zpět ztracená území – Metz, Toul a Verdun –, o která říše přišla před deseti lety. Následujícího roku byl Maxmilián korunován i na uherského krále.⁸¹

Během dlouhých let jednání o vhodném sňatku pro obě habsburské arcivévodkyně padlo mnoho návrhů, kam by se obě dívky mohly provdat. Alžbětu zamýšleli poslat např. na jih

⁷⁶ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 136–137.

⁷⁷ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 212–213.

⁷⁸ Lucien BÉLY, *La France moderne, 1498–1789*, Paris 2013, s. 163.

⁷⁹ Peter, C. HARTMAN, *Francouzští králové a císaři v novověku. Od Ludvíka XII. k Napoleonovi III. (1498–1870)*, České Budějovice 2005, s. 99–100.

⁸⁰ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 204.

⁸¹ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 154–165 (česká korunovace), 174–191 (volba a korunovace v říši), 221–236 (uherská korunovace).

do Portugalska nebo naopak na sever na dánský trůn po bok krále Frederika II.⁸² V úvahu přicházelo i upevnit spojení v Itálii, pro tento účel však byly na počátku 60. let využity dcery Ferdinanda I.⁸³ Na jaře 1563 byli dva nejstarší synové rakouského páru (Rudolf a Arnošt) posláni do Španělska, aby se jim dostalo správné dynastické katolické výchovy. V souvislosti s případným Alžbětíným sňatkem na Pyrenejském poloostrově se na chvíli zvažovalo, že se staršími bratry na jih Evropy pojede i mladá arcivévodkyně Alžběta. Maxmilián II. však nakonec s odjezdem své dcery nesouhlasil.⁸⁴

V průběhu roku 1563 se probíraly alternativy možných svateb rakouských arcivévodkyň. Kateřina Medicejská samozřejmě chtěla pro svého syna arcivévodkyni Annu jakožto nejstarší dceru rakouského páru, ale jako alternativa mohla posloužit i mladší Alžběta. Při té příležitosti došlo k výměně portrétů Karla IX. a arcivévodkyně Anny.⁸⁵ Císař Ferdinand I. připouštěl možnost sňatku Alžběty a Karla IX., pokud by si arcivévoda Rudolf vzal sestru francouzského krále Markétu.⁸⁶ Maxmilián přislíbil dceru Annu jako nevěstu do Francie v případě, že bude souhlasit i Filip II.⁸⁷ Španělský král však měl jen mužského potomka a tak chtěl své neterě využít pro svou imperialistickou politiku. Starší arcivévodkyni chtěl nechat zasnoubit se svým synem Karlem a Alžbětu provdat do Portugalska. V létě 1564 dokonce poslal císařský vyslanec Adam z Ditrichštejna císařovně portréty dvou potencionálních portugalských ženichů – prince Carlose a krále Sebastiana. Do mezinárodní korespondence se dostala informace, že Filip II. chce obě rakouské arcivévodkyně provdat na Pyrenejský poloostrov jen proto, aby si Alžběta nemohla vzít francouzského krále.⁸⁸ Pokud by se žádná z rakouských arcivévodkyň neprovdala do Francie, neuskutečnil by se však ani sňatek arcivévodky Rudolfa s Markétou z Valois, proto španělský panovník nabídl Rudolfovi jako náhradu za francouzskou princeznu vlastní dceru.⁸⁹

Na konci roku 1564 byl odvolán francouzský diplomat z vídeňského dvora a nahradil ho mimořádný vyslanec hrabě Fiesquo, který se snažil vyjednat pro Francii alespoň mladší císařovu dceru, když s Annou se počítalo jako manželkou španělského infanta. V této době připadaly Kateřině Medicejské dohody ohledně sňatku už zdlouhavé a rozhodla se ho úsko-

⁸² B. HAMANN, *Habsburkové*, s. 51.

⁸³ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 134, a 147.

⁸⁴ Josef JANÁČEK, *Pád Rudolfa II.*, Praha 2013, s. 20–21; J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 215.

⁸⁵ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 134, 147, 198 (výměna portrétů). Touto cestou se dostal portrét francouzského krále Karla IX. od Françoise Cloueta do Vídně (dnes je uložen v Umělecko-historickém muzeu). K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 82–83, 285.

⁸⁶ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 211–213.

⁸⁷ J. DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“, s. 416.

⁸⁸ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 135–136, 249, 256.

⁸⁹ J. DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“, s. 417.

kem urychlit: začala hledat pro svého syna jinou nevěstu – protestantku – dceru saského kurfiřta. Maxmilián II. se proto obával, že pokud by Karlovi IX. nevyhověl ani jednou ze svých dcer, mělo by to neblahé důsledky: francouzský král by se mohl oženit s protestantkou, vyvolat nepokoje v říši a spojit se proti němu s Turky. I přesto se však objevily komplikace. Rakouský vladař chtěl nejdříve provdat starší Annu a pro svatbu Alžběty a Karla IX. si stanovil takové podmínky, jaké Francie odmítla akceptovat. Protože Maxmilián II. ze svých požadavků neustoupil, nezbyl zde prostor pro další vyjednávání a francouzský diplomat opustil císařský dvůr.⁹⁰

Od roku 1564 po dobu dvou let převládalo ve francouzských náboženských válkách relativně klidné období, které Kateřina Medicejská využila k tomu, aby představila svého syna lidu, a proto pro něj naplánovala cestu po Francii.⁹¹ Tato výprava trvala 28 měsíců a měla napomoci i tomu, aby se mladý Karel IX. seznámil se zemí. Královská rodina cestovala s celým dvorem a tak nebylo nouze o různé slavnosti nebo hostiny.⁹²

Během této cesty si Kateřina domluvila schůzku v Bayonne na červen 1565 se svou dcerou Alžbětou provdanou do Španělska. Filipa II. zde zastupoval vévoda z Alby. Kateřina od setkání očekávala, že se dohodnou na společné politice proti šířícímu se protestantismu,⁹³ silně katolicky založený španělský král však neskrýval nesouhlas s náboženským vývojem ve Francii a radil k radikálnímu zásahu, na který však Kateřina odmítala přistoupit. Dále chtěla královna-matka probrat i otázku dalších manželských svazků mezi oběma rody a obnovila proto starší návrh na svatbu princezny Markéty a Filipova syna Karla, k tomu přidala ještě potencionální spojení Filipovy sestry Juany s Jindřichem z Anjou, což byl Kateřinin třetí syn. Španělská strana však vyjednávání společných sňatků vůbec neočekávala a ani o ně nejevila sebemenší zájem. Setkání, od kterého Kateřina očekávala, že na něm obě země naleznou společnou řeč a ještě prohloubí vzájemné spojení, mělo opačný výsledek: přátelství zůstalo pouze formální a to především proto, že ani jedna strana si nemohla dovolit násilný konflikt.⁹⁴

⁹⁰ Podmínky pro uskutečnění svatby stanovil Maxmilián II. následující: od Francie získá zpět území Mety, Toul a Verdun, o které přišel roku 1552, nadále měla Francie rozvázat přátelství s Turky a v případě francouzsko-španělského konfliktu by nebyl císař vázán neutralitou. Více v J. DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“, s. 416–418.

⁹¹ G. DUBY, *Dějiny Francie*, s. 296.

⁹² Celá kapitola zaměřená na Karlovu cestu po Francii podávající podrobnější informace v L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 219–236.

⁹³ L. BÉLY, *La France*, s. 172–173.

⁹⁴ Setkání v Bayonne popisuje L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 230–234. V krátkém dopise od královny-matky adresovaném španělské straně jsou shrnuty návrhy možných sňatků mezi oběma zeměmi navrhované v Bayonne. Viz Charles WEISS (ed.), *Papier d'État du cardinal de Granvelle : d'après les manuscrits de la Bibliothèque de Besançon*, Tome IX., Paris 1852, s. 516–517.

Na podzim 1565 byla v korespondenci mezi španělským vyslancem u císařského dvora a Filipem II. mnohokrát otevřena otázka sňatků. Vyslanec Chantonnay měl dle Albova dopisu odradit Maxmiliána II. od spojení s Francií. Případně by prý mohl proběhnout sňatek Markéty z Valois a Rudolfa, „protože má méně nevýhod než [sňatek] krále Karla IX. s jednou z Maxmiliánových dcer“.⁹⁵ Pro rakouského vladaře však byla zásadní otázka navrácení tří biskupství a obava z toho, že by Francie nemusela tento slib splnit, a k tomu by poštvála říšskou šlechtu proti císaři. Proto raději zvažoval vyjednávání a provdání jedné ze svých dcer za francouzského krále. V souvislosti s těmito obavami, byl Maxmilián II. ochoten souhlasit se sňatkem nikoli své nejmladší, ale raději nejstarší dcery Anny, pokud ji bude Karel IX. žádat. Císař se však nechtěl závazně vyjadřovat dříve, dokud nebude znát stanovisko svého španělského bratrance.⁹⁶

Na přelomu let 1565 a 1566 proběhla další rodinná porada Habsburků, tentokrát v Linci. Sešla se zde však jen rakouská větev, tedy synové Ferdinanda I., který zemřel před rokem a půl. Zakladatel rakouské habsburské větve rozdělil území mezi své mužské potomky, nejstarší Maxmilián II. nadále ovládal Čechy, Uhry, Rakousy a stal se římským císařem, mladší Ferdinand a bývalý místodržitel Čech získal Tyrolsko a nejmladší Karel zdědil Štýrsko, Korutany a Kraňsko. Bratři se zde shodli na tom, že po rozdělení dědičných území půjde každý svou cestou.⁹⁷

Jediný společný postup zachovávali bratři v rámci dynastických zájmů ve snaze vyjednat sňatek s Alžbětou Tudorovnou. Nad spojením s Anglií uvažoval dříve už Ferdinand I., který chtěl panenské královně nabídnout svého syna Ferdinanda, ten se však tajně oženil s měšťankou Filipínou Welserovou, takže byl později jako vhodný ženich vybrán nejmladší Karel.⁹⁸ Spojením s Anglií by se Habsburkové opět navrátili k dřívějšímu proti francouzskému spolenectví. Sňatková politika s panovnicí ostrovního království však byla kromě spolenectví motivována i pokusem o rekatolizaci Anglie. Vyjednávání svatby probíhalo po mnoho let, ale protože Alžběta I. kladla nesplnitelné podmínky, z aliance sešlo.⁹⁹

Jednání ohledně sňatků rakouských arcivévodkyň prošlo roku 1568 zásadní změnou. Filip II. nechal vsadit svého syna Karla do vězení a vyloučil ho z následnictví, Kateřina Medicejská na to okamžitě reagovala žádostí, aby si Karla IX. vzala císařova nejstarší dcera, jež

⁹⁵ Ch. WEISS (ed.), *Papier d'État*, Tome IX., s. 553–554.

⁹⁶ Tamtéž, s. 625–635.

⁹⁷ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 250–251 (zdeděná území), 281 (setkání v Linci). Konec života a přípravu pohřbu Ferdinanda I. popisuje: Václav BŮŽEK, *Ferdinand I. ve svědectvích o jeho nemocech, smrti a posledních rozloučeních*, ČČH 3/2014, s. 402–432.

⁹⁸ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 105 (sňatek arcivévodky s měšťankou), 250–251, 315, 386–387 (vyjednávání Karlovy svatby).

⁹⁹ K. VOCELKA – L. HELLER, *Soukromý svět*, s. 109–111.

byla dosud přislíbena španělskému nástupci.¹⁰⁰ Zároveň Maxmilián II. odmítl jednat ohledně Alžbětiny svatby, dokud nevyřeší sňatek své starší dcery a tak na reakci francouzské vdovy reagoval pozitivně. Podzim však pro stabilizovanou situaci připravil další zvrat – zemřela Filipova manželka Alžběta z Valois. Francouzská vladařka považovala za nejlepší, aby si Karel IX. vzal Annu, Filip II. její dceru Markétu a portugalský král Sebastián by se oženil s arcivévodkyní Alžbětou, jak bylo předjednáno. Konečné řešení sňatkové otázky však zůstávalo na Filipovi II.,¹⁰¹ tomu se však nelíbilo, jaký má francouzské vedení laxní přístup k hugenotům, a tak žádné další spojení s touto zemí nechtěl.¹⁰² Proto rychle rozhodl, že Anna se nestane královnou Francie, ale Španělska, načež Francie chápala tuto změnu jako urážku. V průběhu následujícího roku došlo k obecné dohodě, že Filip II. si vezme Annu, Karel IX. se ožení s Alžbětou a portugalský král Sebastian pojme za manželku francouzskou princeznu Markétu.¹⁰³

Konečné rozhodování Maxmiliána II. ohledně svateb svých dcer zásadním způsobem ovlivňovala i císařovna Marie – samozřejmě vždy po dohodě se svým španělským bratrem.¹⁰⁴ Po dlouhých letech jednání, výměně mnoha diplomatů mezi jednotlivými evropskými dvory a zapojení množství dalších osob, bylo konečně 3. srpna 1569 jasné, na který evropský dvůr se obě arcivévodkyně vypraví. Anna měla nalézt štěstí v náručí svého strýce Filipa II. a Alžběta po boku francouzského krále Karla IX. Na počátku září vyslal císař do Španělska ambasadora Adama z Ditrichštejna, jež měl dojednat formální záležitosti sňatku. Ten v polovině ledna následujícího roku v Madridu s francouzským zástupcem Fourquevaulxem podepsal svatební smlouvu upravující podmínky mezi Karlem IX. a Alžbětou. Svatby obou arcivévodkyň proběhly ještě téhož roku.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Bertrand HAAN, *L'amitié entre princes. Une alliance franco-espagnole au temps des guerres de Religion (1560–1570)*, Paris 2011, s. 246.

¹⁰¹ Poslední etapu vyjednávání za francouzskou korunu vedl u císařského dvora vyslanec Fiesquo, jehož dopisy z doby, kdy působil ve Vídni (1567–1569), jsou dostupné v BnF: Gallica, *Lettres du comte Scipion de Fiesque* [Scipione Fiesco], *envoié vers l'Empereur* [Maximilien II], *pour le mariage de Sa Majesté* [le roi de France Charles IX] *avec Élisabeth d'Autriche, fille dudict Empereur, au Roy [et] à la Reine-mère.* (Octobre 1567–Novembre 1569), FR 15919, vol. 901. Tento pramen vytěžil ve své studii: J. DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“, s. 420–423.

¹⁰² L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 251.

¹⁰³ B. HAAN, *L'amitié entre princes*, s. 247. Španělský král pak nabádal svého portugalského příbuzného, aby s Francouzskou do manželství nevstupoval. V tu dobu však už Kateřina Medicejská přemýšlela o tom, že svou dceru raději provdá za protestanta Jindřicha Navarrského, čímž by mohl nastat mezi zneprátenými náboženskými stranami ve Francii mír. Později však Filip II. opět otočil a vyjednávání jejich sňatku podpořoval. Více v L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 261–264.

¹⁰⁴ Pavel MAREK, *Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*, Praha 2018, s. 46.

¹⁰⁵ J. DOSTÁL, „*Princesse de Bohême*“, s. 424–426; B. HAAN, *L'amitié entre princes*, s. 248.

Ve sňatkové politice týkající se Maxmiliánových dcer se odráží snaha o prohloubení příbuzenských vazeb s evropskými královskými rody.¹⁰⁶ Spojení francouzské dynastie s Habsburky v průběhu 16. až 18. století nebylo, navzdory vzájemné nevraživosti, úplně neobvyklé. Habsburské ženy byly v tomto období využívány pro zlepšení vztahů s nepřátelským rodem Valois a následně s Bourbony.¹⁰⁷ Během válek o Itálii v 16. století byly pomocí manželského svazku ratifikovány i některé mírové smlouvy (mír v Cambrais nebo Cateau-Cambrésis). Svatba Karla IX. a Alžběty sice přímo nesouvisela s mírem, ale měla upevnit křehký přátelský vztah mezi Habsburky a rodem Valois.¹⁰⁸ Zdlouhavé vyjednávání a časté změny ze strany Filipa II. však francouzská strana nepřijala pozitivně a to se odrazilo v utlumení kontaktu mezi Francií a Španělskem.¹⁰⁹ V roce konečných svatebních smluv dokonce začala Francie finančně podporovat Nizozemí a společně s nimi a s Turky vyjednávala formální pakt.¹¹⁰ Sám Karel IX. neměl Španělsko rád a proto chtěl obnovit proti habsburskou politiku.¹¹¹

¹⁰⁶ V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové*, s. 17.

¹⁰⁷ J. F. PATROUCH, „*Bella gerant alii.*“, s. 36.

¹⁰⁸ Stéphan HELLIN, *Espionnage et contre-espionnage en France u temps de la Saint-Barthélemy le rôle de Jérôme Gondí*, *Revue historique* 2008/2 n°646, s. 279–313.

¹⁰⁹ B. HAAN, *L'amitié entre princes*, s. 248.

¹¹⁰ G. PARKER, *Filip II.*, s. 73.

¹¹¹ P. C. HARTMAN, *Francouzští králové*, s. 106.

II. Svatba Karla IX. a Alžběty Habsburské ve francouzském Mézières

Svatby habsburských arcivévodkyň se po vyřízení nutných formalit zbytečně neodkládaly, když byl vyřešen i papežský dispens pro sňatek Anny a Filipa II., kteří byli blízkými příbuznými, nestály vstupu do manželství už žádné překážky. Geografická vzdálenost a samozřejmě i vysoké postavení ženichů však lehce komplikovalo svatební obřad, nebylo totiž myslitelné, aby panovníci vyrazili na dvůr své nastávající, aby tam mohli být společně oddáni. Situace se proto řešila uzavřením manželství prostřednictvím zástupce – tedy *per procuratorem* – a až do uskutečnění sňatku skutečným párem bylo toto oddání chápáno jako jakýsi druh zásnub.¹¹²

4. května 1570 v Praze oddal arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice arcivévodkyni Annu za Filipa II., kterého u oltáře zastupoval její strýc arcivévoda Karel. Svatební obřad proběhl tak, jako by byli přítomní oba snoubenci, pouze s tou výjimkou, že Anně nebyl navlečen prsten. Na počátku června se císařská rodina vypravila do římsko-německé říše na sněm, který se konal ve Špýru, Prahu s nimi opustila i arcivévodkyně Anna, která pokračovala do Nizozemí a odtud lodí do Španělska za svým novomanželem. Nové španělské královně vyslal Filip II. na uvítání průvod čítající 2000 osob. Stvrzení jejich sňatku proběhlo během honosnějšího svatebního ceremoniálu v Segovii v polovině listopadu 1570.¹¹³

Říšský sněm se konal od poloviny července po dobu pěti měsíců a byl zpestřen svatbou arcivévodkyně Alžběty. Dané události však neproběhly bez konfliktu. Protože se kvůli nim ve městě soustředilo velké množství lidí, naskytly se potíže nejdříve s ubytováním a následně se zásobováním (čemuž nepomohla ani neúroda zapříčiněná deštivým počasím toho léta).¹¹⁴

¹¹² K. VOCELKA – L. HELLER, *Soukromý svět*, s. 263. Tématu raně novověkých svateb se věnuje ve své studii Christiane Coester a uvádí zde tři základní možnosti svatebních cest. Sezdání v zastoupení zde dopodrobna rozebírá, protože se jedná o nejčastější typ šlechtických svateb. Od tohoto vzoru se neodchylovala ani svatba Alžběty Habsburské. Viz Christiane COESTER, *Crossing Boundaries and Traversing Space. The Voyage of the Bride in Early Modern Europe*, in: Giulia CALVI – Isabelle CHABOT (eds.), *Moving Elites: Women and Cultural Transfer in the European Court System*, 2010/02, s. 9–20.

¹¹³ Anninu pražskou svatbu přibližuje např.: Anežka BAĎUROVÁ, *Oděv účastníků svatebního obřadu per prokuratorem 4. května 1570 v Praze v chrámu sv. Víta (Anna Habsburská a Filip II. Španělský)*, in: Alena NACHTMANNOVÁ – Olga KLAPETKOVÁ (edd.), *Móda a oděv doby renesance. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech ve spolupráci s Knihovnou AV ČR v Praze 19. října 2017, Praha 2018*, s. 79–84; K. VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten*, s. 103–104. Informaci o uvítacím průvodu přináší K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 280.

¹¹⁴ Problémy, které se vyskytly v souvislosti s říšským sněmem a svatbou, popisuje Joseph, F. PATROUCH, *Reichstag und Hochzeit (Speyer 1570)*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000, (=Opera historica 8)*, s. 265–280.

S konáním sňatku se čekalo, dokud do Špýru nedorazil Ferdinand Tyrolský, který měl francouzského krále Karla IX. před oltářem zastoupit. Rakouský arcivévoda přijel s okázalým doprovodem 20. října a svatební obřad se uskutečnil o dva dny později.¹¹⁵ Alžbětin strýc byl francouzským králem za to, že ho během ceremonie zastoupil, odměněn hned několika hmotnými dary.¹¹⁶ Obřad se konal v neděli ve dvě hodiny po poledni a mezi svatebčany nechyběli mnozí představitelé říšské šlechty – například kurfiřt saský a falcký.¹¹⁷ Francie na svatbu vyslala alespoň své poselstvo s mnoha šlechtici a 350 koňmi, v jehož čele stál hrabě Albert de Retz de Gondí. Nechyběla ani slavnostní hostina na radnici, po které měl první tanec patřit manželskému páru, takže do kola vedl nevěstu opět její strýc, následně tančila Alžběta se svým otcem Maxmiliánem II. a poté i s falckým kurfiřtem.¹¹⁸

Císař chtěl, aby jeho dcera a budoucí královna na cestu do Francie měla dostatečně reprezentativní doprovod, proto jí mělo dělat společnost velké množství významných osob. Zorganizovat důstojnou družinu dalo práci, a tak již na konci srpna 1570 začal Maxmilián II. oslovovat jednotlivé šlechtice. Souhlas s cestou do Francie vyjádřili např. vévodové brunšvic-
ký, saský, würtemburský a meklenburský, markrabě brandenburský, lankrabě hesenský a markrabě bádenský. Poslední jmenovaný měl skupinu rozšířit se svými 118 koňmi.¹¹⁹ Doprovod vedl trevírský kurfiřt a biskup štrasburský. Nechyběli ani zástupci z české šlechty, jako byli Adam a Menhart z Hradce nebo Hynek a Jan z Valdštejna.¹²⁰ Všichni zmiňovaní byli roku 1570 součástí Alžbětina dvora.¹²¹

Odjezd do Francie byl několikrát odložen, všichni příslušníci doprovázející Alžbětu se měli shromáždit ve Špýru ke konci měsíce října, aby vzápětí mohli společně vyrazit na cestu.¹²² Rozsáhlá suita se dala do pohybu 4. listopadu a čítala více jak 1600 jezdců.¹²³ Na konci

¹¹⁵ K. VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten*, s. 105–106.

¹¹⁶ Jednalo se o salieru (slánku) od Bienvenuta Celliniho, Michaelovu číši, onyxovou nebo achátovou konvičku a tzv. burgundský dvorní pohár. Všechny předměty jsou dodnes uloženy ve Vídni. Více v K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 285.

¹¹⁷ Pavel MAREK, *"Tre bone amyé": Alžběta z Pernštejna pohledem korespondence Alžběty Habsburské*, in: Tomáš JIRÁNEK, – Karel RÝDL – Petr VOREL (ed.), *Gender history – to přece není nic pro feministky*, Pardubice 2017, s. 31–47.

¹¹⁸ K. VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten*, s. 105–108.

¹¹⁹ Cesta habsburské arcivévodkyně do Francie byla zpracována v 19. století na základě korespondence štrasburského biskupa, dle jeho dopisů měl Alžbětu doprovodit i Ferdinand Tyrolský, ovšem v další literatuře zmiňován není. L. SPACH, *Deux voyages*, 1855, s. 6–10.

¹²⁰ Tito čtyři šlechtici prý dostali dokonce doporučující dopis od císaře pro své delší působení ve Francii. Více v Karel STLOUKAL, *Z diplomatických styků mezi Francií a Čechami před Bílou Horou*, *Český časopis historický* XXXII, 1926, s. 473–496, zde s. 481. Další české šlechtice, kteří byli požádáni, uvádí ve své studii J. DOSTÁL, *"Princesse de Bohême"*, s. 427. Dokument z treboňského archivu uvádí další příslušníky aristokracie z Čech, kteří se na cestě podíleli. SOA Třeboň, *Historica*, 4792.

¹²¹ V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 59.

¹²² L. SPACH, *Deux voyages*, 1855, s. 25–26.

¹²³ J. F. PATROUCH, *Reichstag*, s. 277.

října poslal císař trevírskému biskupovi itinerář plánované cesty budoucí francouzské královny, také vyzdvihoval nocleh v Savern, který byl naplánovaný na 7. listopadu, ovšem ve skutečnosti tam karavana doputovala až o den později. Odtud mělo procesí pokračovat přes Saarbrücken a Luxembourg na hranici s Francií do Sedanu, kde již čekali zástupci francouzského krále.¹²⁴

Sedan bylo tehdy suverénní knížectví mezi Lucemburskem a Francií patřící vévodovi de Bouillon. Král ovšem očekával svou snoubenku až ve francouzském Mézières.¹²⁵ Město Mézières bylo pro potvrzení sňatku vybráno záměrně, leželo na hranicích, takže Karel IX. nemusel opustit území svého království a Alžbětín doprovod ani nebyl nucen překračovat hraniční řeku Mázu.¹²⁶ Místo, kde se potkají obě strany, bylo zpravidla pečlivě vybíráno a kladl se důraz na jeho neutralitu. Jako příklad je možné zmínit dvojitou svatbu mezi příslušníky panovnických rodů Francie a Španělska roku 1615, kdy byly nevěsty předávány na hraniční řece Bidasoa, a to současně a v jejím středu.¹²⁷ Rituál „předání“ nevěsty se skládal z několika základních pilířů, kdy jedním z nich bylo právě i ono první setkání. Mladá dáma byla do této chvíle vnímána jako dcera svého otce a cestovala tedy dosud pod jeho záštitou a pod ochranou jeho mužů. Dále však již byla nahlížena jako choť svého muže. Tato součást panovnických svateb má nemalou symbolickou rovinu, protože tehdy se dívka měnila z dcery v manželku a přecházela tím z jednoho rodu do jiného, často i za cenu změny svého kulturního prostředí.¹²⁸

Francouzský panovník vyslal vstříc své nastávající uvítací skupinu, která byla pod velením jeho bratrů – Jindřicha vévody z Anjou (budoucí král Jindřich III.) a Františka vévody z Alençonu –, doprovázel je i jejich švagr Karel III., vévoda lotrinský. Francouzská uvítací společnost vyrazila ze Sedanu v pátek 24. listopadu naproti průvodu jejich budoucí královny.

¹²⁴ L. SPACH, *Deux voyages*, 1855, s. 27 a 31.

¹²⁵ *Le mariage du Roy de France, avec la Royne Elisabeth d'Autriche, fille de l'Empereur Maximilian. Avec l'avenue de ladite Royne en France*, Lyon 1570, nefoliováno. Stejně informace také v Daniel NORDMAN, *Charles IX à Mézières : mariage, limites et territoire*, in: Cahiers Charles V, n°4, mars 1983, Littérature britannique, Marches, bordures, limites, confins... s. 7–19.

¹²⁶ P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 314.

¹²⁷ O dvojitě svatbě více v: Margaret M. McGOWAN, (ed.), *Dynastic Marriages 1612/1615. A Celebration of the Habsburg and Bourbon Unions*, Farnham 2013. Téma domluvy sňatků mezi francouzským vládnoucím rodem a Habsburky poutal pozornost již ve 2. pol. 19. století, kdy vznikla dvoudílná práce: François-Tommy PERRENS, *Les mariages espagnols sous le règne de Henri IV et la régence de Marie de Médicis (1602–1615)*, Paris 1869.

¹²⁸ Podrobně „předávací“ rituál rozebírá Ch. COESTER, *Crossing Boundaries*, s. 11. Kulturní výměnu, kterou zprostředkovávaly provdané princezny, přibližuje ve své studii: Joan-Lluís PALOS, *Bargaining Chips: Strategic Marriages and Cultural Circulation in Early Modern Europe*, in: Joan-Lluís PALOS – Magdalena S. SÁNCHEZ, (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 1–18. Dále je možné k tomuto tématu použít i: Bartolomé Yun CASADILLA, *Aristocratic Women across Borders, Cultural Transfer and Something More. Why Should We Care?*, in: Joan-Lluís PALOS – Magdalena S. SÁNCHEZ, (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 237–257.

Obě skupiny se potkaly na cestě v blízkosti Douzy, kde Alžbětin doprovod nocoval a společně se vypravily do Sedanu, tam všichni přečkali následující noc.¹²⁹

Král slyšel o kráse své snoubenky mnohé a nemohl se dočkat, až ji konečně spatří, proto se v přestrojení vypravil do Sedanu a zamíchal se do davu, jež přihlížel, když Alžběta přijela a přecházela z kočáru do místního zámku. Tuto anekdotu přináší někteří soudobí autoři informující veřejnost o královské svatbě, jejichž texty byly vydány tiskem.¹³⁰ Daná událost byla následně i zbasněna dalším svědkem a dle něj se prý Karel proměnil po vzoru boha Dia/Jupitera¹³¹ – v tomto případě však ne v býka nebo zlatý déšť, ale – v havrana.

*„Pour ceste cause là, d'un estat contemptible
Jupiter se vstant, en lieu de majesté,
[...]
Ainsi Charles le Roy personnage fort beau
Ayant changé son homme en l'habit d'un corbeau
Et deposé le front à qui on fait hommage,
A ses deux bras vestus d'aisles & noir plumage,
Puis s'estendant au vol en ce point transformé
S'est venu randre tost dans le chasteau nommé.“¹³²*

Havran byl však spojován v antickém panteonu nikoli s vládcem bohů, ale s Apollónem, tomu nosil pták zprávy ze světa.¹³³ V této době nebylo neobvyklé, pokud se příslušníci vládnoucí vrstvy připodobňovali k jednotlivým antickým bohům nebo k hrdinům. Např. habsburští panovníci se často nechávali ztvárňovat jako bůh Jupiter.¹³⁴ Ať už byl ve skutečnosti francouzský král nedočkavý a vydal se v přestrojení prohlédnout si svou snoubenku nebo ne, využili tehdejší autoři trendu a ztotožnili Karla IX. s antickým božstvem, což mělo panovníkovi

¹²⁹ D. NORDMAN, *Charles IX*, s. 7–19.

¹³⁰ Variantu královy návštěvy Sedanu zmiňuje tisk: *Le mariage*, nefoliováno. Oficiálním historiografem svatby byl Masson, jenž také podporuje myšlenku královy nedočkavosti, více v Jean-Papire MASSON, *Entiers discours des choses qui se sont passées en la réception de la Royne, & mariage du Roy*, 1570, nefoliováno. Oproti tomu Pinart byl oddaným královským úředníkem, a naopak se o králově tajné cestě do Sedanu nezmiňuje. V tisku uvádí, že text sepsal těsně po zmiňovaných událostech tedy 29. listopadu 1570, je proto možné, že o králově vyjížďce se společnost dozvěděla až s časovým odstupem, a tak Pinart nemohl do svého textu tuto informaci zahrnout. Claude PINART, *Veritable discours du mariage de treshaut, trespuissant, et treschrestien, Charles neufiesme de ce nom, Roy de France, et de tresexcellente et vertueuse Princesse, madame Elizabeth fille de l'Empereur Maximilian, faict et celebré en la ville de Mezieres, le XXVI jour de novembre 1570*. Další informace jsou dostupné v D. NORDMAN, *Charles IX*, s. 9–11.

¹³¹ Boha Jupitera přibližuje: Bořek NEŠKUDLA, *Encyklopedie bohů & mýtů starověkého Říma & Apeninského poloostrova*, Praha 2004, s. 97–100.

¹³² Ve druhém zpěvu svého spisu Charles de Navyère často využívá přirovnání k antické mytologii a na několika místech Karla IX. označuje jako boha Dia a Alžbětu představuje jako krásku Danaé. Epická verze události od Charles de NAVYERE, *La renommée de Ch. de Navyère, ... sus les réception à Sedan, mariage à Mézière, couronnement à Saindenis et entrées à Paris du Roy et de la Royne. Poeme historial divisé en 5 chants et dédié à leur majesté*, Paris 1571, f. 22.

¹³³ OVIDIUS, *Proměny (Metamorphoses)*, Praha 1974, s. 74–75.

¹³⁴ V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové*, s. 637.

v očích veřejnosti napomoci k jeho reprezentaci. Francouzský král se údajně po návratu se svou návštěvou Sedanu svěřil matce a vyjádřil náramnou spokojenost s budoucí chotí.¹³⁵

Habsburská nevěsta přijížděla do Sedanu v bílém zlaceném kočáře taženém uherskými bílými koňmi, její dvorní dámy a některé francouzské šlechtičny cestovali hned za ní v dalších třech stejně zdobených kočárech.¹³⁶ Alžbětě ve voze dělala společnost francouzská hraběnka d’Arenberg, jež arcivévodkyni sloužila jako hlavní komorná i jako překladatelka.¹³⁷ Urozenou společnost na zámku vévoda „*de Bouillon, hostil [...] tak okázale, jak jen to šlo*“.¹³⁸ Večerní hostiny se však Alžběta nezúčastnila. Následujícího rána se všichni vypravili do Mézières, kde svou snoubenku již napjatě očekával Karel IX. se svou matkou Kateřinou Medicejskou.¹³⁹ Během Alžbětina vjezdu do města zněly mohutné fanfáry a střílelo se z děl. Královská rodina očekávala nevěstu ve městě v krásně vyzdobeném tapetovém sále a večer se konala hostina na uvítání.¹⁴⁰

Následujícího dne v neděli 26. listopadu byla na programu svatba. Obě strany (francouzská i habsburská) se sešly a slova se ujal trevírský kurfiřt, v latině představil Alžbětu králi. Mimo jiné vyjádřil přání, aby bylo manželství šťastné a přineslo katolické společnosti užitek a přátelské vztahy.¹⁴¹

Rakouská arcivévodkyně byla poté odvedena královnou-matkou do pokoje, kde se měla připravit na svatební obřad, a především se převléci. Alžběta totiž byla oblečena do svých stříbrných šatů vyšíváných zlatem, které si přivezla s sebou, a jež odpovídaly španělské módě.¹⁴² Výměna vlastního oděvu za šaty odpovídající zemi, do které se nevěsta provdávala, bylo obvykle součástí svatby jakožto přechodového rituálu.¹⁴³ Již od doby středověku byl oděv chápán jako znak sociálního prostředí a určoval stavovské zařazení. Mohl být lehce in-

¹³⁵ J.-P. MASSON, *Entiers discours*, nefoliováno.

¹³⁶ Svědectví přináší Masson: „*Le coche tiré par quatre chevaux de Hongrie blancs, doré, couvert de velours gris, à grand broderie de blanc et incarnat : les harnois desdits chevaux de la meme façon : suivy de trois autres coches pareils.*“ Tamtéž.

¹³⁷ Ludovic LALANNE (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d’après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l’histoire de France*, Tome deuxième, Paris 1866, s. 182–183.

¹³⁸ „... là où ledit seigneur de Bouillon les festoya [...] le plus somptueusement qu’il luy fust possible.“ Detailnější informace jsou dostupné v: *Le mariage*, nefoliováno.

¹³⁹ D. NORDMAN, *Charles IX*, s. 9.

¹⁴⁰ C. PINART, *Veritable discours*, nefoliováno.

¹⁴¹ J.-P. MASSON, *Entiers discours*, nefoliováno.

¹⁴² C. PINART, *Veritable discours*, nefoliováno. Habsburkové se svými kontakty na Španělsko byli průkopníky této módy ve střední Evropě. Alena NACHTMANNOVÁ, *Mezi tradicí a módou. Odívání v Čechách od renesance k baroku*, Praha 2012, s. 42.

¹⁴³ Stejný rituál proběhl, když se rakouská arcivévodkyně Marie Antoinetta vdávala za francouzského následníka trůnu Ludvíka XVI. Srov. K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 278–280. O přechodových rituálech více informací v: Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 2018, s. 99–122.

terpretován pomocí stříhu, látky nebo barvy. Použitý oděv také mohl mnohé vypovídat o přechodových rituálech, např. právě o svatbě.¹⁴⁴ Oděvy novomanželů poutaly v době raného novověku velkou pozornost a často bývaly sladěné jak barvou, tak stříhem.¹⁴⁵ Po dvou hodinách opouštěla nevěsta místnost oblečena do šatů protkaných stříbrem a vyšíváných perlami (ty byly ztotožňovány mimo jiné s cudností, ale i s Kristem a tedy nadějí na život v nebeském království),¹⁴⁶ přes ramena měla přehozený dlouhý plášť s vlečkou dlouhou sedm loktů z purpurovo-šarlatového sametu zdobený zlatými stylizovanými květy lilie (tento květ odkazoval na Francii, ale býval spojován i s cudností, nadějí nebo ženskou krásou)¹⁴⁷ a s lemem z hermelínu. Hlavu jí zdobila honosná koruna s velkými diamanty, rubíny a smaragdy. Král měl během obřadu šaty ze stříbrné látky s výšivkou z perel a kožešinou z rysa. Oblečení ve stejném stylu měli i další příslušníci královské rodiny: vévoda z Anjou, vévoda z Alençonu, vévoda lotrinský a jeho paní, stejně tak i princezna Markéta.¹⁴⁸ Údajně i královna-matka odložila při této příležitosti – od smrti svého manžela pro ni typické – černé odění.¹⁴⁹ Právě od poslední třetiny 16. století se začal rozmáhat zvyk vstupovat před oltář ve světlých svatebních šatech.¹⁵⁰

Průvod ke kostelu, kde mělo dojít k potvrzení manželství, vedli němečtí lancknechti, následně kráčeli vojáci Alžbětiny osobní gardy, ti všichni byli oblečení do lososovo-růžové, bílé a šedivé barvy (stejně odstíny měl i princeznin kočár, v němž do města přijížděla), za

¹⁴⁴ Markéta DLOUHÁ, *Symbolika barev ve středověku*, Kuděj: časopis pro kulturní dějiny 3, č. 1, 2001, s. 14–38.

¹⁴⁵ Informaci o důležitosti vhodných šatů při vstupu do manželství poskytuje: Milena HAJNÁ, *Šaty chodící. Každodennost a symbolika ve šlechtickém šatníku raného novověku*, České Budějovice 2016, s. 134. Příklad, jak přísně bylo v raném novověku nahlíženo na svatební oděv, přináší korespondence Polyxeny Lobkovické z Pernštejna. Tato dáma byla pohoršena nedostatečným vybavením šatníku mladé italské nevěsty Giovanny di Gonzaga, která se měla vdát za Jiřího Adama Bořitu z Martinic. Více informací v: Pavel MAREK, (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, Prameny k českým dějinám 16. – 18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemias saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia, s. 505–506.

¹⁴⁶ Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 55–56.

¹⁴⁷ Cesare RIPA, *Ikonologie*, Piero Buscaroli – Mario Praz (eds.), přeložil Jiří Špaček, Praha 2019, s. 271–272 (ženská краса), 292–293 (cudnost), 361 (naděje).

¹⁴⁸ J.-P. MASSON, *Entiers discours*, nefoliováno; *Le mariage*, nefoliováno.

¹⁴⁹ Informaci o barevné změně oděvu přináší: Tomáš KONEČNÝ, *Oděv a reprezentace konfese za francouzských náboženských válek*, in: Alena NACHTMANNOVÁ – Olga Klapetková (edd.), *Móda a oděv doby renesance. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech ve spolupráci s Knihovnou AV ČR v Praze 19. října 2017*, Praha 2018, s. 94–102, zde s. 97. Stejnou informaci přináší i L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 267. Tyto informace jsou však v rozporu s dobovými panegyrickými spisy: J.-P. MASSON, *Entiers discours*, nefoliováno; CH. de NAVYERE, *La renommée*, f. 28.

¹⁵⁰ Více o volbě barev svatebního oděvu: M. HAJNÁ, *Šaty*, s. 144–149.

nimi následovali Švýcaři v barvách krále.¹⁵¹ Následoval zástup lukostřelců a vojáků z královské gardy krále a královny-matky a vévodů z Anjou a z Alençonu. Slavnosti se samozřejmě účastnila celá řada dvořanů a ambasadorů. Přítomný byl zástupce Benátek, Skotska nebo Španělska a nechyběl ani papežský nuncius. Zahraniční vyslance vždy doprovázel příslušník francouzské šlechty. Cesta ke kostelu byla pokryta látkou, aby si panstvo neumazalo oděv a především obuv. Slavnostní mši v kostele vedl kardinál Karel Bourbonský.¹⁵²

Poté se společnost přesunula zpět do rezidence, kde už byla připravena slavnostní hostina. Král seděl uprostřed velkého stolu pod baldachýnem ze stříbrné a zlaté látky, po pravici měl novomanželku a po levici svou matku. Vedle ní seděl zástupce císaře – trevírský arcibiskup Jacques d'Eltz a lotrinský manželský pár, tedy Klaudie (králova sestra) a Karel III. Lotrinský. Alžbětě z druhé strany dělali společnost královi bratři vévoda z Anjou a vévoda z Alençonu. Po hostině byly uklizeny stoly a následoval ples, kdy král vyzval svou novomanželku k tanci.¹⁵³ Slavnosti se nesly v podobném duchu i následující dva dny.¹⁵⁴

Oslavy sňatku Alžběty a Karla IX. byly velkolepé, a tak pohltily značné finanční prostředky, kterými však Francie touto dobou mnoho nedisponovala. Kateřina Medicejská však nechtěla připustit nic skromnějšího, proto na uspořádání slavností dohlížela osobně.¹⁵⁵ Peníze se jí podařilo získat od církve a také pomocí zvláštní daně na prodej tkanin v celém království.¹⁵⁶ Svatby tehdy sloužily jako demonstrace dvorské kultury¹⁵⁷ a mimo to mohly být slavnosti využívány pro mnohé další propagace. Tuto jedinečnou příležitost využila královská rodina jako ukázkou spojení dvou katolických rodů. K propagaci jistě záhy přispěla i panegyrická díla, která měla s touto slavností seznámit i ty, kteří se nemohli událostí osobně zúčastnit.

¹⁵¹ „Alloyent premiers dixsept rangs de Lansquenets de la Royne, trois à chasque rang, estans vestus d'incarnat, blanc et gris. Les Suysses du Roy, des couleurs du Roy, conduicts par le lieutenant du Duc de Bouillon leur Cappitaine.“ J.-P. MASSON, *Entiers discours*, nefoliováno.

¹⁵² C. PINART, *Veritable discours*, nefoliováno. V 17. století dokonce byla do kostela v Mézières umístěna nápisová tabulka, která upomínala na svatbu Karla IX. s Alžbětou. Jen se do textu vloudila chyba, která dotovala slavnost o den později. Více informací v Henri JADART, *Épigraphie ardennaise. — Les inscriptions de l'église de Mézières*, Bulletin Monumental 57, 1891, s. 244–274.

¹⁵³ J.-P. MASSON, *Entiers discours*, nefoliováno.

¹⁵⁴ C. PINART, *Veritable discours*, nefoliováno.

¹⁵⁵ Thierry DESLOT, *Impératrices et Reines de France*, Paris 1996, s. 109.

¹⁵⁶ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 266.

¹⁵⁷ K. VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten*, s. 131.

III. Slavnostní vjezd Karla IX. do Paříže

Tradice slavnostních vjezdů se objevuje v mnoha dějinných obdobích, ovšem jejich provedení mohlo být odlišné. Americký historik Bryant uvádí, že ve středověké Francii dávaly královské vjezdy důraz spíše na „božství krále“, ale postupem času se tato ceremonie více zesvětšovala a již v 17. století hrála hlavní roli provázanost mezi panovníkem a samotným městem.¹⁵⁸ Podobná analogie je vidět i v alegorických motivech, které se na vjezdech objevovaly, od 16. století pomalu ustupovaly náměty z Bible a do popředí vstupovaly pohanské – antické – symboly a postavy. První vjezd do Paříže inspirovaný antikou se tak uskutečnil roku 1549 a to pro Jindřicha II.,¹⁵⁹ jeho vstupem do města byl velkou měrou inspirován slavnostní vjezd Karla IX. o 22 let později.¹⁶⁰

Slavnostní vjezdy však nebyly vyhrazeny pouze pro osobu panovníka, ale mohli je absolvovat i ostatní členové královské rodiny, nebo příslušníci šlechty a diplomacie. Vjezdy mohly oslavovat korunovaci, královský sňatek nebo i válečné vítězství a další události. Tyto slavnosti měly upevňovat panovníkovu autoritu a umožňovaly měšťanům vidět – mimo jiné – i královskou rodinu.¹⁶¹

Již na podzim roku 1570 se objevily první plány na uspořádání slavnostních vjezdů mladých novomanželů do Paříže, které měly proběhnout krátce po samotné svatbě, a další u příležitosti korunovace Alžběty na francouzskou královnu. Z jakého důvodu byl odložen vjezd plánovaný na konec listopadu, není z literatury jasné, mohlo to však nějak ovlivnit datum samotné svatby a skutečnost, že na plánované datum se novomanželský královský pár nestihl do Paříže přesunout. Další odsunutí slavnostního vstupu do města, jež byl plánován na leden roku 1571, bylo v důsledku klimatických podmínek (panovala totiž obava o bezpečnost pařížských mostů, kvůli velkému množství vody v Seině). Další vhodné datum připadalo na polovinu února, tentokrát se však ceremonie nemohla uskutečnit proto, že nové královně ne-

¹⁵⁸ Lawrence M. BRYANT, *La cérémonie de l'Entrée à Paris au Moyen Âge*, *Annales, Economies, sociétés, civilisations* 41/3, 1986, s. 513–542.

¹⁵⁹ Ralph, E. GIESEY, *Modèle de pouvoir dans les rites royaux en France*, *Annales. Economies, sociétés, civilisations* 41/3, 1986, s. 579–599; Jean JACQUOT, *Joyeuse et Triomphante Entrée*, in: Jean JACQUOT (ed.), *Les Fêtes de la Renaissance*, Paris 1956, s. 9–19. Studie k mytologickým motivům královských vjezdů v 16. století: Jean-Pierre M. ARNAUD, *La Mythologie dans les Entrées Royales à Angers de 1518 à 1619*, *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1985, 1987, s. 137–161.

¹⁶⁰ F. A. YATES, *Poètes*, s. 66.

¹⁶¹ Nicolas RUSELL – Helène VISENTIN, *The Multilayered Production of Meaning in Sixteenth-Century French Ceremonial Entries*, in: Nicolas RUSELL – Helène VISENTIN, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007, s. 15–27, zde s. 17; Veronika SANDBICHLER, *Die Bedeutung hinter dem Sichtbaren: Allegorie – Trionfo – Visuelle Propaganda*, in: SEIPEL, Wilfried (ed.), *Wir sind Helden: Habsburgische Feste in der Renaissance*, Wien 2005, s. 45–62.

bylo dobře.¹⁶² Z prvotního záměru uspořádat vjezd jak po svatbě, tak později po korunovaci tedy sešlo. Plánované slavnosti se konečně uskutečnily až v březnu roku 1571, kdy 6. dne tohoto měsíce absolvoval slavnostní vjezd král Karel IX. a o přibližně tři týdny později pak Alžběta Habsburská.¹⁶³

Datum slavnostního vstupu do Paříže francouzské královny 29. března 1571 (čtyři dny po její korunovaci) nebylo vhodně vybrané. Tato slavnost se totiž uskutečnila během předvelikonočního půstu,¹⁶⁴ takže tehdejší silně věřící lid se – ke značné králově nespokojenosti – nedostavil v očekávaném množství.¹⁶⁵ Přítomnost protestantské francouzské šlechty na březnových ceremoniích bychom hledali těžko, a pokud se tam někdo takový objevil, nezaznamenali tuto skutečnost referující autoři. Následně nekatolíci kritizovali nákladnost a okázalost ceremonií.¹⁶⁶ Důvodem mohlo být i to, že se francouzští hugenoté cítili ohroženi novou královnou z rodu Habsburků, jež byla sama vzornou katoličkou, a rázné zásahy proti protestantům touto dynastií nebyly navíc žádným tajemstvím.

Ovšem vybrat vhodné datum nebylo jednoduché, odsouvání slavnostních vjezdů panovnického páru totiž bylo zapříčiněno královninou nevolností ba přímo nemocí. Někteří autoři si Alžbětinu nevolnost dokonce vykládali jako dobrou zprávu a považovali ji za příznaky těhotenství. Její gravidita se však mohla částečně jevit i jako nepředpokládaná komplikace, která měla královnu odradit od vystupování na veřejnosti a tedy i od samotné korunovace. V důsledku této noviny se totiž spekulovalo o odložení korunovačního rituálu i slavnostního vjezdu dokonce až o rok nebo i déle.¹⁶⁷ Podobná situace nastala při korunovaci Marie Španělské (Alžbětiny matky) na uherskou královnu v roce 1563. Tehdy i ona byla samodruhá, a tak

¹⁶² Možné data vjezdů a důvody jejich posunutí přináší V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 7. Dále také: P. NADEAU, « *Embrasser le guerrier enflé de haulx exploitz* », s. 50–51.

¹⁶³ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 7; Louis Claude DOUËT-d'ARCQ, *Devis et marchés passés par la ville de Paris pour l'Entrée solennelle de Charles IX, en 1571*, la Revue Archéologique 5/2, Paris 1848, s. 1–66.

¹⁶⁴ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 77.

¹⁶⁵ P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 348.

¹⁶⁶ Simone BERTIÈRE, *Les Reines de France au temps du Valois*, vol. 2, Paris 1994, s. 212. Kritická slova ke královnině vjezdu se dostala i do tisku. Dvorský hvězdář prý spatřil v den královnina vjezdu na obloze kometu, kterou vykládal jako dobré znamení, ale navrhoval, že případné válečné výdaje by mohly být hrazeny ze šlechtických měšců a ne prostým lidem. Nadále kritizoval i nadměrnou spektakulárnost vjezdu, která zapříčinila zbytečně velké výdaje na uspořádání slavnosti. Antoine CRESPIŇ, *Épître demonstrative, faite à treshaulte, & trespuissante princesse, Madame Élisabeth d'Autriche, fille d'Empereur & royne France, par M. Anthoine Crespin Nostradamus, ... d'un signe admirable d'un comette qu'il a vu au ciel... laquelle fut veue dans votre grande Université de Paris... le 29. mars 1571, le jour de vostre très héroïque entrée, qui fut faite en ladicté cité...*, Paris 1571, nefoliováno.

¹⁶⁷ Informace o odložení Alžbětina vjezdu v důsledku jejího těhotenství je v literatuře rozšířená: F. A. YATES, *Poètes*, s. 67–68; Stanis PEREZ, *Le corps de la reine. Engender le Prince, d'Isabelle de Hainaut à Marie-Amélie de Bourbon-Sicile*, Paris 2019, s. 164; L. CAPODIECI, *Cadmos*, s. 61–62; P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 337, 340. Gennep uvádí, že k těhotným ženám by se společnost měla chovat jako k nemocným, což by mohlo vysvětlovat důvod odložení Alžbětina vjezdu. A van GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 42–43.

se neočekávalo, že by byla korunována, ceremonie v Prešpurku však i přesto proběhla.¹⁶⁸ Otázkou zůstává, jestli nová francouzská královna byla na jaře 1571 opravdu těhotná. Tato informace pronikla prostřednictvím tisku od Simona Bouqueta¹⁶⁹ do literatury, avšak nikde se už nepíše, že by tento rok Alžběta porodila nebo případně potratila. Francouzskému královskému páru se sice narodila dcera Marie-Elisabeth, ale až na podzim roku 1572.¹⁷⁰

Oba slavnostní vjezdy měly podobnou náplň, některé sochy a další součásti okázalé výzdoby byly tak použity jak při králově, tak později královnině vjezdu. Panovala proto obava, aby si přihlízející podobností mezi jednotlivými sousošími nevšimli. Změny docílili pomocí odlišných atributů nebo původní mramorový dojem byl barevně přestukován.¹⁷¹ Oba vjezdy měly být s předstihem ve městě řádně oznámeny, dle vydaných králových nařízení. Protože se však předpokládalo, že královnin vjezd z důvodu jejího těhotenství proběhne až o několik měsíců později, po vjezdu Karla IX. se začalo s demontážními pracemi slavnostní výzdoby. V neděli 11. března však byli jistě velmi překvapeni organizátoři daných slavností, když vyšlo královo oznámení, že vjezd jeho manželky se uskuteční již 29. března daného roku.¹⁷²

Nebylo obvyklé, že by se ženy účastnily vjezdu krále, stejně tak to ale platilo i naopak. Při vjezdu královny přenechal panovník veškerou pozornost pouze své manželce a nezastiňoval ji svou přítomností. Nejinak tomu bylo i při těchto vjezdech do Paříže.¹⁷³ Nevýhodou tohoto zvyku však bylo, že královský majestát tak nemohl být při vjezdech demonstrován ve svém celku.¹⁷⁴

Při slavnostním vstupu do Paříže jak Karla IX., tak jeho manželky bylo město velkolepě vyzdobeno alegorickými a symbolickými motivy, které nabízely mnohé interpretace. Pro tuto diplomovou práci však byly některé umělecké výjevy vyselektovány, a tak jsou zde pre-

¹⁶⁸ J. F. PATROUCH, *Queen's Apprentice*, s. 223, 233. Uherské korunovace královen ve své studii přibližuje Géza PÁLFY, *Korunovace královen v raně novověkých Uhrách*, in: HRDLÍČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav, *Symbolické jednání v kultuře raného novověku*. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu, Praha 2019, s. 65–78.

¹⁶⁹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 190; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 36–37.

¹⁷⁰ Jacqueline VONS – Pauline SAINT-MARTIN, *Vie et mort de Marie-Elisabeth de France (1572-1578), fille de Charles IX et Elisabeth d'Auriche*, Paris 2010. Dostupné [online] na: <<http://cour-de-france.fr/vie-quotidienne/medecine-sciences-et-savoirs/etudes-modernes/article/vie-et-mort-de-marie-elisabeth-de-france-1572-1578-fille-de?lang=fr>>, [2021-02-11].

¹⁷¹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 81–82.

¹⁷² *Mandement du Roy, pour le jour de son entrée en sa bonne ville de Paris. Plus l'ordonnance de sa majesté, sur les defences de porter masques & armes*, Paris 1571; *Mandement du Roy, pour le jour de l'entrée de la Roynne, sa très-chère & très-amée compaignie, en la ville de Paris*, Paris 1571; V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 77–78.

¹⁷³ Lawrence M. BRYANT, *The Medieval Entry Ceremony at Paris*, in: János M. BAK (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990, s. 88–118.

¹⁷⁴ L. M. BRYANT, *King and the City*, s. 97.

zentovány pouze ty, které vykazují určitou souvislost s habsburským rodem nebo samotnou Alžbětou. Z tohoto důvodu zde nezazní popis všech uměleckých ztvárnění na jednotlivých zastaveních při vjezdu francouzského panovníka.

První královský vjezd do Paříže absolvoval Karel IX. téměř rok po své korunovaci v Remeši¹⁷⁵ a asi stovka dalších slavnostních vjezdů do významných měst království byla uspořádána během jeho cesty po Francii mezi lety 1564–1566.¹⁷⁶ Pro francouzského panovníka tedy nebyla slavnost tohoto typu novinkou.

Jako precedent vjezdu Karla IX. sloužil slavnostní vstup jeho otce Jindřicha II. do Paříže, který se uskutečnil roku 1549.¹⁷⁷ Tradiční cesta vjezdů vedla od Saint Denis ke katedrále Notre Dame, opačný sled cesty byl pak používán při královských pohřbech, kdy bylo panovníkovo tělo uloženo v nekropoli nacházející se právě v bazilice Saint Denis.¹⁷⁸ Vjezd Karla IX. sledoval již zavedenou trasu i místa zastavení, která byla vyzdobená alegorickými prvky, ať už sochařskými nebo architektonickými a samozřejmě nechyběla ani slavnostní výzdoba města.

Motivem k vjezdu Karla IX. do Paříže bylo uspořádat „slavnostní a triumfální“ ceremonii.¹⁷⁹ Tématem této slavnosti byl především mír, který se podařilo uzavřít přechodného roku v Saint Germain a kterým (prozatím) skončily náboženské války mezi hugenoty a katolíky. Alegorická výzdoba však vyzdvihovala i sňatek francouzského krále s dcerou císaře Maxmiliána II. a tedy spojení dvou významných evropských vládnoucích rodů.¹⁸⁰ V pozadí neměla zůstat ani kontinuita dynastie Valois a jejích představitelů, tedy Karla IX. a jeho matky, která byla tou osobou, jež domluvila oslavovanou svatbu.¹⁸¹ Stejně tak na březnových triumfálních vjezdech byla symbolicky zastoupena katolická víra. Svatba a následné vjezdy silně věřící

¹⁷⁵ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 3–4.

¹⁷⁶ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 219–236. Karlovy slavnostní vjezdy během jeho cesty zmiňuje i Richard COOPER, *French Royal Entries and the Antique (1515–65)*, in: Marie-Claude CANOVA-GREEN – Jean ANDREWS – Marie-France WAGNER (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013, s. 153–176. Množství vjezdů zmiňuje ve své studii: Nicolas LE ROUX, *The Politics of Festivals at the Court of the Last Valois*, in: James Ronald MULRYNE – Elizabeth GOLDRING (edd.), *Court Festival of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002, s. 101–117. Karlovým vjezdem do Lyonu roku 1564 se inspirovala o století později francouzská spisovatelka, která práce vydávala pod jménem Madame de Villedieu. Více informací v: Nobuko AKIYAMA, *L'Entrée royale dans l'œuvre romanesque de Mme de Villedieu*, in: Marie-Claude CANOVA-GREEN – Jean ANDREWS – Marie-France WAGNER (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013, s. 341–356.

¹⁷⁷ F. A. YATES, *Poètes*, s. 66.

¹⁷⁸ Ralph E. GIESEY, *Inaugural Aspects of French Royal Ceremonial*, in: János M. BAK (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990, s. 35–45.

¹⁷⁹ L. M. BRYANT, *La Cérémonie*, s. 514.

¹⁸⁰ Ann W. RAMSEY, *The Ritual Meaning of Henri IV's 1594 Parisian Entry*, in: Nicolas RUSSELL, – Hélène VISENTIN, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007, s. 189–205; R. STRONG, *Art*, s. 109.

¹⁸¹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 39.

habsburské arcivévodkyně a francouzského krále totiž mohly být nahlíženy i jako demonstrace síly katolické strany.

„V úterý šestý den března 1571 přijel král kolem deseti hodin dopoledne do převorství Saint Ladre sídlící v předměstí Saint Denis.“¹⁸² Zde se převlékl a velkolepá podívaná tohoto století mohla začít. U brány Saint Denis při vjezdu do Paříže byl náležitě přivítán artilerií. Karel IX. měl na sobě slavnostní bílou zbroj, přes kterou si přehodil plášť ze stříbrné látky a pokrývku hlavy zdobenou perlami a drahými kameny s chocholem. Jeho kůň s ním byl sladěn do stejných barev.¹⁸³ Bílá barva byla již ve středověku chápána jako čistá a byla ztotožňována s vírou a Bohem, do bílé je oděna personifikace katolické víry, ale i přátelství.¹⁸⁴ Jak již bylo zmiňováno výše, i perly byly chápány ve spojitosti s Kristem. Svým oděvem chtěl panovník patrně demonstrovat upevnění katolictví.

Králi při jeho slavnostním vstupu do Paříže dělalo společnost velké množství osob. V jeho blízkosti se nacházela švýcarská garda, která svou přítomností upozorňovala přihlížející, že se blíží král, který jel na svém koni těsně za nimi. Hlavního protagonistu vjezdu následovali vévoda lotrinský, vévoda z Anjou a vévoda z Alençonu, všichni bohatě oblečení. Této slavnosti se nezúčastnili zahraniční diplomaté, ani nejsou zmiňované ženské příslušnice dvora (nebo se alespoň nepropsaly na stránky Bouquetova tisku).¹⁸⁵

Královský rod Valois měl mnoho významných předků, o které mohl opírat své vládnoucí ambice. Množství dalších význačných panovníků se však nacházelo i v mytických dobách, ani ti však nezůstali opomenuti. Vytváření rodokmenů, jež sahaly hluboko do historie, bylo totiž v době raného novověku běžnou praxí.¹⁸⁶ Hned na prvním zastavení u brány Saint Denis při slavnostním vjezdu krále Karla IX. do Paříže byla umístěna socha Franciona. S touto postavou antického trojského prince, který přežil dobytí města, byla spojována kontinuita francouzských panovníků. Spolu s Francionem je na triumfálním oblouku zpodobněn i další

¹⁸² „Le mardi sixieme jour de Mars 1571 le Roy arriva environ dix heures du matin au prieuré saint Ladre assis aux faubourgs saint Denis...“. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 165; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 27.

¹⁸³ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 165–166 (začátek vjezdu), 179–180 (brána Saint Denis, oblečení); F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 27 (začátek vjezdu), 32 (brána Saint Denis, oblečení). P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 346.

¹⁸⁴ M. DLOUHÁ, *Symbolika*, s. 16; C. RIPA, *Ikonologie*, s. 33–34 (Božství), 107–108 (Katolická víra), 176–177 (Přátelství), 247 (Věrnost).

¹⁸⁵ Zprávy o účastnících králova slavnostního vstupu do města přináší V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 165–183; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 27–34. Stejně informace však podává i ručně psaný pramen: BnF: Gallica, *Recueil de copies*, f. 150–163.

¹⁸⁶ Liesbeth GEEVERS – Mirella MARINI, *Introduction Aristocracy, Dynasty and Identity in Early Modern Europe, 1520–1700*, in: Liesbeth GEEVERS – Mirella MARINI, *Dynastic Identity in Early Modern Europe. Rulers, Aristocrats and the Formation of Identities*, London 2015, s. 1–22.

těžko doložitelný předek – Pharamond – ten je považován za prvního franckého krále. K těmto výjevům přidal Simon Bouquet i krátkou báseň:

*„De ce grand Francion vray tige des François
Vint jadis Pharamond le premier de noz Rois,
Lequel print des Troiens, et Germain sa naissance
Dont la race aujourd’huy se renouvelle en France.“¹⁸⁷*

Ve své studii historik Yates uvádí, že Francion se oženil s německou princeznou, a tak sňatek Karla IX. s Alžbětou Habsburskou měl být pouze obnovením tohoto dřívějšího spojení. Stejný názor opěvuje ve své básni i autor vydaného tisku. Sochařská výzdoba měla tedy symbolizovat jak antické kořeny francouzských králů, tak jednotný původ (s odkazem na postavu Karla Velikého). S takto bohatým rodokmenem mělo být jasné – podle alegorického výkladu – kteří potomci jsou hodni císařské koruny.¹⁸⁸ Podle jiného panegyrika se prý jednoho dne bude příběh o svazku těchto dvou významných evropských rodů rovnat Homérově *Iliadě*.¹⁸⁹ Oběma dynastiím totiž náležela místa na výsluní. Tuto skutečnost vyzdvihoval ve své práci François d’Ambois pomocí výstižných veršů: *„Qui est aise le voir l’Aigle assemblée aux Lys. / Car comme le Lys d’or à l’epani feuillage / Est tou tle riche honneur des fleurs d’un jardinage, / Ainsi su les oiseaux l’Aigle du triple feu / Fidelle gardienne à prins le premier lieu.“¹⁹⁰* Podobně se vyjádřil i Jacques Prevosteau, jež se také podívoval nad svazkem mezi orlem a lilií, ovšem podtrhoval i jedinečné postavení mladého královského páru, které mu dle něj náleží:

*„Ha! voici ia venus le Lys & l’Aigle ensemble
Iô Pæan, Iô : toute la terre tremble
Soubz leur astre eclarcy.
Dieu gard le plus grand Roy des Rois qui soint au monde
Dieu gard la Royne aussi qui n’a point sa seconde
En ce bas monde ici.“¹⁹¹*

¹⁸⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 107–110; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 6–7.

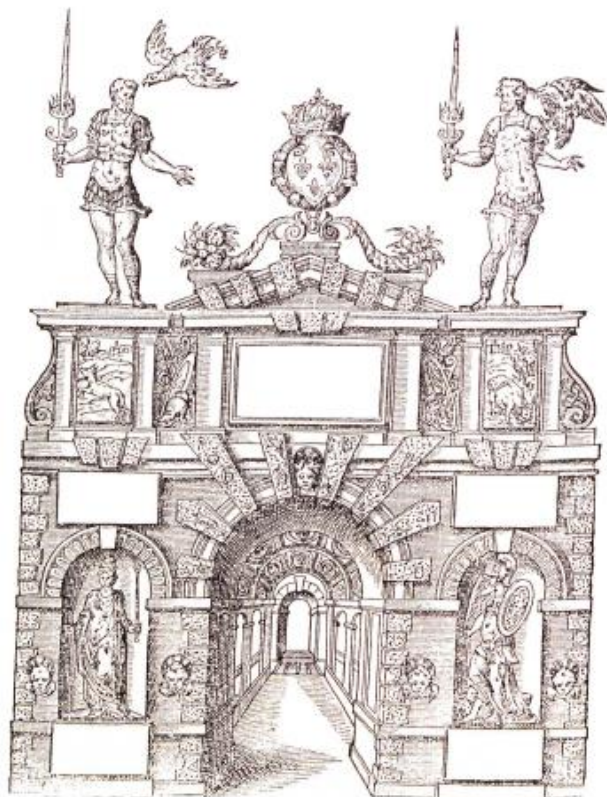
¹⁸⁸ F. A. YATES, *Poètes*, s. 64.

¹⁸⁹ A. JAMYN, *Avant-chant nuptial*, nefoliováno.

¹⁹⁰ François d’AMBOIS, *Au roy sur son entrée, son mariage et sa chasse, theralogue en eclogue forêtiere, faite par son commandement et présentée à sa Mageste. Extraite du sizième livre de la Clion, De François d’Amboise Parisien*, Paris 1571, nefoliováno.

¹⁹¹ J. PREVOSTEAU, *Description des Appareils*, nefoliováno; A. AUBRY (ed.), Prevosteau, Jacques, *Entrée*, s. 19.

Pod sochou Pharamonda stála v nice socha Vítězství, která v levé ruce svírala hlavu Medúzy. Dle dobového autora měl být tento výjev chápán tak, že vítězství je ve Francii dědičné a hlava Gorgony měla případné nepřátele vyděsit a odradit.¹⁹² V kontextu náboženských válek, které svíraly království po několik let, je asi jasné, kdo byl označován za nepřítele.

Obr. 1: *Triumfální brána Saint Denis na vjezdu Karla IX.*¹⁹³

Další dva významné alegorické výjevy jsou zaměřené na tehdejší členy rodu Valois: u fontány du Ponceau byla umístěna antická socha, svým vzhledem připomínající královnu-matku, jež v rukou svírala velkou mapu s nápisem *GALIE*. Sdělení tedy bylo více než jasné, tato socha měla přihlížejícím demonstrovat území ovládané francouzským králem. Stejně tak se však jedná o odkaz na starověké období. Tehdy totiž byla Galie římskou provincií, takže je zde opět vyzdvihováno spojení francouzského území s římským císařstvím. Zařazení této sochy nabírá na významu v souvislosti s následující triumfální bránou, té totiž vévodila urna zemřelého krále Jindřicha II., Karlova otce, jež byla obklopena malými dětmi – jeho syny.¹⁹⁴

¹⁹² V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 114; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 9.

¹⁹³ Obrázek byl přejet z publikace L. M. BRYANT, *King*, s. 258.

¹⁹⁴ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 117 (mapa Francie), 128 (urna); F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 10 (mapa Francie), 14 (urna).

O něco níže bylo symbolicky znázorněno katolické náboženství, to zde zpřítomňovalo několik knih opatřených velkou sponou a společnost jim dělal slon, zvíře, které bývalo vyobrazováno v souvislosti s náboženstvím.¹⁹⁵

Druhá strana tohoto oblouku zobrazovala krále Karla IX. podporovaného jak personifikací Ctnosti (*Vertu*), tak Fortunou. Vedle něj byli zobrazeni jeho bratři – vévoda z Anjou s mečem, na němž byl navlečený vavřínový věnec, upozorňující na vítězství, které z Boží vůle získá a tím i další území. Vévodovi z Alençonu od nohou stoupala hvězda, což mělo znamenat, že bude slavný jako jeho otec, jenž nesl stejné jméno. Triumfální výzdoba představila stávající rozsah Francie, ale i zkazku do budoucna. S takovouto dynastickou podporou by totiž neměl být problém naplnit ambice, které v průběhu březnových slavnostních vjezdů francouzský král projevil. Možné limity rozšíření jeho říše jsou vyvedené pomocí obrazu na straně oblouku.¹⁹⁶

Výjev zobrazuje vycházející Slunce jedoucí na svém voze, druhou část obrazu však tvoří zapadající sluneční kotouč do moře. Společnost mu dělá Aurora neboli Jitřenka, Večernice, ale i kohout, který dle výkladu přizpůsobuje svůj spánek podle denního světla. Symbolika tohoto ptáka však může mít i další rovinu významu, galský kohout už tehdy zastupoval Francii. Obraz na druhé straně oblouku představuje francouzské žezlo, rozpínající se mezi oceánem a nebem, což má dle autora textu znamenat, že hranice království jsou dané rozsáhlou plochou oceánu a proslulost Francie nedosáhne níže než do nebe.¹⁹⁷ Ztotožnění panovníka se sluncem není ve francouzské historii neobvyklé a s Jitřenkou byla jinými autory v souvislosti se slavnostními vjezdy spojována nová královna Alžběta, jak uvidíme dále. Tento výjev podsouvá myšlenku, že se jedná o zpodobnění mladého francouzského královského páru, který společnými silami ovládne nová – snad i zámořská – území. Přítomnost kohouta neměla přihlízející nechat na pochybách, které království bude udávat světu směr. Ovšem vycházející a zapadající slunce by mohlo upozorňovat i na momentální změnu v čele království. Do této doby hrála hlavní roli v politickém dění královna-matka Kateřina Medicejská, teď však její místo mohla převzít nově nastupující královna spolu se svým manželem, který měl již dostatečný věk na to, aby se vlády ujmul sám.¹⁹⁸

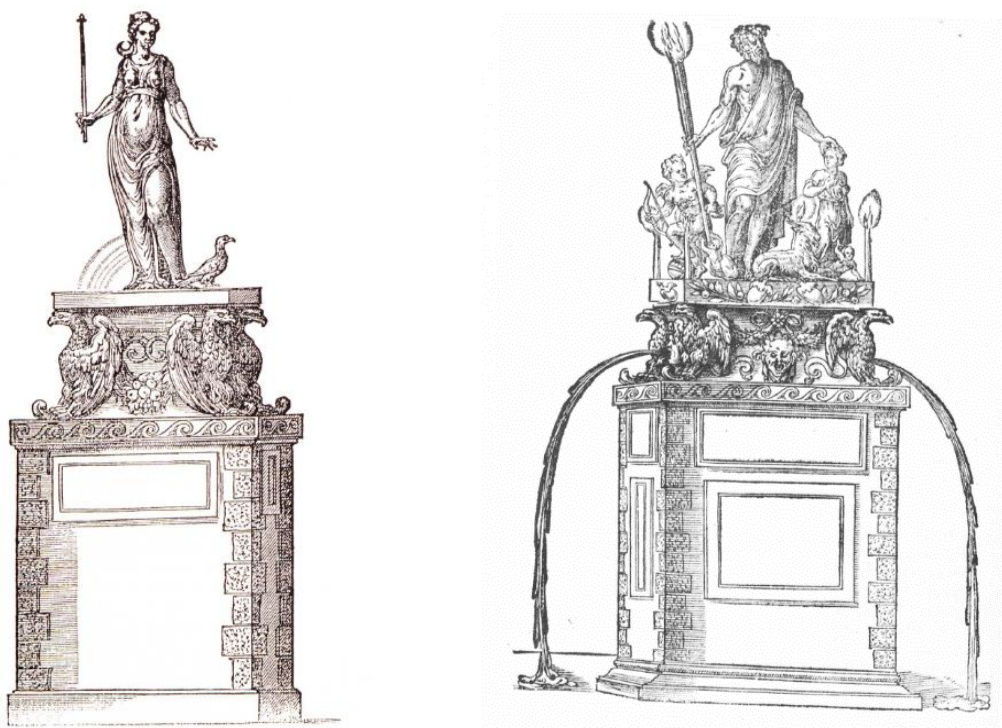
¹⁹⁵ Dobový ikonografický slovník označuje tohoto tlustokožce za velice nábožného tvora, a proto se stal symbolem náboženství. Více o slonovi v: C. RIPA, *Ikonologie*, s. 359. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 129–130; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 14.

¹⁹⁶ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 137–139; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 17–18.

¹⁹⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 128–142; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 14–19.

¹⁹⁸ Právě touto dobou se Karel IX. (ve svých 21 letech) o vládu nad svou zemí začal více zajímat. Více podrobností v L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 339.

Motiv rodové tradice a kontinuity je vidět i na další triumfální výzdobě. Na následujícím zastavení byl velký sokl, který podpírali v rozích čtyři bronzoví orli (mohlo se jednat o odkaz na Habsburky, ale zpodobnění tohoto dravce bývalo spojováno i s královským majestátem).¹⁹⁹ Na tomto podstavci stála vysoká socha bohyně Juno, která dle římské mytologie dohlížela na manželství. Tato skulptura zde byla umístěna k poctě Kateřiny Medicejské, která se nemalou měrou zasloužila o „největší a nejvýznačnější spojenectví v celé Evropě“.²⁰⁰ Po spojení mezi Florencií a Francií, které bylo uskutečněno sňatkem Kateřiny s Jindřichem II., se totiž podařilo královně-matce dohodnout i alianci s Habsburky. Tím vznikla velmi silná unie tří osob.²⁰¹ Tento výklad uvedl ve svých verších Navyère ve třetím zpěvu, který se věnuje královu vjezdu: „*Et sonnent que Junon, qui de bonheur emplie / Juppiter épousante allia l'Italie / Avecques les François, les joint aux Allemans / Affin que soynt liés ces trois peuples s'aimans*“.²⁰²

Obr. 2 a 3: Socha bohyně Juno a boha Hyména na vjezdu Karla IX.²⁰³

¹⁹⁹ C. RIPA, *Ikonologie*, s. 312.

²⁰⁰ „...la plus grande et insigne alliance de toute l'Europe...“. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 144; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 19–20.

²⁰¹ L. M. BRYANT, *King*, s. 174.

²⁰² CH. de NAVYÈRE, *La renommée*, f. 41–42.

²⁰³ Zobrazení bohyně Juno je převzaté z L. M. BRYANT, *King*, s. 268; Podoba boha Hyména je dostupná v V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 418.

Pomyslný protějšek nejvyšší bohyni představovala socha boha Hyména, umístěný na podobném podstavci. Spolu s Hyménem dotvářely sousoší i personifikace Lásky a Mládi, které upomínaly na to, že lidé by měli vstupovat do manželství v nízkém věku, aby mohli vidět, jak jejich potomci vyrostou.²⁰⁴ Hymén byl bohem svatebních zpěvů,²⁰⁵ proto pod jeho sochou nechal trefně umístit Ronsard svůj oslavný sonet. Ten opět vyzdvihuje antické předky obou manželů a opěvuje opětovné spojení staré – trójské – krve.

*„Heureux le siecle, heureuse la journée
Où des Germains le sang très ancien
S'est remeslé avec le sang Troien
Par le bien-faict d'un heureux Hymenée.*

*Telle race est de rechef retournée
Qui vint jadis du filz Hectorien,
Que Pharamond prince Franconien
Feit regermer sous bonne destinée.“²⁰⁶*

Královnou devizou byly dva sloupy s nápisem *Pietate et justicia*. Pod sloupy byly umístěny sochy Víry a Spravedlnosti. Naproti nim se nacházely další dva stejné sloupy, na kterých byl zavěšen německý a francouzský znak, zde se skvěl nápis *Felicitas et Abondancia*. Opět jako v prvním případě i zde nechyběly personifikace nápisu, a tak bychom zde našli sochu Milosrdenství a Štěstí. První nápis měl připomínat vnitřní mír Francie a druhý už narážel na spojení dvou zemí. Tyto sloupy provedené v korintském stylu na následujícím zastavení na ulici Saint Denis, dotvářely kompozici výjevu. Mezi nimi byl totiž umístěn podstavec, na kterém seděla personifikace Majestátu s žezlem v ruce.²⁰⁷ Pod erby se nacházel latinský nápis, který dle překladu V. E. Grahama a W. McAllistera-Johnsona vyzdvihuje mír s Habsburky a očekává jeho trvání i do budoucnosti. Krále totiž nabádá: „*Pokud bude jeho veličenstvo pevně stát na dvou sloupech Francie a Rakouska, tak jeho dům bude trvat navždy*“.²⁰⁸ I Charles de Navyère ve svém díle píše, že dva sloupy – francouzský a německý – budou pevně stát spo-

²⁰⁴ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 144–149; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 19–21.

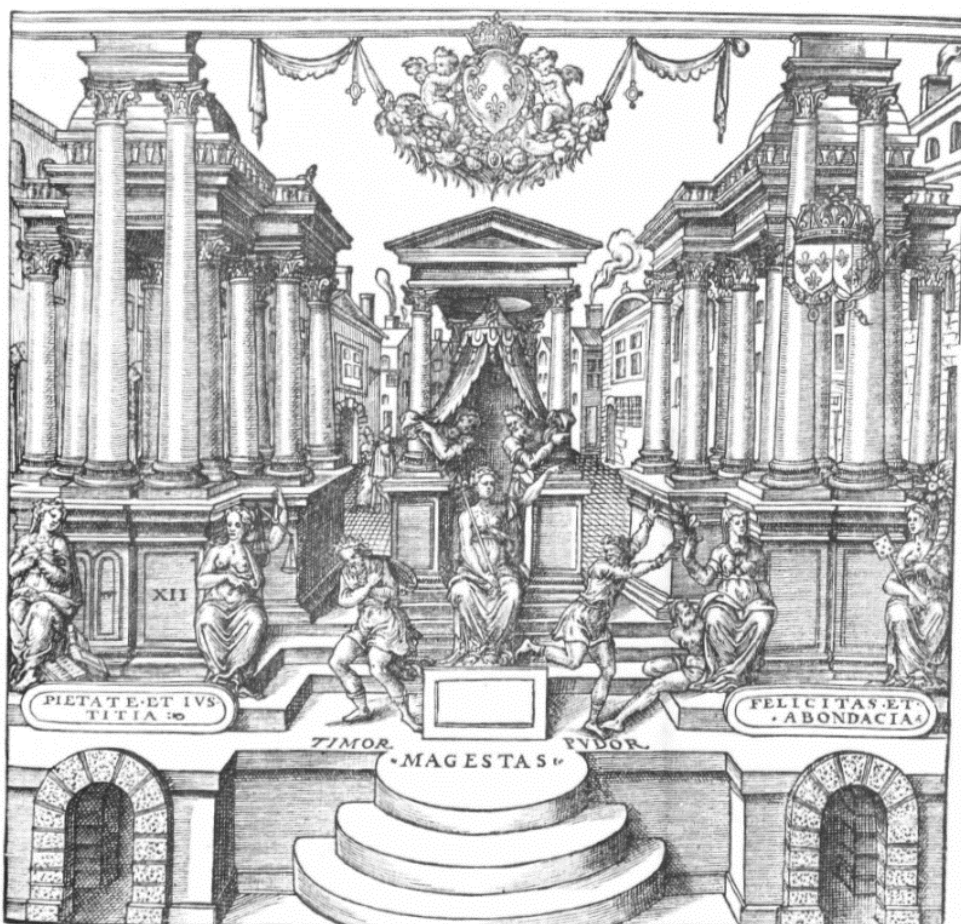
²⁰⁵ kol., *Slovník antické kultury*, Praha 1974, s. 276.

²⁰⁶ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 144–150; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 19–21.

²⁰⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 115, 152–154; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 9; R. STRONG, *Art*, s. 110.

²⁰⁸ Nápis v latinském originálu: „*Dum stabis iunctis Maiestas fulta columnis Francæque Austriæque, domus durabit in ævum*“. Anglický překlad zní: „*So long as your Majesty shall stand firmly supported upon the twin columns of France and Austria, your house shall last for ever*.“ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 154.

lu.²⁰⁹ Z tohoto vyplývalo, že pro Francii mělo být daleko výhodnější, mít habsburský rod za spojence než s ním válčit, jako tomu bylo převážný čas tohoto století. Rod Valois se tímto považoval za rovného habsburskému a v budoucnu by mohly společně vládnout prostřednictvím potomků, kteří vzejdou z tohoto spojení dvou významných evropských vládnoucích dynastií.

Obr. 4: Výjev nedaleko Chatêlet na vjezdu Karla IX.²¹⁰

V raném novověku si panovníci (a nejen oni) vybírali svou devizu, tedy jakési motto, které jim bylo blízké a podle kterého by se během svého světského panování chtěli řídit.²¹¹ Nejinak to jistě bylo i s devizou Karla IX., ovšem poté, co se oženil s Alžbětou Habsburkou, nabírá jeho deviza dvou antických sloupů hned jiný rozměr. Dobová příručka přibližující významy „*devises héroïques*“ vysvětluje, jak to bylo s dvěma sloupy. Tuto devizu vytvořil císař Karel V. a měla spojitost s Herkulovými neboli Heraklovými sloupy, které byly vztyčeny na

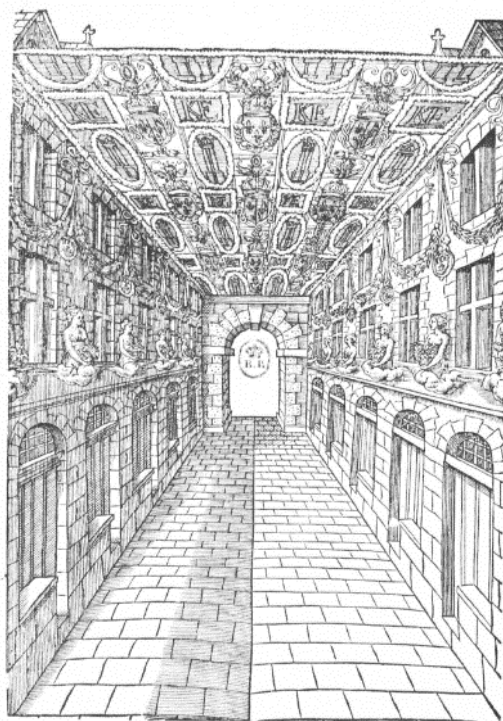
²⁰⁹ Ch. de NAVYERE, *La renommée*, f. 43.

²¹⁰ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 423.

²¹¹ K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 119.

počest tohoto hrdiny a označovaly konec světa. Karel V. však známý svět (spolu s Portugalci) pomocí objevných plaveb rozšířil.²¹² Císaři tedy k ovládnutí světa zbývalo osvobodit od islámu už jen Afriku a Asii.²¹³ To, že deviza císařova jmenovce hrála na králově slavnostním vjezdu významnou roli, jistě nebylo náhodné. Pomocí dalších alegorických ztvárnění se totiž hned několikrát během této ceremonie snažil francouzský panovník představit své ambice ve spojení právě s Habsburky, a tím snad o něco více „rozšířit francouzský svět“. Výběr devizy Karla IX. snad mohlo být zamýšleno i s určitou snahou ujmout se symbolického odkazu tohoto velkého vladaře, který nesl stejné jméno.

I u mostu Notre Dame nechyběla triumfální brána, ta však symbolizovala Francii, samotný vnitřek mostu však byl bohatě vyzdoben. Na stropě byla po celé délce v kartuších písmena KE, takže latinsky Karolus et Elizabetta, střídavě prokládané královou devizou dvou sloupů umístěných v oválu. Nechybělo zde ani mnohé zobrazení erbů Karla IX. a Alžběty. Takto provedená výzdoba mostu byla téměř stejná jak na slavnosti krále, tak královny.²¹⁴

Obr. 5: Výzdoba mostu Notre Dame na vjezdu Karla IX.²¹⁵

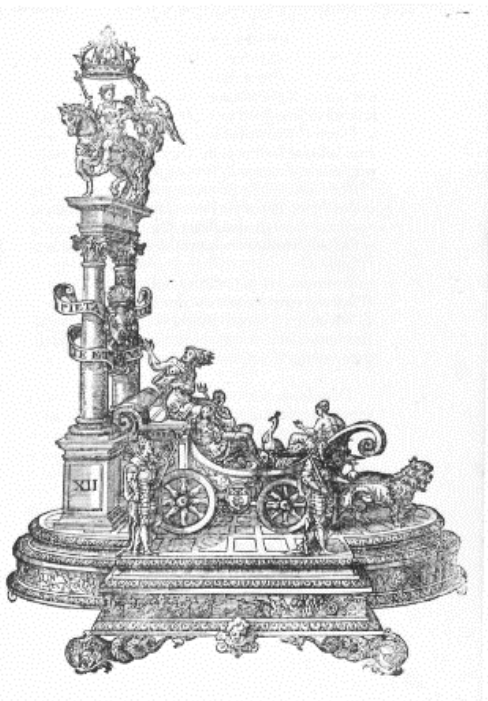
²¹² Claude, M. PARADIN, *Devises héroïques*, Lyon 1557, s. 41–43.

²¹³ K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 221.

²¹⁴ Frances A. YATES, *Poètes*, s. 76; V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 56, 340–341.

²¹⁵ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 422.

Velebení francouzské královské rodiny je však patrné i na oficiálním daru Paříže, který Karel IX. od města u příležitosti jeho slavnostního vjezdu dostal. Francouzský panovník obdržel jezdeckou sošku, která byla tažena dvěma lvi a v kočáře seděla bohyně Kybelé – reprezentující královnu-matku – jako matka bohů. Společnost jí dělali bohové Neptun (vévoda z Anjou) a Pluto (vévoda z Alençonu), nechyběla ani králova sestra Markéta jako bohyně Juno. Za kočárem byly vztyčené dva sloupy – zlatý a stříbrný – na nichž opět nechyběl nápis, jež byl součástí královy devizy *Pietate et justicia*. Na sloupech nahoře stál kůň, na němž seděl Jupiter, který měl představovat Karla IX. Nad nejvyšším bohem přidržoval orel císařskou korunu.²¹⁶ Na podstavci této sošky stáli v rozích významní králové – předci Karla IX. –, čestné místo zde zaujímal Karel Veliký, který sjednotil Franckou říši, Karel V. se zasloužil o vyhnání Angličanů z mnohých francouzských území, Karel VII. jenž zvítězil nad Anglií u Orléans a Karel VIII., který zahájil tažení do Itálie. Z tohoto daru byl Karel IX. jistě nadmíru potěšen, protože jsou zde vidět jeho ambice na získání císařské koruny. K tomu mu, mimo jiné, měl dopomoci i sňatek s císařovou dcerou.²¹⁷

Obr. 6: Vyobrazení daru, jež dostal Karel IX. u příležitosti svého vjezdu od města.²¹⁸

²¹⁶ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 188; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 36; Quélin YMBERT – Luis Claude DOUËT-d'ARCQ, *Devis et marchés passés par la ville de Paris, pour l'Entrée solennelle de Charles IX, en 1571*, *Revue archéologique* 5/2, Paris 1849, s. 661–680.

²¹⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 18 (ambice na získání císařské koruny), 188 (specifikace Karlů).

²¹⁸ Tamtéž, s. 425.

Okázalý doprovod došel až ke katedrále Notre Dame, kde ušlechtilá společnost absolvovala modlitbu, následně byl král doprovozen do paláce, kde se večer konala ve velkém sále hostina. Místnost samozřejmě byla bohatě vyzdobená a nad královým místem u stolu byl natažen sametový baldachýn pokrytý zlatými květy francouzských lilí. Na hostině seděli v králově blízkosti jeho bratři, švagr vévoda lotrinský, dále kardinál Bourbon a princ Dauphin.²¹⁹ U dalšího stolu byli usazeni mnozí další královští dvořané, ale i zahraniční diplomaté (o kterých dosud při vjezdu nebyla zmínka).²²⁰ Touto hostinou byl slavnostní vjezd Karla IX. u konce.

²¹⁹ V tomto případě se pod pojmem princ Daphin neskrývá příslušník královského rodu. Za osvětlení, o kterou dvojici i s princeznou Dauphine se jedná, velice děkuji prof. Olivierovi Chalinovi. Princ Dauphin je František Bourbon, vévoda de Montpensier (1542–1592).

²²⁰ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 182–183; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 33–34.

IV. Korunovace francouzské královny v Saint Denis

Nová francouzská královna byla korunována 25. března 1571 v kostele Saint Denis, který se nacházel na okraji Paříže. Vizualní prvky spojující rakouskou arcivévodkyni s jejím rodovým původem, byly pomocí změny oděvu odstraněny již před čtyřmi měsíci, když se Alžběta provdala za Karla IX., proto na její korunovaci naprosto absentuje jakákoli spojitost s Habsburky. Je také zvláštní, že se korunovace nezúčastnil nikdo z okruhu osob, které přišly do Francie spolu s Alžbětou. Ve svém doprovodu, který jí měl zůstat nablízku i při pobytu na pařížském dvoře, se přitom nacházeli příslušníci české a rakouské šlechty. Ovšem je také možné, že rituálu v kostele přihlíželi s mnoha dalšími představiteli francouzské aristokracie, pouze se však jejich jména nepropsala na stránky autorů, kteří o dané události informovali, a to z prostého důvodu, že během ceremonie nezastávali žádné významné místo. Přece jen se jednalo o korunovaci francouzské královny, a ne české. Tehdejší panegyrici také rakouskou a českou šlechtu z královnina okolí pravděpodobně ani řádně neznali jmény na to, aby o jejich přítomnosti mohli podat svědectví. Kromě francouzské aristokracie se ceremonie účastnili i zahraniční diplomaté, např. papežský nuncius nebo zástupci Španělska, Skotska a Benátek.²²¹

Hojná účast dvořanů na panovnických přechodových rituálech, kam spadá i korunovace, je jak legitimizací moci, tak i reprezentací majestátu. Šlechta svou přítomností vyjadřovala souhlas s daným aktem. Účast šlechticů na královské svatbě schvalovala vladařův výběr budoucí královny a při korunovaci se jednalo o „*faktické vyjádření podpory panovníkova rozhodnutí*“.²²² Rituál jako takový mění stávající situaci, má být zdramatizovaný a uzákoněný, z toho důvodu bylo u průběhu ceremonie požadováno množství diváků. Pomocí rituálu bylo možné na dvoře vymezit i sociální status.²²³ Kvůli upevnění moci byla na francouzskou královnu korunována Marie Medicejská v roce 1610 (jako precedent zde sloužila právě Alžbětina korunovace). K tomuto rituálu však došlo až po desetiletém manželství s Jindřichem IV. Důvodem byla případná role Marie jako regentky, kterou by se mohla stát a vládnout místo svého nedospělého syna Ludvíka XIII. Krátce po své korunovaci měla také absolvovat slavnostní vjezd do Paříže, z toho však sešlo, kvůli spáchanému atentátu na jejího manžela den před plá-

²²¹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 203; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 44.

²²² Pavel KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*, České Budějovice 2003, (Opera historica 10), s. 439–456.

²²³ Charlotte BACKERRA – Peter EDWARDS, *Introduction: Rank and Ritual in the Early Modern Court*, *The Court Historian* 26/1, 2021, s. 1–10. Otázku rituálů také přibližuje práce: Edward MUIR, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge 2005.

novaným vjezdem. Upevnění moci jako francouzské královny Marie Medicejské tedy přišlo v pravý čas.²²⁴

Korunovace královny byla významnou událostí, a tak se během příprav nenechalo nic náhodě. Na vše důkladně dohlížela královna-matka, snad právě proto, že její korunovace sloužila při této příležitosti jako vzor. Kateřině Medicejské během příprav neunikaly ani nepatrné detaily, jako byla výška stupínku, nebo schvalovala i počet schodů, které měly vést na podium. To bylo umístěné uprostřed kostela před oltářem a postavené bylo provizorně pro tuto událost.²²⁵ Výzdoba v kostele pomocí různých látek byla převážně laděna do karmínové barvy se zlatě vyšívanými francouzskými liliemi.²²⁶ V době středověku byla červená barva spojována s papežstvím a hlavně s císařstvím, používala se hojně při různých ceremoniích a slavnostech.²²⁷ Je tedy pravděpodobné, že toto vnímání dané barvy vydrželo i do 16. století. Červená však mohla být použita i proto, že byla korunována královna, která nepocházela z francouzské krve. Při slavnostních vjezdech panovnic do Angers v tomto století byl používán ne modrý, ale právě červený baldachýn, pokud se jednalo o královnu „cizinku“.²²⁸

Korunovační mši sloužil kardinál Karel Lotrinský, on byl ten, kdo vyjednal u Filipa II. v roce 1569 konečný souhlas ohledně Alžbětiny svatby, nabízel se proto, aby hrál významnou roli i při její korunovaci francouzskou královnou.²²⁹ Dále při ceremonii sloužili další čtyři kardinálové a dvanáct biskupů.²³⁰ Korunovace královen byly chápány tak, že se panovnickova manželka během tohoto rituálu vlastně vdávala za království, oproti křesťanskému sňatku, kdy si nevěsta brala krále.²³¹

Ráno v tento slavnostní den byla Alžběta ustrojena do šatů, jejichž korzet byl pokrytý zlatými liliemi. Dále na sobě měla svůj sametový kabát posázený vyšívanými zlatými květy lilie a byl podšitý hermelínem s dlouhou vlečkou. Její ozdoba hlavy byla vykládaná drahými kameny, které nechyběly ani na jejím plášti, tam se skvěly velké diamanty, rubíny a smaragdy. Takto oblečená mohla vyrazit v hojném doprovodu na svou korunovaci.²³²

²²⁴ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 13.

²²⁵ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 75–76 (dohled Kateřiny), 201 (precedent).

²²⁶ Tamtéž, s. 191–192; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 38.

²²⁷ M. DLOUHÁ, *Symbolika*, s. 20–21.

²²⁸ Sylvain BERTOLDI, *Les Entrées des Rois et des Enfants de France à Angers de 1424 à 1598*, Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France 1993, 1995, s. 306–331.

²²⁹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 193.

²³⁰ P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 349.

²³¹ L. M. BRYANT, *King*, s. 93.

²³² V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 195; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 40. Podobně oděná byla i Eleonora Habsburská při korunovaci francouzskou královnou v Saint Denis před čtyřiceti lety. Srov. s: Guillaume BOCHETEL, *Le sacre et Coronnement de la Roynne, imprimé par le commandement du roy nostre Sire*, 1531, nefoliováno.

Průvod do kostela vedla pestře oděná švýcarská garda pánských příslušníků královské rodiny, následovalo dvě stě dvořanů. V průvodu nechyběly ani mnohé hudební nástroje, které na blížící se zástup upozorňovaly dostatečně dopředu. Tento průvod následovala mladá královna doprovázená svými švagry vévodou z Anjou a vévodou z Alençonu.²³³ Charles de Navyère tuto scénu ztvárnil následovně:

*„Que de dames pres d’eux qui ont avecques elles
Comme un ciel estoillé de belles damoiselles
En la face de qui la grace & l’amour luit
Mieux que le grand tresor de pierres qui reluit
[...]
La Françoisse Junon, qui tresbelle chemine,
Soubz un riche corset, soubz un surcot d’hermine
un scoffion au chef & un manteau tresgrand:
Dessous le dextre bras le duc d’Anjou la prand
Et celui d’Alençon soubz l’autre en ceste guise:
Le prelat de Bourbon l’accompagne & de Guise:
Portans le long manteau, les Princesses Daupfin,²³⁴
La Roche-sur-yon, & Nemour à la fin.“²³⁵*

V kostele korunovaná královna poklekla, políbila relikviář a kardinál vyřkl modlitbu. Poté se mohla Alžběta na chvíli posadit na připravenou židli pod vysokým baldachýnem. Blízko za ní, ale mimo baldachýn seděli vévoda z Anjou a vévoda z Alençonu, kteří „byli připraveni královně [...] pomoci přidržet její velký plášť a korunu“.²³⁶ Když královna předstoupila před oltář a pomodlila se, mohl ji kardinál lotrinský pomazat svatým olejem na hlavě a hrudi. Následně byl Alžbětě navléknut korunovační prsten, tehdy mohla uchopit žezlo a „ruku spravedlnosti“. Kardinál podržel královně nad hlavou velkou korunu, jež byla následně nahrazena malou (kterou jí na hlavu položili její švagři), ta byla zdobena diamanty, rubíny a mnoha perlami. Takto vybavená rituálními předměty se mohla vrátit na židli pod baldachýnem. Za královnou nesl princ Dauphin velkou korunu, kterou byla Alžběta korunována, tento klenot pak princ přidržoval na stoličce v blízkosti královně během mše.²³⁷

²³³ Dostupné v: V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 195–196; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 40.

²³⁴ Pod výrazem princezna Dauphine se skrývá Renée d’Anjou-Mézière (1560–1586).

²³⁵ Ch. de NAVYERE, *La renommée*, f. 45.

²³⁶ „...se tenans prestz, quand ladicte Dame se levoit ou agenouilloit pour luy aider à soustenir son grand manteau et la couronne...“ Více v: V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 197; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 41.

²³⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 197–200; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 41–42.

Poté princ Dauphin zvedl do výšky velkou korunu a následovaly mnohé poklony věnované královně. Nejdříve přicházely dámy, následně vévodové z Anjou a z Alençonu, poté kardinál Bourbon a Guise. Následovaly další svaté úkony, jež souvisely s korunovaci, během toho však mohla královna odložit žezlo a „ruku spravedlnosti“ do dlaní vévodovi z Nemours a markýzovi Karlovi d'Elbeuf, kteří byli v její blízkosti na tento okamžik připraveni. Když mše skončila, sestoupila královna se všemi, kdo drželi korunovační insignie z vyvýšeného podia, doprovázená vévodou z Anjou po pravé a vévodou z Alençonu po své levé straně.²³⁸

Protože korunovace spadá do kategorie přechodových rituálů, které vyžadují dodržení určitého řádu a posloupnosti, nenaskytují se během těchto událostí odchylky, které by mohly být autentické pro jednotlivé osoby. Z tohoto důvodu se ani při Alžbětině korunovaci neobjevil symbol, který by se dal vztáhnout pouze na její osobu, nebo který by prozrazoval cokoli o tom, jak tehdejší francouzská společnost nahlížela na její habsburský původ. Průběh tohoto ceremoniálu neměl žádné odchylky od korunovace Eleonory Habsburské francouzskou královnou v roce 1531.²³⁹

²³⁸ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 200–203; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 42–44.

²³⁹ G. BOCHETEL, *Le sacre*, nefoliováno.

V. Pokorunovační vjezd Alžběty Habsburské do Paříže

Tradičně navazoval královnin vjezd hned na její korunovaci v Saint Denis, změna však přišla roku 1531, kdy byla korunována Eleonora Habsburská a vjezd do města absolvovala až tři dny poté, co jí byla na hlavu posazena korunovační insignie. Tato změna se stala určující pro další královské vjezdy posledních příslušníků rodu Valois.²⁴⁰ Protože se na panovnické vjezdy získávaly finance z váčků měšťanů, vyšla právě z jejich řad žádost, aby se královnin vjezd uskutečnil co nejdříve poté, co bude v kostele Saint Denis pomazána a korunována, aby se náklady zbytečně nenavýšovaly.²⁴¹ Jejich přání bylo v tomto ohledu tedy vyslyšeno: „*Avant que le soleil quatriesme estant levé / Ait fait venir le jour de l'entree arrivé, / Sur le temps que de Mars le mois guerrier grand cesse, / Comme la guerre fin, soubz si bonne Princesse*“.²⁴²

Jak již bylo řečeno, Alžbětin pokorunovační vjezd se do značné míry shodoval s královým slavnostním vstupem do města, a to podobnými alegorickými výjevy, kdy mnohé z nich byly pouze poupraveny, (už jen z toho důvodu, že do královniny slavnostní ceremonie zbývalo pouze malé množství času), ale především proto, že na obou vjezdech se objevoval shodný motiv. Tedy mír a spojení dvou významných evropských rodů prostřednictvím manželství. Symbolická zobrazení měla také velebit novou královnu Francie, a i její hlavní úkol – porodit potomka a to ideálně následníka trůnu.²⁴³ Právě porodem si panovnice upevňovala své postavení na dvoře, čímž dokazovala svou schopnost zajistit kontinuitu rodu, což bylo v chápání raně novověké společnosti zásadní.²⁴⁴

Obecně při slavnostních vstupech do Paříže, které královny absolvovaly, se míchaly motivy vztahující se jak k jejich korunovaci, tak k tématu manželství. Lawrence Bryant ve své monografii trefně uvádí, že: „*Důsledkem dynastických sňatků je to, že osud Evropy leží v rukou knížat a jejich spojenectví a nikoli na ideálech společné víry*“.²⁴⁵ Což je pro spojení rodu Valois a Habsburků výstižné, vždyť ať obě dynastie vyznávající katolickou víru, po převážný čas tohoto století proti sobě bojovali. Francouzi se bez skrupulí spojovali i s nevěrci – s Osmany. Jak z historie víme, netrvala tato vzájemná nevraživost mezi francouzskými vládnoucími rody a Habsburky jen po tuto zmiňovanou dobu, ale objevovala se i v následujících stoletích, ovšem období bojů byla prokládána i časy míru a společných aliancí.

²⁴⁰ L. M. BRYANT, *King*, s. 93.

²⁴¹ P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 348.

²⁴² Ch. de NAVYERE, *La renommée*, f. 46.

²⁴³ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 10; L. M. BRYANT, *King*, s. 153.

²⁴⁴ Laura Oliván SANTALIESTRA, *Isabel of Borbón's Sartorial Politics: From French Princess to Habsburg Regent*, in: Anne J. CRUZ – María Galli STAMPINO (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 225–242.

²⁴⁵ L. M. BRYANT, *King*, s. 154.

Symbolika arcivévodkyně Alžběty na jejím triumfálním vstupu do města je v mnohém podobná slavnostnímu vjezdu předchozí francouzské panovnice pocházející z habsburského rodu – Eleonoře – sestře Karla V. Svatba této španělské infantky měla být zárukou dámského míru z roku 1529 a proto i na jejím vjezdu se objevovaly četné motivy vzájemného usmíření. Habsburská arcivévodkyně sice do Francie přicestovala již na počátku července, ale její korunovace doprovázená slavnostním vstupem do metropole nad Seinou se uskutečnila až v březnu. I proto, že se tyto ceremonie obou habsburských příslušnic konaly ve stejné roční době, je možné i na jejich oblečení pozorovat mnoho podobností.²⁴⁶ Eleonora jako nová královna absolvovala poté mnohé další slavnostní vstupy do dalších francouzských měst, což jí prý značně pomohlo se jako cizince začlenit do království.²⁴⁷ Časté slavnostní vstupy do měst absolvovala na italském území i Markéta Rakouská na konci století, když cestovala za svým nastávajícím manželem Filipem III. do Španělska.²⁴⁸

Královnin okázalý vjezd do města, které se na několik dalších let stalo jejím domovem, mohl být zahájen ve čtvrtek 29. března 1571. V devět hodin ráno se přesunula – stejně jako její manžel před asi třemi týdny – do převorství Saint Ladre. Na slavnost se samozřejmě sešlo velké množství dalších osob, ať už z řad dvořanů, měšťanů nebo církevních představitelů. Pramen uvádí, že celkový počet zúčastněných se pohyboval kolem 1800 osob.²⁴⁹ V Paříži bylo zvykem, že před královniným vjezdem vydával panovník nařízení, aby se měšťané chovali ke královně jako k němu samému. V jejich chápání totiž přináležela pocta slavnostního vstupu pouze jejich vladaři a triumfální vjezdy nechtěli jiným osobám připravovat. Pokud se však měla slavnost uskutečnit na královo přání, bývali prý Pařížané poctěni, že z celé Francie mohou královnou spatřit právě oni jako první.²⁵⁰

V samotném slavnostním průvodu bylo mnoho měšťanů a představitelů města, nechyběly ani děti, které byly vedené poručíky a učiteli. Přítomná samozřejmě byla i šlechta a to především ti stejní lidé, kteří se účastnili královniny korunovace v Saint Denis. Slavnost si nenechali ujít ani zahraniční diplomaté, z nichž každého doprovázel příslušník francouzské

²⁴⁶ I Eleonořin slavnostní vjezd se dočkal vytištěného textu, ze kterého lze čerpat o této události informace. Guillaume BOCHETEL, *L'entree de la Royne en sa ville & Cite de Paris, Imprimee par le Commandement du Roy nostre sire*, 1531, nefoliováno.

²⁴⁷ Základní informace o španělské infantce jako francouzské vladařce přináší studie: M. COMBET, *Éléonore d'Autriche*, s. 16–17. Dále je možné použít i práci od: Naomi KANAOKA, *La vie théâtrale à compiègne entre 1450 et 1550*, in: Bibliothèque de l'École des chartes 164, 2006, s. 97–158.

²⁴⁸ Autorka však bohužel nepopisuje použité náměty při těchto vjezdech. Více v Maria Ines ALIVERTI, *Travelling with a Queen: The Journey of Margaret of Austria (1598–99) between Evidence and Reconstruction*, in: Marie-Claude CANOVA-GREEN – Jean ANDREWS – Marie-France WAGNER (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013, s. 71–92.

²⁴⁹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 221; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 51.

²⁵⁰ L. M. BRYANT, *King*, s. 93–94.

šlechty. Jako první kráčel ambasador Benátek, pak Skotska a následně Španělska. Skupinku vyslanců uzavíral papežský nuncius. Za vyslanci následovala švýcarská garda krále a jeho bratřů vévody z Anjou a z Alençonu, všichni oděni do bílého sametu. Církev zde zastupovali kardinálové a to ti, kteří hráli hlavní roli právě při královnině korunovaci, obecnostvo zde tedy mohlo spatřit kardinála lotrinského, Bourbona, Guise a další.²⁵¹

Obr. 7: *Portrét Alžběty Habsburské od malíře Joorise van der Straetena. Tato podobizna byla sice vytvořena roku 1573, ale dle popisu by se mohlo jednat o šaty, které měla na svém slavnostním vjezdu.*²⁵²

²⁵¹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 221–228; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 51–54.

²⁵² Portrét v životní velikosti je převzat z online zdroje: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Al%C5%BEB%C4%9Bta_Habsbursk%C3%A1_\(1554%E2%80%931592\)#/media/Soubor:Elisabeth_of_Austria_Queen_of_France_by_Jooris_van_der_Straeten_-_1570s_.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Al%C5%BEB%C4%9Bta_Habsbursk%C3%A1_(1554%E2%80%931592)#/media/Soubor:Elisabeth_of_Austria_Queen_of_France_by_Jooris_van_der_Straeten_-_1570s_.jpg)>, [2022-03-26].

„Pak následovala královna v odkrytých nosítkách, jejichž dno bylo vně i uvnitř pokryto stříbrnou látkou táhnoucí se po zemi, mezci, kteří ji nesli, byli pokryti řasenou stříbrnou látkou. [...] Královna byla oblečena do hermelínového pláště, který byl pokrytý drahými kameny velké a nedocenitelné hodnoty; do korzetu a královského pláště. Na hlavě měla zlatou korunu obohacenou mnoha perlami a zvláště použitými drahými kameny. Na nosítkách seděla sama, ale po pravé straně měla vévodu z Anjou – [králova] bratra a královského generálporučíka – a vévodu z Alençonu – také jeho bratra – po levé straně. Oba dva byli bohatě oblečeni, jejich oděvy byly poseté mnoha drahými kameny a seděli na velkých španělských koních, chrabře a nádherně ustrojených.“²⁵³

Za královninými nosítky následovaly sestry krále, takže vévodkyně lotrinská doprovázená svým manželem a princezna Markéta, které dělal garde princ Dauphin. Za nimi následovalo mnoho dalších urozených dam, všechny bohatě oblečené a sladěné do bílé barvy. Za nimi jely čtyři královniny kočáry, všechny tažené čtyřspřežím uherských koňů. Na kozlíku seděli kočí oblečení do krojů své uherské domoviny. Vozy byly zdobené stříbrnou látkou a bílým saténem doplněné o perly a drahé kameny.²⁵⁴ S takovým doprovodem absolvovala nová francouzská královna svůj slavnostní vjezd do města Paříže.

Jak bylo naznačeno, Simon Bouquet zaznamenával přítomné osoby v této suitě opravdu pečlivě a vyjmenovával zde jednotlivé dámy i kým byly doprovázené. U některých osob dokonce doplňoval i barvu nebo materiál jejich oděvu. Výčet zúčastněných se také dochoval v manuskriptu, který je s vydaným tiskem až na pár detailů shodný.²⁵⁵ Již ve středověku byl oděvu, použité látce, jeho střihu, ale i barvám přikládán velký význam, protože mnohé vypovídalo o svém nositeli.²⁵⁶ Možná i z tohoto důvodu kladl autor dobového panegyrického textu důraz na zaznamenání těchto informací.

Styčný bod, který odkazoval na Alžbětin habsburský původ (kromě použití rodového erbu), je v průvodu patrný pouze pomocí jejích dopravních prostředků, které táhly koně a řídí-

²⁵³ „La Royne venoit après dedans une lictiere decouverte, dont le fondz par dedans et par dehors estoit couvert de toile d'argent trainant en terre : les muletz qui la portioient tous couvers de toile d'argent frizée, [...] Ladite Dame estoit habillée de surcot d'hermine, couvert de pierreries de tresgrande excellence, et inestimable valeur, de corset et manteau Royal, portant sur la teste une couronne d'or enrichie d'infinies perles et pierreries tresexquises curieusement applicquées, et estoit seule dedans ladicte litiere, aux deux costéz de laquelle estoient mondict Seigneur le Duc d'Anjou, frere et Lieutenant general du Roy, à la main droicte, et mondit Deigneur le Duc d'Alençon, aussi son frere à la main gauche, tous deux tres-richement habillez, leurs habillemens semez d'une infinité de pierreries, et estoient montez sur grandz chevaux d'Espagne, bravement et superbement enharnachez.“ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 228–229; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 54.

²⁵⁴ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 229–230; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 55.

²⁵⁵ Podrobný seznam osob, které byly v královnině průvodu, je možné dohledat zde: V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 221–230; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 51–55. Zmiňovaný ručně psaný pramen ke srovnání: BnF: Gallica, Recueil de lettres et mémoires, f. 112–118.

²⁵⁶ M. DLOUHÁ, *Symbolika*, s. 19.

li kočí pocházející z Uher. Tito kočároví koně byli v tehdejší evropském prostoru ceněni, na konci 16. století jich velké množství posílal Rudolf II. na jih svým španělským příbuzným.²⁵⁷ Pozornost dobových panegyriků však možná poutali i z toho důvodu, že ve Francii mohla být uherská kultura vnímána odlišně – cizokrajně.²⁵⁸ Pokud tedy byli v Alžbětině vjezdu i zástupci z jiných částí podunajské monarchie, nemuseli jejich přítomnost autoři tisků reflektovat.

Další spojitost s Alžbětou jakožto habsburskou arcivévodkyní by bylo možné vidět v souvislosti s bílým zbarvením, do kterého (v kombinaci se stříbrnou) byl celý doprovod laděn. Právě tato světlá barva, spolu se šedivou a lososově-růžovou byla použita na Alžbětiných kočárech, když přijížděla ještě jako habsburská arcivévodkyně do Mézières. Není však pravděpodobné, že by stříbrno-bílé zbarvení jejího slavnostního vjezdu do Paříže bylo zamýšleno právě s odkazem na jednu z „jejích“ barev. Stejně pigmenty byly totiž použity i při králově vjezdu, takže barevné schéma mohlo symbolizovat jednotu manželského páru. Jak ale již bylo řečeno, byla bílá spojována s vírou a především s katolickým vyznáním. V barvě oblečení mnohých přítomných na Alžbětině vjezdu se proto odráží i silná náboženská výchova této mladé královny. Zásadní roli ale jistě také hrál i čas, který nebyl na přípravu královnina vjezdu dostatečný, je tedy možné, že bylo daleko jednodušší a samozřejmě i levnější použít již jednou ušité látky pro oba slavnostní vjezdy.

Dříve než začal Simon Bouquet ve svém tisku popisovat veškerou parádu spojenou s vjezdem královny Alžběty, věnoval svou pozornost v jednom odstavci starému spojenectví mezi dvěma zeměmi, jež nazývá *Galie* a *Germánie*. Upomíná své čtenáře na společného předka těchto dvou národů v osobě Karla Velikého, za nějž žili lidé na těchto územích vedle sebe „v míru, shodě a spojení“. Tento stav se Karel IX. snažil obnovit sňatkem s dcerou císaře Maxmiliána II., což mělo nést dle autora mnohé plody. „*Spojenectví nám slibuje štěstí v tomto království, neporušitelné a nerozlučitelné přátelství mezi dvěma národy. Můžeme předpokládat, že stejně jako dřívější spojenectví bojovala proti pyšným Římanům, také oni si podmaní Asii a zasadí své praporce do celého zbytku světa.*“²⁵⁹ Toto sdělení je možné nalézt hned na

²⁵⁷ Pavel MAREK, *K potěše i užitku. Zvířecí dary v habsburské diplomacii doby vlády Rudolfa II.*, in: Milena LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata a jejich lidé*, v tisku, s. 186–197.

²⁵⁸ Analogii lze spatřovat při vjezdech Marie Habsburské, při nichž také přihlížející upozorňovali na odlišné uherské kroje. Archivio di Stato di Firenze, Mediceo del Principato, sign. 3103 lettere di Francesco Vinta dal novembre 1551 fino a settembre 1552, fol. 27-28, (Milano, 3 di dicembre 1551), Francesco Vinta florentskému vévodovi. Za poskytnutí citace děkuji vedoucímu práce doc. P. Markovi.

²⁵⁹ „*Alliance certainement qui nous promet tout bon heur en ce Royaume, et une amitié inviolable et indissoluble entre ces deux nations. Voire nous est certain pronostic que tout ainsi qu'anciennement estant unies ensemble, elles combattirent le superbe Romain, aussi subjuguèrent-elles l'Asie et planteront leurs bannieres en tout le reste de l'univers.*“ Srov. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 204–205; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 45.

několika výjevech, které dotvářely atmosféru Alžbětina slavnostního vstupu do města. Ambice francouzskému královskému rodu tedy rozhodně nechyběly.

Hned první spektakulární zastavení královnina vjezdu bylo u brány Saint Denis. Oblouk, který se zde nacházel, byl v mnohém podobný tomu, jež zde stál při slavnostním vstupu Karla IX. Sdělení bylo také obdobné, změnily se však sochy představující předky hlavní protagonistky. Už zde nestál Francion s Pharamondem, ale čestné místo zaujala podobizna Pipina Krátkého a jeho syna Karla Velikého.²⁶⁰ Podobně jako rod Valois i Habsburkové se ve svém rodokmenu odkazovali až na dobu antiky. Ti za prvotního předka pokládali Aenea, který unikl z hořící Tróje a následně se stal legendárním předkem Římanů, odkud se císařská hodnost přesunula právě do Francké říše až ke Karlovi Velikému.²⁶¹ Následně nedělalo Habsburkům problém uvádět ve své genealogii i ty císaře, kteří nepocházeli z jejich rodu, hlavně pokud jim to posloužilo pro doložení kontinuity císařského titulu, a tedy legitimizaci moci, přidanou hodnotu tvořila i propagace dynastie.²⁶²

Pipinovi Krátkému stojícímu na triumfálním oblouku spadal z ramen velký královský plášť modré barvy a pokrytý zlatými květy lilie, zespona byl podšit hermelínem. Vedle něj stál sloup, na němž se nacházel kostel, což mělo odkazovat na to, že se Pipin zásadním způsobem zasadil o rozšíření křesťanství v katolické podobě. Vedle postavy Karla Velikého se na vysokém sloupu skvěl císařský orel. Mezi těmito významnými vládci byly umístěné erby obou manželů, u nich stály dvě nymfy v antických róbách, jedna byla označena jako Galie a druhá představovala Germánii. Obě ve zdvižených pažích držely nad erby velký vavřínový věnec „na znamení velkých vítězství, které tyto dva národy získaly společně“.²⁶³ Spojení erbu francouzského vládnoucího rodu spolu s habsburským bylo možné zahlédnouti i na slavnostním vstupu do města Ludvíka XIV. a Marie Terezy (španělské infantky), který se konal přibližně o století později. Spojené erby zde měly znamenat, že oba nepřátelské rody se propojily

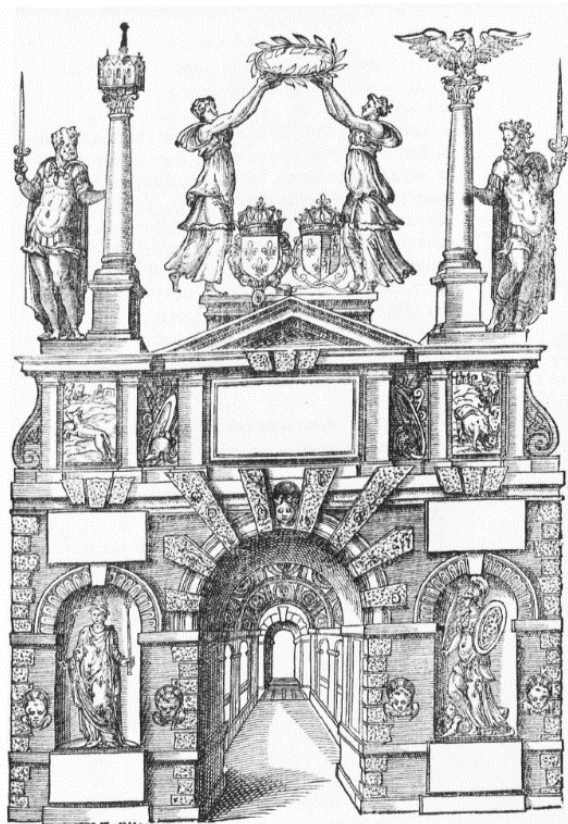
²⁶⁰ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 205–206; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 45.

²⁶¹ V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové*, s. 9–10. Aeneas je jako předek Římanů zmiňován v: Publius VERGILIUS Maro, *Aeneis*, Praha 1970, s. 197–198. Přenesení návaznosti od Aenease ke Karlovi Velikému vysvětluje také: Marie TANNER, *The last descendant of Aeneas. The Habsburgs and the Mythic Image of the Emperor*, Michigan 1993, s. 73.

²⁶² K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 117. Mytická genealogická návaznost podávaná habsburským rodem je přiblížena v: M. TANNER, *The last descendant*, s. 67–118.

²⁶³ Autor tisku napsal následující: „... en signe des grandes victoires, que ces deux nations ont obtenues ensemble“. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 205–206; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 45. Popis a interpretace výjevu je dostupná také v P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 349–350.

v míru.²⁶⁴ Symbolika tohoto triumfálního oblouku je jasná, sousoší opět – stejně jako u vjezdu krále – odkazovala na společné předky jak dynastie Valois, tak Habsburků. Vyzdvihována je znovuoobnovená unie mezi dvěma významnými evropskými rody, u nichž obou vládne křesťanství.

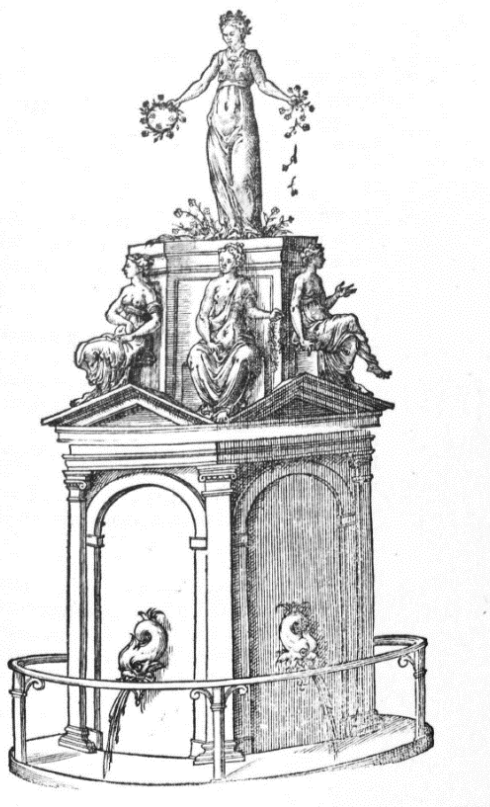
Obr. 8: Triumfální brána Saint Denis na vjezdu Alžběty.²⁶⁵

Na fontáně Ponceau stála ženská postava v královském oděvu a stejně jako při vjezdu Karla IX., i teď se mělo jednat o královnu-matku. Ta „držela v rukou korunu spletenou z liliových květů, kterou ukazovala, že ji chce vložit na hlavu královny Alžběty“. Pod sochou seděly tři Grácie – Aglaia, Thálie a Eufrosyné – jejichž hlavy zdobily věnce z mnoha druhů květin „na znamení radosti a jásající veřejnosti, jež má vycházet z obnovení spojení mezi

²⁶⁴ Mark de VITIS, *The Queen of France and the Capital of Cultural Heritage*, in: Joan-Lluís PALOS – Magdalena S. SÁNCHEZ, (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 45–65.

²⁶⁵ Vyobrazení je dostupné v: V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 411. Rytiny představující triumfální výzdobu na slavnostním vjezdu královny sice vyšly tiskem, ale bohužel je z druhé strany tištěný text, který zapříčiňuje nečitelnost vyobrazení. Dostupné v *Six gravures sur bois pour : „L'ordre tenu à l'entrée de très-haute et très-chrestienne princesse Madame Élizabet d'Austriche, Royne de France, XXIX. jour de Mars mil cinq cens LXXI“.*

těmito dvěma válečnými národy“.²⁶⁶ Při obou vjezdech zde byl viditelný dynastický motiv a předání koruny od Kateřiny nové královně mělo symbolizovat „trvalou lásku tchýně“, ale také její stažení se z aktivní politiky.²⁶⁷ Ovšem, jak víme, Kateřina Medicejská se moci vzdát nechtěla a po celý život vždy stála za zády svým vládnoucím synům.²⁶⁸

Obr. 9: Sousoší na fontáně Ponceau na vjezdu Alžběty.²⁶⁹

Dle objednávky v dochovaných smlouvách měla být tato socha zpodobněna jako bohyně Flóra, přirozeně slonovinově kolorovaná a zahalená do zlaté draperie se zelenými detaily.²⁷⁰ Dle popisu dostupného v dobovém tisku bylo zadání dodrženo. Symbolika postavy coby bohyně Flóry, která bděla nad veškerým rostlinstvem i vším, co vzkvétalo, však mohlo mít i další význam.²⁷¹ V renesančním období představovala tato bohyně personifikaci jara, její

²⁶⁶ „... tenant en ses mains une couronne faicte de fleurs de lis, qu'elle monstroit vouloir poser sur le chef de ladicte Roine Elisabeth ...“ Další citace v originále zní následovně: „... en signe de joye et liesse publique, qui se doibt ensuivre du renouvellement de l'alliance de ces deux belliqueuses nations“. Oba výňatky textů jsou dostupné v: V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 209; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 47.

²⁶⁷ L. M. BRYANT, *King*, s. 147–148.

²⁶⁸ L. BÉLY, *La France*. s. 163.

²⁶⁹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 413.

²⁷⁰ Informace přináší ve své studii Q. YMBERT – L. C. DOUËT-d'ARCQ, *Devis*, s. 662. Stejně prameny byly zařazeny americkou badatelskou dvojicí do přílohy v: V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 308 a 337.

²⁷¹ René MARTIN a kol., *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*, Praha 1993, s. 95.

jarní květy tedy mohly odkazovat i na vznik nového života.²⁷² Právě Flóra, dle staré mytologie, podala Junoně kvítek, který zapříčinil, že po devíti měsících – na počátku března – porodila boha Marta.²⁷³ Umístění bohyně Flóry na Alžbětině vjezdu vyzdvihovalo její hlavní funkci jako královy manželky: porodit (ideálně) mužského potomka aby rod mohl pokračovat.²⁷⁴ Podobnost této antické postavy s královnou-matkou, která podávala Alžbětě korunu spletenou z květin, mohlo znamenat i symbolické předání kontinuity rodu, jejíž zajištění leželo právě na bedrech nové francouzské panovnice.

Ostatně v době jejího slavnostního vstupu do Paříže byla společnost přesvědčená o tom, že nová francouzská královna je těhotná, jak již bylo zmiňováno výše. V této době se dokonce nošením určitých druhů šperků mohlo poukázat na skutečnost, že mladá šlechtična je v očekávání. Manželka Filipa II. Alžběta z Valois prý když chtěla počít, tak nosila kolem pasu zlatý řetěz zakončený hlavou kuny, která jí spočívala na břicho.²⁷⁵ Nová francouzská královna však během svého slavnostního vstupu podobný atribut neměla, nebo jej panegyrici nezaznamenali. Tuto myšlenku na Alžbětino těhotenství zahrnul do své básně oslavující Pařížské slavnostní vjezdy i Jacques Prevosteau:

*„La Royne est à costé son epouse nouvelle
Qui cache une Junon soubz le nom d'Isabelle
Digne de son lupin.“*

*„Race chere des Dieux, une agrafe mordante
Luy serre les replis de sa robbe eclatante
Qu'un rouge pourpre teint.
Un or riche crepé, de cheveux la decore
Avec un teint pareil a celuy de l'Aurore
Qui la face luy peint.“*

[...]

*„Elle foule a deux piedz les honneurs des fleurettes
Et fait sonner au dos sa trousse & ses sargettes
Qu'enceint un beau lien.“²⁷⁶*

Autor tisku zde mladou královnu označil jako Junonu²⁷⁷ – manželku hlavního boha – jež je patronkou rodinného krbu, ale i těhotenství a porodu. V této souvislosti je zmiňován i „dů-

²⁷² Clare GIBSON, *Symbols a jejich významy. Klíč k výkladu motivů a znaků v umění*, Praha 2010, s. 230, 233.

²⁷³ Imre TRENCSENYI-WALDAPFEL, *Mytologie*, Praha 1967, s. 261.

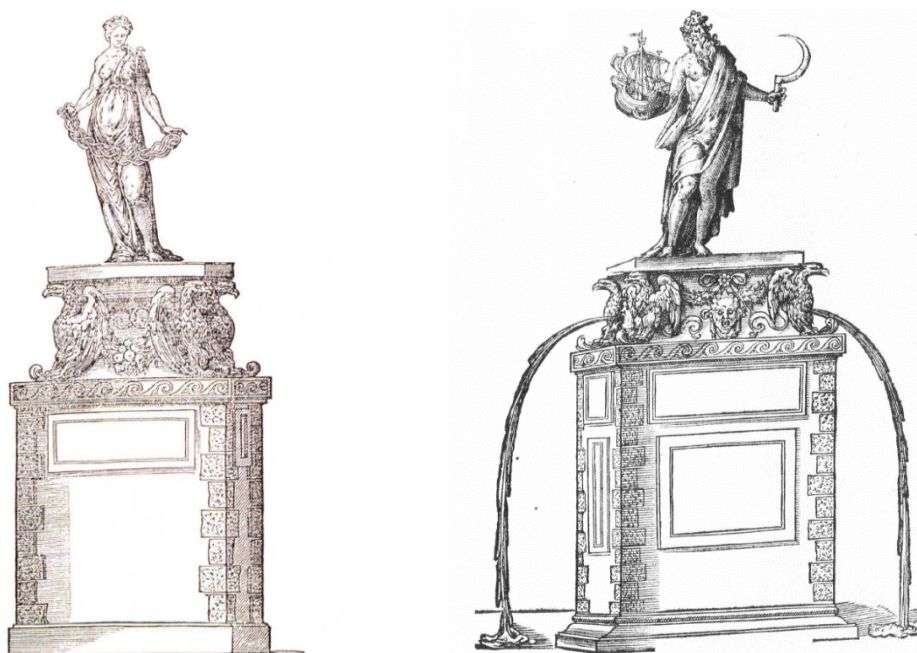
²⁷⁴ Maria Cruz de CARLOS VARONA, *Givin Birth at the Habsburg Court: Visual and Material Culture*, in: Anne J. CRUZ – Maria Galli STAMPINO (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 151–174.

²⁷⁵ M. C. de CARLOS VARONA, *Givin Birth*, s. 151–154.

²⁷⁶ Jacques Prevosteau slavnostní březnové události z Paříže roku 1571 zbásnil a vydal tiskem. J. PREVOSTEAU, *Description*; Jeho práci pomoci edice zpřístupnil: A. AUBRY (ed.), *Prevosteau*, s.15–16.

stojný vlčí bob“, což je rostlina, která kvete na přelomu jara a léta. Mohlo by se jednat o daný zázračný kvítek plodnosti, který Juno od Flóry obdržela, a tedy i symbolické vyjádření Alžbětina těhotenství. V poslední části uvedené citace dokonce autor píše, že pošlapává květy cti a je tedy těhotná. Vlčí bob (lat. lupina) mohl být nějak spojen s antickými slavnostmi *luperkáliemi* (z lat. lupus = vlk), ty se sice primárně konaly proto, aby byl lid chráněn před těmito šelmami, ale také měl zajistit plodnost a úrodnost. Kněží pak přítomné mrskaly, což často vyhledávaly právě ženy, protože věřily, že si tak zajistí plodnost. Přes tyto starověké slavnosti se můžeme interpretačně dostat až ke kapitolské vlčici, která odkojila zakladatele Říma Romula a Rema, a dostaneme se opět k tradici císařství.²⁷⁸ Mladá francouzská královna by se dle této interpretace mohla stát matkou nového císaře.

Ve druhé citované sloce je Alžběta přirovnávána k Auroře (Éós), bohyni svítání, je to právě ona, kdo se na obloze objevuje každé ráno ještě předtím, než na nebeskou klenbu vystoupí její bratr Hélios. Éós ztělesňuje světlo nového dne,²⁷⁹ což by se v této souvislosti dalo vyložit tak, že nástupem na trůn nové francouzské panovnice se království může těšit na světlejší zítřky. Alžběta totiž představuje alianci a klid zbraní, který na krátký čas ve Francii během náboženských válek v této době zavládl.

Obr. 10 a 11: Bohyně Juno a bůh Saturn na vjezdu Alžběty.²⁸⁰

²⁷⁷ V habsburském rodě bylo obvyklé, že jeho ženské příslušnice bývali připodobňované k této bohyni. Více o tom v: V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (ed.), *Habsburkové*, s. 637.

²⁷⁸ *Slovník antické kultury*, s. 358 (luperkálie), 660 (kapitolská vlčice).

²⁷⁹ Robin HARD, *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, London 2004, s. 46.

²⁸⁰ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 417 (Juno), 419 (Saturn).

I další výzdoba velebila vzájemné spojení dvou rodů. Manželský slib Karla IX. a Alžběty držela pevně v rukou bohyně Juno. Symbolicky to bylo zpodobněné pomocí gordického uzlu, jenž byl považován za „nerozlučitelný“. Na tomto zastavení se účastníkům královna slavnostního vstupu do města naskýtal podobný pohled jako při vjezdu krále. I zde na velikém podstavci podpíraném čtyřmi orly (možný odkaz na Habsburky) stála majestátní bohyně dohlížející na manželství, akorát tentokrát svírala odlišný atribut.²⁸¹ Narážka na pevné spojení nebylo myšleno pouze na královský pár, ale také na země, ze kterých pocházeli. „*Plus outre, une Junon qui semble d'or, posse, / La paix souhaite au Roy & à son espousee, / Et aux peuples d'iceux les François & Germains, / Comme un nœu Gordien qu'elle tient en ses mains.*“²⁸² Takto vzniklá aliance měla zapříčinit „l'âge d'or“ tedy „zlatý věk“ Francie. Podobný význam symbolizovala i další socha, jež představovala Saturna s lodí v jedné a se zlatým srpem v druhé ruce. Tedy symboly obchodu a zemědělství, oblasti, které mohou vzkvétat pouze v časech míru.²⁸³ Podle Ronsarda však toto hojné období zemi galského kohouta měla přinést Kateřina Medicejská.²⁸⁴

Další alegorické ztvárnění bylo vytvořeno u triumfální brány Peintres: zde stál mohutný oblouk, na kterém byla umístěna další výzdoba a především, k široké veřejnosti „mluvící“ sochy. Tématem výzdoby na královniných vjezdech bývalo na tomto místě zpodobnění míru skrz manželství a případných dalších benefitů, které mohla nová královna pomocí daného sňatku zemi nabídnout. Na Eleonořině vjezdu roku 1531 zde bylo vyzdvihováno scelení francouzské královské rodiny, které bylo podmíněno právě jejím provdáním za Františka I.²⁸⁵ I při slavnostním vstupu Alžběty zde přihlížející mohli spatřit zpodobnění míru a mezinárodního spolenectví vycházející ze spojení rodu Valois a Habsburků.

Vrchol oblouku zde proto obsadily dvě postavy personifikující významné evropské řeky, jednalo se o Rhônu a Dunaj. Obě postavy byly korunované věncem spleteným z rákosu a měly dlouhé vlasy i vousy. Každá personifikace řeky zde symbolizovala svou vlastní zemi „*a ve vzájemném souhlasu podpíraly velký globus reprezentující svět, který si tyto dva národy dokážou podrobít.*“²⁸⁶ Podle autora textu měla další projev přátelství symbolizovat postava

²⁸¹ Tamžéž, s. 215–216, 309; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 49.

²⁸² Tento komentář k soše bohyně Juno pochází z pera Ch. de NAVYERE, *La renommée*, f. 47.

²⁸³ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 215–216; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 49; L. M. BRYANT, *King*, s. 175.

²⁸⁴ Na tuto skutečnost upozorňuje v poznámce V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 215.

²⁸⁵ L. M. BRYANT, *King*, s. 153–157.

²⁸⁶ Simon Bouquet zapsal následující: „... *et par un accord mutuel supportoient un grand globe terrestre représentant le monde, que ces deux nations doivent assubjectir à eux...*“. Srov. s V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 211; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 47.

Jindřicha II., který byl zahalen do císařského oděvu i s odpovídající korunou, třímal žezlo a „ruku spravedlnosti“. Zde je vyzdvihována jeho „přátelská“ pomoc římsko-německé říši z roku 1552, kdy zasáhl jako „obhájce německé svobody“ a obsadil tak biskupská města Metz, Toul a Verdun. Dále zde stála i socha Karla IX., který šel ve stopách svých předků a ideu spojení dvou zemí naplnil sňatkem s Alžbětou Habsburskou.²⁸⁷

Dobyvačnému tónu neubírá na významu ani výzdoba na druhé straně triumfálního oblouku, zde jsou vévodové z Anjou a z Alençonu, vyzbrojeni mečem a sekerou. Scénu uvnitř oblouku dokresluje mapa, jež znázorňuje velkou část souše obklopenou mořem. Na jedné straně je zobrazeno slunce, jak vychází a na druhé zapadá. Sdělení veřejnosti bylo jasné: „*tyto dva spojené národy dovedou celý svět, tedy východ i západ*“. Druhý malířský výjev zobrazuje krásnou krajinu s duhou, což měla být prognóza, že toto nabyté spojení pomoci manželství bude „*věčné a nikdy nebude porušeno*“.²⁸⁸

Daný výklad symbolického významu této triumfální brány byl dle autora panegyrického textu Simona Bouqueta. Tyto výjevy lze však nahlížet i odlišnou optikou. Dle alegorie řek je patrné, že si rod Valois společně s Habsburky podrobí svět, ale vládnout mu budou pouze francouzští panovníci. To totiž vyplývá z císařského oděvu Jindřicha II., otec vládnoucího Karla IX. císařskou korunu sice nikdy nezískal, to však nebránilo tomu, aby tak byl zpodobněn. Viditelně zde vystupuje do popředí ambice vladařů z rodu Valois, kteří se chtěli ujmout císařství v římsko-německé říši a odkazovali se na svého franckého předka Karla Velikého, který císařský titul obnovil po rozpadu Západořímské říše.

Zkrátka neměli přijít ani další synové Kateřiny Medicejské – vévoda z Anjou a vévoda z Alençonu – kteří se zbraněmi v rukou byli připraveni pomoci svému staršímu bratru, a tím by si získali i větší slávu.²⁸⁹ Podobný výjev s vycházejícím a zapadajícím sluncem byl využit při vjezdu krále, je možné, že i toto vyobrazení mělo vyvolávat podobný dojem, a sice že se jedná o personální změnu na trůnu, takže královnu-matku nahradí nový královský pár. Ovšem interpretačně se nabízí ještě jiná rovina výkladu, ztěžuje ji však fakt, že reprodukce této scény v Bouquetově tisku chybí a z jeho textu není patrné, jak velká část světa nebo Evropy zde byla zpodobněna (tedy pokud se nejednalo pouze o symbolické znázornění pevniny, které se o geografickou přesnost ani nepokoušelo). Nacházíme se v době, kdy Filip II. vládl „*říši, nad*

²⁸⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 209–213; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 47–48. Popis této triumfální brány přináší i P. CHAMPION, *Charles IX*, s. 350–352.

²⁸⁸ „...*ces deux nations unies ensemble, domineront tout le monde, et par consequent l'Orient et l'Occident*.“ Další krátká citace v originále zní: „*ce mariage sera d'eternelle durée et non jamais violable*“. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 213–214; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 48–49.

²⁸⁹ Dle Bouquetových slov: „*augmentation de sa grandeur*“. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 213; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 48.

kerou slunce nezapadá“.²⁹⁰ Byla malba na triumfální bráně zamýšlena v podobném rozsahu jen zaměřena na východ nebo se snad jednalo „pouze“ o Evropu a část Asie, která bude symbolicky „anektována“ na dalších zastaveních královnina vjezdu? Ostatně myšlenky na válečné tažení směřované východním směrem byla touto dobou v evropských kruzích stále aktuální.²⁹¹ Ať se jedná o jakýkoli výklad, je patrné, že ambice francouzského panovnického rodu téměř neměly hranice. Ovšem, jak uvádí Bryant, dobový popis k tomuto triumfálnímu oblouku oznamoval jen obnovení míru a opětovné spojení dvou území.²⁹²

Analogie imperialistického podtextu alegorické výzdoby je patrná již ve *Svatebním předzpěvu*, který složil Amadis Jamyn už v předchozím roce a uvádí ctižádost rodu Valois, která by mohla být naplněna právě prostřednictvím spojení s Habsburky. Příslušníci vládnoucích vrstev se začali v této době ztotožňovat se členy antického panteonu, proto nepřekvapí, že oslavná báseň velebí předky obou rodů, které autor díky jejich ctnostem přirovnává k bohům. „*Joignent ensemble au lien d'une race / Celle d'Autriche & celle du Valois / Grosses d'honneurs, d'Empires, & de Roys, / Qui toute Europe, & l'Afrique, ont semées, / Et l'Orient, de leurs grands renommées, / De qui par tout les trimphantz Ayeulx / Suyvant vertu d'hommes se sont faitz Dieux.*“²⁹³ Na tomto místě by bylo vhodné zmínit devizu Fridricha III. Habsburského, se kterou se však určitým způsobem ztotožňovala celá dynastie. Jde o zdánlivě nahodilá písmena AEIOU, které lze však vykládat mnoha způsoby, z nichž nejvyužívanější zní: „*Austriae est imperatore orbi universo*“ tedy „*Rakousku náleží panovati celému světu*“. Dobový autor Luigi Maritano dokonce podporoval teorii, že rakouští Habsburkové by měli hrát hlavní roli v ovládnutí světa.²⁹⁴

V těchto souvislostech se odráží idea univerzální monarchie, která byla spojena s císařskou vládou Karla V. Po jeho smrti tyto myšlenky nezapadly v zapomnění, ale stále přetrvávaly v obou habsburských větvích. Protože však i rod Valois odvozoval svůj původ od Karla Velikého, cítil se i on být dědicem práv na císařskou hodnost a nezakrýval svou cílevědomost při ovládnutí území, ostatně francouzští králové se stavěli do role ochránců celého křesťanstva. Údajně z renesančních slavností byla nejvíce právě na Alžbětině slavnostním vjezdu proklamovaná vize univerzální monarchie.²⁹⁵

²⁹⁰ G. PARKER, *Filip II.*, s. 70; K. VOCELKA – L. HELLER, *Soukromý svět*, s. 181.

²⁹¹ Nové křížové tažení chtěl uspořádat ve druhém desetiletí 17. století Karel Gonzaga vévoda Neverský. Více o jeho plánech v Bohdan CHUDOBA, *Španělská diplomacie ve Francii za doby českého povstání*, Český časopis historický 41, 1935, s. 269–293, zde s. 273–274.

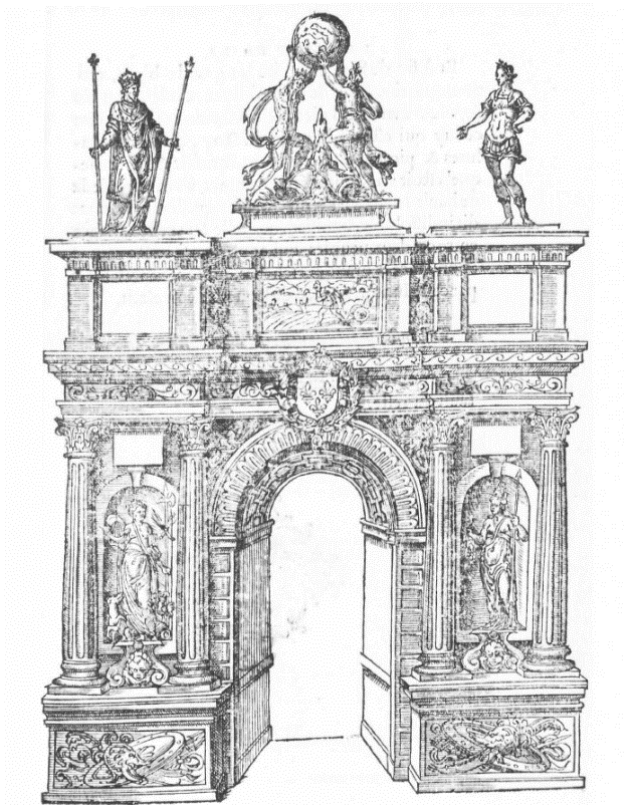
²⁹² L. M. BRYANT, *King*, s. 157.

²⁹³ A. JAMYN, *Avant-chant nuptial*, nefoliováno.

²⁹⁴ K. VOCELKA – L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 219–221.

²⁹⁵ R. STRONG, *Art*, s. 65–73.

Lehce umírněnější výklad této triumfální výzdoby podal ve svém *Renommée* Charles de Navyère: „*Montre que si la paix inviolable assemble, / Ainsi comme jadis, ces deux peuples ensemble / Les deux reduit en un les Germains & Gaulois / L’empire terrien tiendront dessous leurs lois.*“²⁹⁶ Výše autor sice také vyzdvihuje přátelskou pomoc Jindřicha II. z roku 1552, ale územní nároky, na které dle něj měl spadeno Karel IX. pomocí sňatku, jsou patrně v menšího měřítka.

Obr. 12: Triumfální brána Peintres na vjezdu Alžběty.²⁹⁷

Před popisem posledního alegorického zastavení se autor tisku opět věnoval zde již mnohokrát zmiňované alianci mezi dvěma významnými evropskými rody. Čtenáře pomalu připravuje na velkolepé zakončení symbolických výjevů: „*A co bylo předpovězeno texty mnoha svatých a starověkých velkých osobností, že z Francouzů a Němců vzejde velký panovník, který si podmaní kromě Evropy, nejen Asii, ale i celý zbytek světa. Doufáme, že se tak stane z tohoto manželství.*“²⁹⁸

²⁹⁶ Ch. de NAVYÈRE, *La renommée*, f. 46–47.

²⁹⁷ Obrázek je převzat z V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 415.

²⁹⁸ V originále S. Bouquet zapsal následující: „*Et pour ce que par les escritz de plusieurs Saintz et anciens grands personnages a esté predict que des François et Allemans doit sortir un grand Monarque lequel subjuguera outre l’Europe non seulement l’Asie, mais tout le reste du monde que nous esperons devoir estre*

Na výzdobě u mostu Notre Dame byl převzatý výjev, na němž se nejvyšší bůh Jupiter zmocnil Evropy. Již několikrát byl panující Karel IX. současnými panegyriky přirovnáván k nejvyššímu římskému bohu, nejinak tomu bylo i zde. Na triumfální bráně se vyjímalo moře, ve kterém plaval býk a na zádech unášel nymfu, jež se však jmenovala Asie. Býk v tomto případě samozřejmě představoval Karla IX. jako „*nového Jupitera nebo francouzského následníka trůnu, který vzejde z tohoto manželství, zmocní se Asie a zbytku světa, aby je připojil ke své říši a sám se stal vládcem světa*“.²⁹⁹ Výjev u mostu Notre Dame neunikl ani poetickému ztvárnění od Navyèra:

*„Le premier sur le haut montre la belle Europe
Que le taureau nagant enleve sur sa crope:
Or ainsi que jadis on à veu emporter
Et Europe ravir par le vieil Juppiter,
Par le jeune on verra prandre & ravir l’Asie,
Ayant, pour l’emmener, Elizabeth choisie
En faisant que leur nom ces terres laisseront
Et que France-Allemaigne elles dites feront.“*³⁰⁰

Na posledním zastavení, kdy byly předtím oslavováni předci obou rodů nebo samotné manželství, přišel čas i na potomka, který se ze soužití královského páru měl narodit, a bylo predikováno i rozsáhlé území, jemuž měl mít tu čest vládnout právě on.³⁰¹ Nově získané země by mohly naplnit ideu univerzální monarchie, protože tomuto útvaru měl, již dle středověkých představ, vládnout potomek vzešlý z karolinské krve. Sochařské zpodobnění únosu nymfy Asie má také své opodstatnění, tento mocný vládce by totiž dle panujících představ měl ovládat rozsáhlé území staré Římské říše ve svém celku, tedy i oblasti v Asii. Což by z jeho strany byla služba učiněná pro dobro celého křesťanského světa.³⁰²

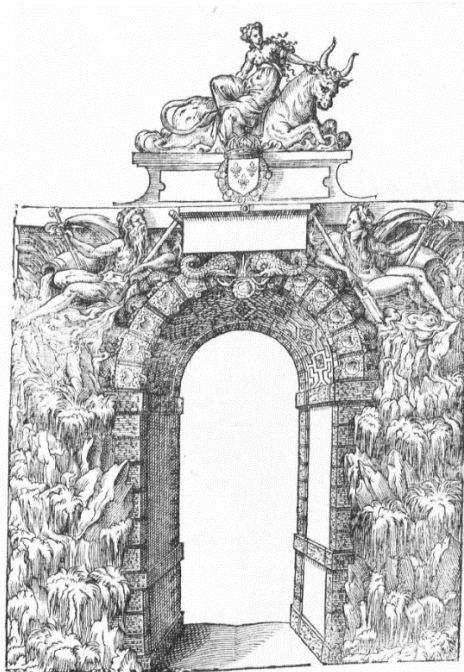
de ce mariage.“ Srov. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 216; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 49.

²⁹⁹ V originále zdi text takto: „... le Jupiter nouveau, ou Daulphin de France qui doit sortir de ce mariage ravira l’Asie, et le reste du monde pour joindre à son Empire et soy faire Monarque de l’univers“. Srov. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 217; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 49–50.

³⁰⁰ Ch. de NAVYÈRE, *La renommée*, f. 47.

³⁰¹ F.A. YATES, *Poètes*, s. 80; R. STRONG, *Art*, s. 110–111.

³⁰² F. BOSBACH, *Karl V.*, s. 50 a 55.

Obr. 13: *Triumfální brána u mostu Notre Dame na vjezdu Alžběty.*³⁰³

Výzdoba vnitřku mostu nezaznamenala od králova slavnostního vstupu do města výraznější změnu, už jen z toho důvodu, že na přípravu Alžbětina vjezdu nezbývalo dostatek času. Autor panegyrického textu zmiňoval pouze změnu devizy – z královny na královninu. Bohužel však už nenapsal, jakou devizu při této slavnosti mladá královna zvolila.³⁰⁴ Na druhé straně mostu byla umístěna velká loď reprezentující město Paříž, jejíž plachty byly naplněné severním větrem, který vanul z Německa. Nechyběla zde ani souhvězdí Malé a Velké medvědice „jako průvodce, aby loď bezpečně vším provedly“:

*„Puisque l’Ourse apparoist pour guider ce navire
Et le vent Aquilon fait ses voilles enfler
Les François et Germains feront un jour trembler
Tout le reste du monde, et joindre à leur Empire.“*³⁰⁵

Vanoucí vítr ze severu byl jasnou narážkou na novou francouzskou královnou, a i souhvězdí bylo možné ztotožnit s její osobou. Velká medvědice představovala Alžbětu jako matku potomka, který v budoucnu povede Paříž. Jak nám ale velkolepá výzdoba již mnohokrát ukáza-

³⁰³ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 421.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 219; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 50.

³⁰⁵ Přesněji text udává následující: „comme guide de ce navire pour le conduire en sûreté par tout“. V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 219; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 50.

la, tak následník trůnu vzešlý z tohoto manželského svazku neměl udávat směr pouze jedné lodi-Paříži, ale daleko větší flotile.

Ztvárnění lodi jako symbolu města Paříže poprvé použil při slavnostním vstupu do svého sídelního města Jindřich II., tato alegorie se velice rychle ujala a stalo se z ní nejstálější téma pařížských slavností. Mnohokrát loď posloužila i jako dopravní prostředek Argonautů, například při slavnostním vstupu Karla IX.³⁰⁶ zde plachetnice nezastupovala pouze město nad Seinou, ale celé francouzské království.³⁰⁷

Co se týče alegorické výzdoby královnina slavnostního vstupu do Paříže, pak u mostu Notre Dame byl poslední mnohoznačný výjev a rozsáhlý konvoj se blížil k cíli. Proto i Charles de Navyère se se svými čtenáři rozloučil posledními verši, a to následovně: „*Les graces de Venus, allant tout ce convoy / Jusques qu temple grand, où prier je les voy, / Puis sortir & monter par l'innombrable presse / Vers le Palais royal où le festin se dresse*“.³⁰⁸

Stejně jako u králova vjezdu se i tentokrát konala večer hostina, privilegované místo pod sametovým baldachýnem pokrytým zlatými květy lilie, kde na začátku měsíce seděl Alžbětin manžel, teď náležel nové královně. Je však pozoruhodné, že do její blízkosti u stolu nezasedly také její švagrové – Markéta a Klaudie –, ale ostatní francouzské šlechtičny, které se na březnových slavnostech vyskytovaly poblíž královny. Společnost jí u stolu dělaly její dvorní dámy Marie de Clèves princezna Condé nebo Kateřina de Clèves, dále zde bylo možné zahlédnout i ty šlechtičny, které královně při korunovaci nesly dlouhou vlečku, tedy princeznu Daphine, La Roche-sur-Yon nebo paní Connetable a Montpensier.³⁰⁹

Následující den se královna účastnila mše v katedrále Notre Dame, kam za ní přišli zástupci města a královský pár pozvali na hostinu do biskupského paláce. Zdejší sál byl velice bohatě vyzdoben, nechyběli zde ani monogramy, devízy a erby, jak samotné královny, tak Paříže. Dominantu celého sálu však tvořila rozsáhlá malířská plátna, kterých se v místnosti nacházelo celkem 24. Po obvodu bylo rozmístěno 19 obrazů a pět větších zdobilo strop, přičemž centrální bod výzdoby tvořila největší malba.³¹⁰ Počet obrazů nebyl náhodný, celková suma 24 měla připomínat harmonii mezi nebem a zemí (dvakrát dvanáct) a číslo pět reprezen-

³⁰⁶ Antoinette HUON, *Le Thème du Prince dans les Entrées Parisiennes au XVIe siècle*, in: Jean JACQUOT (ed.), *Les Fêtes de la Renaissance*, Paris 1956, s. 21–30.

³⁰⁷ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 155–156; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 23–24.

³⁰⁸ Ch. de NAVYÈRE, *La renommée*, f. 48.

³⁰⁹ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 231–232; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 56. Touto informací končí popis královnina vjezdu v prameni: BnF: Gallica, *Recueil de lettres et mémoires*, f. 118.

³¹⁰ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 232–233; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 56–57.

tovalo spojenectví, svatbu, rovnováhu a spravedlnost.³¹¹ Tento banket byl zásadním rozdílem oproti královu slavnostnímu vjezdu, protože při jeho slavnosti se nic podobného v pařížském biskupském paláci nekonalo.³¹²

Jean Dorat, který zodpovídal za výzdobu sálu v biskupském paláci, se tentokrát nechal inspirovat řeckým příběhem Kadma a jeho ženy Harmonie, který napsal Nonnos z Panopolis v 5. století n. l. Tento antický hrdina pomohl ukončit bohům válku proti obrovi, který ukradl Diovi blesky. Kadmus obra pomocí líbezné hudby na syrinx uspal, a tak se mohl atribut hlavního boha vrátit zpět do rukou svého majitele. Za odměnu dostal řecký hrdina za manželku Harmonii.³¹³

Hlavní malířská výzdoba sálu zobrazovala mnohé obrazy z tohoto příběhu a přítomným pozorovatelům připomínala nový královský pár. Malířská plátna označená čísly XIV. a XV. navozovala návrat harmonie, příchod jara a zlatého věku. Podobné téma bylo znatelné na Alžbětině vjezdu, kdy jej zpodobňovala socha Kateřiny Medicejské neboli Flóry. Složitě vyjednávaní sňatku Alžběty s Karlem IX. představuje obraz XVIII. kde posel bohů Hermes sděluje Harmoniině matce – Elektře – Diovo přání, aby, se její dcera provdala za Kadma. Samu Harmonii přemlouvala Afrodita s pomocí Peithó. Poslední z menších obrazů znázorňoval svatbu řeckých novomanželů, na kterou byli pozvaní i olympští bohové.³¹⁴ Údajně se jednalo o první svatbu smrtelníků, které se zúčastnili příslušníci řeckého pantheonu.³¹⁵ V případě panovnického páru bohužel nelze nalézt spojitost v přítomnosti božských postav na slavnosti.

Pokud zúčastnění hosté zvedli své zraky ke stropu, mohli spatřit vyvrcholení umělecké, a tedy i symbolické výzdoby a to jak slavnostních vjezdů, tak samotného banketu. Střed stropu zastíňoval největší obraz, který zobrazoval loď, na níž se plavil Kadmos se svou manželkou Harmonií. Velká plachetnice byla obklopena čtyřmi menšími, jež zde zastupovaly čtyři stavy (*états*), za které dobový autor považoval Náboženství (*la Religion*), Spravedlnost (*la Justice*), Šlechtu (*la Noblesse*) a nakonec Obchodnictvo (*la Marchandise*). Menší lodě byly s tou hlavní spojeny řetězy, jeden byl zlatý, druhý stříbrný, další z mědi a poslední z olova.³¹⁶

³¹¹ L. CAPODIECI, *Cadmus et l'Harmonie*, s. 88–89.

³¹² A. F. YATES, *Poètes*, s. 68.

³¹³ Tamtéž, s. 71–72. Příběh řeckých postav přibližuje Nonnos of PANOPOLIS, *Dionysiaca*, Volume I., Cambridge 1940, s. 2–214.

³¹⁴ L. CAPODIECI, *Cadmus et l'Harmonie*, s. 77–79. Peithó byla bohyně Přemlouvání, více k této postavě v: *Slovník antické kultury*, s. 458.

³¹⁵ Robert GRAVES, *Řecké mýty I*, Praha 1982, s. 207.

³¹⁶ V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 232–233; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 56–57.

Umělecky znázorněná flotila na stropě měla symbolizovat celou Francii, kterou v míru vede královský manželský pár, jenž zde byl zastupován Kadmem a Harmonií.³¹⁷

Podle antického autora měl Kadmos s Harmonií čtyři dcery a každá z nich porodila syna, tyto postavy jsou umístěné na čtyřech lodích, vyobrazených na stropě. Z interpretačního pohledu je z jejich potomků nejdůležitější dvojice Semelé se svým potomkem Bacchem. Dorat jako autor výzdoby chtěl i tuto slavnou postavu zařadit do rodokmenu francouzských novomanželů. Nonnos z Panopolis uvádí, že Harmonie byla dcerou Arése/Marta a Afrodity/Venuše. V *Dionýsiakách* však Harmonie žije se svou matkou Elektrou, ta se do rodokmenu mladé dívky dostala jako její kojná a stala se jejím adoptivním rodičem. Elektra ale s Diem počala i Dardana – zakladatele Tróje – tímto se podařilo Harmonii, dceru vládce nebes a hvězdy (Elektra patřila mezi Plejády), zařadit do rodokmenu obou významných evropských rodů Valois i Habsburků. Obě dynastie totiž vycházely od trójského předka, jehož praotec byl bratrem Harmonie.³¹⁸

Ted' ale zpět do sálu v biskupském paláci v Paříži. Bacchus měl zastupovat především Víru, ale zde jeho role nekončí. Francouzský historik jeho přítomnost rozvádí dále za pomoci znalosti spisů *Dionýsiak* tak, že Bacchus bojoval v Indii a dobyl Orient/Východ. Opět se vracíme k již řečenému, že pomocí symbolického vyjádření měl syn Karla IX. a Alžběty – zde personifikovaný jako potomek Kadma a Harmonie – vládnout území, jež se rozprostíralo na východ od Francie. Získání Asie bylo přeci zpodobněno již na královnině vjezdu pomocí plavajícího býka-Jupitera s nymfou tohoto jména na hřbetě.³¹⁹ Četné náznaky na výboje do Asie by se ale daly také symbolicky chápat jako dobytí Jeruzaléma a tedy vítězství katolictví.

Tento příklad řeckého hrdiny, který pomohl bohům, a tím získal manželku, si autor výzdoby sálu vybral pravděpodobně hned z několika důvodů. Předně nejspíše proto, že rozsáhlá práce Nonna z Panopolis *Dionýsiaka* byla v době středověku schována před zraky veřejnosti v medicéjské knihovně ve Florencii a tiskem vyšla až roku 1569 v Antverpách, jednalo se o vyprávění, které nebylo v Evropě ještě rozšířené. Autor slavnostní výzdoby proto mohl přijít s novinkou,³²⁰ jež „obsahovala pěkný příběh, dříve neviděný a nevynesený na světlo“.³²¹

³¹⁷ A. F. YATES, *Poètes*, s. 69.

³¹⁸ L. CAPODIECI, *Cadmus et l'Harmonie*, s. 78. Složité rodinné vztahy jsou Nonnem vysvětleny v N. of PANOPOLIS, *Dionysiaca*, s. 128–129.

³¹⁹ A. F. YATES, *Poètes*, s. 79–80.

³²⁰ Tamtéž, s. 71.

³²¹ Simon Bouquet chválí Doratův záměr následovně: „...contenans une fort belle histoire non au paravant veüe, ne mise en lumiere...“. Viz V. E. GRAHAM – W. McALLISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 233; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 57. Je proto možné, že hostům v biskupském sále nemusel být jasný smysl obrazů, a vyžadovali tedy od autora vysvětlující příběh, s tím se ale jistě předem počítalo a v 16. století se nejednalo ani o nic neobvyklého, protože antické příběhy ještě nebyly dostatečně známé. Více v: Margaret M. McGOWAN, *The Renaissance Triumph and its Classical Heritage*, in: James Ro-

Dalším důvodem mohla být skutečnost, že byl tisk vydán z iniciativy habsburského historio-
grafa, který se nacházel v přízni císaře Maxmiliána II., otce nové francouzské královny. Záro-
veň však tento příběh po staletí uchovával rod Medicejů, ze kterého pocházela královna-
matka, což mohlo potěšit i ji. Doratovi však nahrával i fakt, že příběh Kadmose se dal lehce
spojit se situací v království. Karel IX., stejně jako řecký hrdina, ukončil válku – v tomto pří-
padě náboženskou – a následně se oženil se ženou, která měla ztělesňovat mír. Když tedy Ka-
dmos zajistil harmonii světa, dostal od hlavního boha Harmonii za ženu.³²²

Alžběta zde sloužila jako symbol klidu zbraní, stejně tak byla nahlížena před čtyřiceti
lety během svého vjezdu i Eleonora Habsburská, která svou svatbou s Františkem I. přinesla a
zajistila mír stavům Francie.³²³ Tato Habsburková byla prý označena jako „*princezna a krá-
lovna míru*“ i v pohřebním kázání za její matku Johanu Šílenou v Bruselu roku 1555.³²⁴
Z řečeného vyplývá, že habsburské dcery provdané za francouzské panovníky v průběhu
16. století měly být nositelkami mírového období a prosperity Francie.

Vypůjčením příběhu z *Dionýsiak* však Jean Dorat také předpověděl neblahou budouc-
nost. Kolem osoby Bacchuse totiž skonalo mnoho jemu blízkých lidí, ve francouzském pří-
kladu tedy není nutné chodit daleko, stačí se časově přenést o přibližně rok a půl dopředu.
V Paříži došlo následujícího léta ke krvavé Bartolomějské noci, která znovu rozpoutala nábo-
ženské války, což byl začátek konce dynastie Valois.³²⁵

Na banketu samozřejmě nechybělo ani občerstvení, dokonce i cukrovinky nabízené při
této příležitosti prý také symbolicky odkazovaly na podobnost Alžběty s antickými postava-
mi, v tomto případě byla spojována s bohyní Minervou. Tyto alegorické významy byly dopl-
něny šesti vysvětlujícími příběhy, jež tvrdily, že habsburská arcivévodkyně měla svou pří-
tomností přinést Francii mír. „*Když [slavnost] skončila, její Veličenstva se vrátila do paláce,
kde se večer konalo několik krásných a velkolepých maškarád, o kterých zde však nebude
psáno, protože nejsou pořádány městem.*“³²⁶ Jak uvádí citace, okázalá událost tímto banketem

nald MULRYNE – Elizabeth GOLDRING (edd.), *Court Festival of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002, s. 26–47.

³²² A. F. YATES, *Poètes*, s. 72 (manželství), 77 (důvody použití motivu).

³²³ Symbolika míru byla Eleonořině vjezdu demonstrována pomocí alegorické výzdoby u triumfální brány Saint Denis a dále i u fontány Saint Innocent. Více podrobností v G. BOCHETEL, *Lentree de la Roynne*, ne-
foliováno.

³²⁴ M. COMBET, *Éléonore d'Autriche*, s. 20.

³²⁵ A. F. YATES, *Poètes*, s. 81.

³²⁶ Městský konšel Simon Bouquet zakončil popis královnina vjezdu následovně: „*Ce fait se retirèrent leurs Majestés au Palais, où le soir furent faites plusieurs belles et magnifiques mascarades, desquelles ne sera fait ici autre mention, d'autant que cela n'est du fait d'icelle ville*“. Srov. V. E. GRAHAM – W. McAL-
LISTER-JOHNSON, *The Paris Entries*, s. 239–244; F. LEMERLE, *Bref et sommaire recueil*, s. 59–60. To-
tožné informace, které přinášejí edice pramene jsou zapsané v ručně psaném textu: BnF: Gallica, Recueil
de copies de pièces, f. 163–191.

nekončila, ale i zde – stejně jako u většiny slavností v renesanční době – byly součástí programu i další doprovodné akce. Ty byly zařazovány například k významným přechodovým rituálům, jako je svatba nebo korunovace.³²⁷

Po shlédnutí dvou okázalých vjezdů panovnického páru měla být jistě francouzská společnost – jež měla tu čest, se slavností osobně zúčastnit – přesvědčena o tom, že nově nabytá aliance s Habsburky prostřednictvím dcery císaře Maxmiliána II. přinese zemi samé benefity. Tuto myšlenku trefně vystihl A. Jamyn již ve svém tisku vydaném v předchozím roku: „*Vien douce Nuict, de qui l'Estoille aporte / Le doux plaisir de leur amitié forte, / Et avecq toy vienne la France voir / Celle que doit nostre beau Prince avoir*“.³²⁸ Ovšem neúčast protestantské šlechty na daných slavnostech upozorňuje na to, že ne všichni souhlasili s výběrem nové francouzské královny a vším, co mohlo spojení s katolickými Habsburky pro zemi a tedy i její lid přinést. Zajisté v hugenotských kruzích francouzské šlechty přetrvávaly obavy o jejich svobodné vyznání víry, zvláště poté, co bylo na březnových slavnostech v Paříži jasně demonstrováno katolictví.

³²⁷ Více informací o renesančních slavnostech v: Veronika SANDBICHLER, *Habsburgische Feste in der Renaissance*, in: SEIPEL, Wilfried (ed.), *Wir sind Helden: Habsburgische Feste in der Renaissance*, Wien 2005, s. 11–13. Obrázek o tom, jak mohly dané renesanční slavnosti vypadat, si můžeme udělat na základě knih, které o těchto událostech informovaly. Tento pramen ve své disertační práci využívala Astrid WENDEL-HANSEN, *Spectacular Marriages: Early Modern Festival Books and the 1568 Wedding of Wilhelm V of Bavaria and Renata of Lorraine*, dissertation, University of Edinburgh, 2012.

³²⁸ A. JAMYN, *Avant-chant nuptial*, nefoliováno.

VI. Smrt a pohřeb Karla IX.

Po dvou letech působení Alžběty Habsburské ve Francii se královskému manželskému páru narodila dcerka Marie-Élisabeth (22. října 1572).³²⁹ Bohužel se však společné soužití manželů asi nedá považovat za šťastné, protože si vzájemně nerozuměli. Alžběta dostatečně neovládala francouzštinu a Karel IX. naopak uměl španělsky pouze trochu.³³⁰ A i přesto, že byla habsburská arcivévodkyně prý jednou z nejkrásnějších evropských princezen, vydržoval si král milenkou Marii Touchetovou,³³¹ která mu čtvrt roku po narození královské dcery porodila syna, budoucího hraběte d'Angoulême,³³² kterému se také říkalo *Petit Charles*.³³³

Během vlády francouzského manželského páru byl v srpnu 1572 v Paříži rozpoután masakr, jež do dějin vstoupil pod názvem Bartolomějská noc. Tím byly obnoveny náboženské války, které opět sevřely Francii do mnohých krvavých střetů. Ač byla francouzská královna vzornou katoličkou, s touto událostí neměla nic společného, iniciativu v tomto směru projevil její manžel s královnou-matkou.³³⁴

Manželství Alžběty s Karlem IX. nemělo dlouhého trvání, pouze tři a půl roku. Slabá tělesná stránka v kombinaci s podlomeným zdravím totiž nepřála francouzskému králi dlouhý život a ke konci roku 1573 těžce onemocněl – pravděpodobně konečným stádiem tuberkulózy. V tuto dobu měl jeho mladší bratr Jindřich (vévoda z Anjou) odjet do Polska, kde byl zvolen králem, ale případná smrt staršího bratra by zásadně změnila situaci, protože by francouzský trůn připadl jemu. Karlův stav se však zlepšil, takže po rodinném rozloučení odjel nově zvolený polský král usednout na trůn jemu neznámé země. Na začátku května následujícího roku se však králův zdravotní stav začal rychle horšit a v polovině měsíce už nebyl s to opustit lůžko, u něhož prý neustále vysedávala jeho milující manželka Alžběta. Karel ještě nechal sepsat dokument, který Kateřinu Medicejskou ustanovoval jako regentku království do doby, než se z Polska vrátí vévoda z Anjou a ujme se vlády jako Jindřich III.³³⁵ Vědomí, že francouzský král umírá, nesla jeho manželka v posledních hodinách Karlova života velmi těžce.³³⁶

³²⁹ Narození Marie-Élisabeth bylo opěvováno Ronsardem (*Hymne sur la naissance de Madame de Frane, fille du roy très-chrétien Charles IX*) a Baïfem. Více informací o mladé princezně v J. VONS – P. SAINT-MARTIN, *Vie et mort*, s. 1.

³³⁰ S. BERTIÈRE, *Les Reines*, vol. 2, s. 215.

³³¹ P. MAREK, *Perštejské ženy*, s. 139.

³³² J. VONS – P. SAINT-MARTIN, *Vie et mort*, s. 2.

³³³ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 266–267.

³³⁴ Tamtéž, s. 316 a 323.

³³⁵ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 335–344. Co předcházelo královi smrti ve své studii popisují: BROUARDEL – Gilles de la TOURETTE, *La mort de Charles IX*, in: J. TORTOREL – J. PERRISSIN (eds.), *Les grandes scènes historiques du XVIe siècle : reproduction en fac-similé du recueil*, Paris 1886, s. 1–8.

³³⁶ Poslední okamžiky králova života jsou shrnuty v textu: *Le vray discours des derniers propos memorables, et trepas du feu Roy de tres bonne memoire Charles neufiesme*, 1574, f. 12.

„Králov stav se zhoršil po dlouhé nemoci [...], která] ukončila jeho život po zpovědi a pokání. V den Letnic [30. května 1574] ležel ve vlastní posteli, když zemřel a kdy si ho Bůh zavolal...“³³⁷

Poslední veřejná událost, která se konala za přítomnosti Alžběty Habsburské na pařížském dvoře a jež by mohla prozradit nějaké informace o tom, jak Francie v této době nahlížela na rod Habsburků, byl pohřeb jejího manžela Karla IX. Při smutečních událostech však mladá vdova nehrála důležitou roli. Příprava posledního rozloučení se zemřelým francouzským králem byla pravděpodobně pod patronací jeho matky Kateřiny Medicejské, ta chtěla svému synovi připravit „krásný a okázalý“ pohřeb, na to však chyběly v královské pokladně dostatečné finance, v tuto dobu totiž z Polska cestoval následník trůnu Jindřich III.³³⁸ Mladá královská vdova se na přípravách funerálních slavností pravděpodobně nepodílela i z toho důvodu, že Alžběta se za svůj pobyt se zemí, a hlavně jazykem dosud neztotožnila. Jistě ale také proto, že pohřeb francouzských vladařů měl hned několik odlišností od funerálních slavností, jež byly pořádány pro habsburské vládce ve středoevropském prostoru.

Právě během posledního rozloučení byl kladen velký důraz na reprezentaci královsky osoby.³³⁹ Se smrtí představitelů království vstupovala do popředí teorie dvou těl, kdy fyzické tělo je smrtelné, ale sociální mělo být věčné. Sociální tělo nebožtíka mělo vstoupit do kolektivní paměti přihlížejících osob, které se posledního rozloučení zúčastnily. První část katolického pohřbu spočívala ve vystavení nebožtíka, tzv. *ostentio corporis*, právě tímto aktem přicházela na řadu role sociálního těla.³⁴⁰ Ve Francii bývala pro pohřební obřady vytvořena figurína (*effigie*) zesnulého vladaře, která pak zastupovala nebožtíka a byla vystavena vedle zavřené rakve. Poprvé se zpodobnění vladaře ve Francii použilo roku 1422 při smrti Karla VI. Od konce 15. století dostávaly figuríny masky zhotovené z vosku, které jim dodávaly realističtější vzhled. Tímto zprostředkováním měl francouzský panovník opravdu dvě těla, biolo-

³³⁷ „Le Roy estant aggravé de longue maladie [...] terme sa vie, par confession & repentances, qui fut le jour de Pentecoste, qu'il deceda, & que Dieu à soy l'appella, fut veu dedans son propre lit...“ Text je přejetý z tisku: *Le trespas et obseques du Treschrestien Roy de France, Charles neufiesme de ce nom. Avec l'ordre des Princes, Chevaliers, Gentils-hommes, Justiciers & Officiers de sa Court. Plus le convoy de Messseigneurs les Prevost des Marchans, Echevins, & autres Estats à la suyte de son enterrement*, Lyon 1574, s. 3.

³³⁸ Ludovic LALANNE (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome septième, Paris 1878, s. 325.

³³⁹ Jean BALSAMO, *Le prince et les arts en France au XVIe siècle*, Seizième Siècle 7, 2011, s. 307–332. Královské funerální slavnosti přibližuje: Ralph, E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony in Renaissance France*, Genève 1960.

³⁴⁰ Teorii dvou těl rozvádí ve své monografii Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 171–172, 253; Václav BŮŽEK, *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů. Prezentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků*, Praha 2020, s. 91. Tematika dvou těl je rozpracovaná v: Ernst H. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále: studie z dějin středověké politické teologie*, Praha 2014. Dále je možné využít: Ralph E. GIESEY, *Le roi ne meurt jamais*, Flammarion 1987.

gické smrtelné a věčné zastupované figurínou a symbolizující královskou důstojnost, která měla být věčná.³⁴¹

Obr. 14: Pohřeb Karla IX.³⁴²

„Obě králova těla“ byla umístěna ve slavnostně vyzdobené místnosti. Po dobu týdne k nim umísťovali královi komorníci na připravený stolek jídlo, pro nasycení sociálního těla vladaře. Tyto potraviny byly následně rozdávány chudým před palácem, imaginární hostiny se účastnili příslušníci královské rodiny, další příbuzní i vybraní dvořané.³⁴³ Následně se místnost pomocí černých závěsů a čalounů změnila ve smuteční. Královo tělo bývalo vystavováno po dobu 40 dní a poté jej mohlo smuteční procesí doprovodit z pařížského předměstí de Vincennes až do baziliky Saint Denis. Funerální slavnosti byly rozloženy do několika dní, v sobotu 10. července procesí vycházelo, tělo pak bylo přes noc uloženo v kostele Saint Anto-

³⁴¹ R. E. GIESEY, *Modèle de pouvoir*, s. 584 (fenomén *effigie*), 587 (voskové masky, dvě těla). Ralph E. GIESEY, *Models of Rulership in French Royal Ceremonial*, in: Sean WILENTZ (ed.), *Rites of Power. Symbolism, Ritual, and Politics since the Middle Ages*, Philadelphia 1986, s. 41–64.

³⁴² Obrázek je převzatý z online zdroje: http://www.enluminures.culture.fr/public/mistral/enlumine_fr?ACTION=RETROUVER&FIELD_98=REFD&VALUE_98=%27Lyon%20%2d%20BM%20%2d%20ms%2e%200156%27&NUMBER=27&GRP=0&REQ=%28%28%27Lyon%20%2d%20BM%20%2d%20ms%2e%200156%27%29%20%3aREFD%20%29&USERNAME=nobody&USRPWD=4%24%2534P&SPEC=9&SYN=1&IMLY=&MAX1=1&MAX2=100&MAX3=100&DOM=All, [2022-03-26].

³⁴³ Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, Praha 2015, s. 90.

ine des Champs, odtud ráno opět vycházel kondukt do kostela Notre Dame, kde bylo již vše připravené na vigílii.³⁴⁴

Následujícího rána 12. července se společnost opět sešla v kostele na mši, kterou vedl pařížský biskup.³⁴⁵ Tento den zde zaznělo také pohřební kázání, jež se dochovalo ve vydaném tisku. Tento pramen by mohl být zásadní v souvislosti s vyjádřením veřejného mínění na královny kroky, učiněné ohledně francouzsko-habsburských vztahů této doby. Smuteční proslovy totiž mají představit život nebožtíka, i když se často jedná o zidealizovaný obraz, který má zemřelého ukázat v tom nejlepším možném světle.³⁴⁶ Propagandistický podtext však v tomto případě není na škodu, pouze by zdůraznil, že spojení dvou významných evropských rodů, ke kterému došlo před méně jak čtyřmi lety svatbou Alžběty a Karla IX., je stále nahlížen stejnou optikou jako při slavnostních vjezdech francouzského královského páru.

Nedělní kázání v katedrále Notre Dame se drželo základní struktury, byla tedy přítomným připomenuta pomíjivost lidské existence v souvislosti s vyjádřením smutku nad skonem mladého života. Samozřejmě nechybělo ani velebení královny osoby nebo obraz truchlící milované manželky. Nezazněla zde však slova, která by vyzdvihovala panovnickovu svatbu a s ní související alianci s Habsburky,³⁴⁷ snad z toho důvodu, že z manželství nevzešel všemi očekávaný mužský potomek, který by se mohl ujmout vlády nad rozsáhlým územím, jež bylo na pařížských slavnostních vjezdech „anektováno“ pomocí mnohých symbolů a narážek.

„*Pohřební kázání, které vyslovil pan de Saint Foy, trvalo přibližně hodinu, poté všichni odešli na oběd. Asi po hodině zástupy a všechny stavy z města a ode dvora vykročily od kostela Notre Dame.*“ Procesí mířilo k bazilice Saint Denis.³⁴⁸ Trasa od pařížské katedrály k místu posledního odpočinku francouzských králů kopíruje v opačném sledu trasu slavnostních vjezdů vladařů a jejich manželek.³⁴⁹ Vpředu konduktu šli duchovní a pět stovek nuzných osob oblečených do smutečního oděvu. Následovali zástupci města, služebníci šlechticů i kardinálů a následně bylo možné vidět i stovku Švýcarů z královské gardy, které následovaly na dvě stovky urozců. V průvodu nechyběli ani smuteční koně, za nimiž následovali další

³⁴⁴ *Le trespas et obseques*, s. 3–28.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 29.

³⁴⁶ Na úskalí – propagandu – pohřebních kázání upozorňují: V. BŮŽEK – P. MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, s. 52–53.

³⁴⁷ Arnaud SORBIN, *Oraison funebre du tres hault, puissant et tres chrestien Roy de France, Charles IX. piteux & debonnaire, propugnateur de la Foy, & amateur des bons esprits: prononcee en l'Eglise Nostre-Dame en Paris, le XII. de Juillet, M.D. LXXIII*, Paris 1579, f. 4–7.

³⁴⁸ „... *commença l'Oraison funebre, faicte et prononcee par Monsieur de Sainte Foy, qui dura environ une heure: & apres ladicte derniere Messe, chacun se departir pour disner. Et environ une heure, les processions & tous autres estatx de la ville & de la Court partirent de ladicte Eglise de nostre Dame de Paris.*“ *Le trespas et obseques*, s. 28.

³⁴⁹ R. E. GIESEY, *Inaugural Aspects*, s. 40.

jezdci na koních, jež v rukou svíraly předměty z královy výbavy. Rakev byla naložena na voze taženém šestispřežím.³⁵⁰ Zpočátku bývala figurína krále umístěna na zavřené rakvi, změna však nastala roku 1515 a od té doby měla panovníkova podobizna své čestné místo za márami pod baldachýnem.³⁵¹ Čestné místo za středobodem funerálního průvodu patřilo osobám z královy blízkosti nebo zahraničním diplomatům. Nejdříve kráčel papežský nuncius, následovaný císařským ambasadorem, za nimi pokračovali zástupci ze Skotska, Benátek, Ferrary a Španělska. Po boku každého vyslance bylo možné spatřit preláta jedoucího na koni. Nechyběli zde ani mnozí rytíři. Takovéto procesí – s malými změnami – doprovázelo královo tělo z pařížského předměstí až do místa jeho posledního odpočinku.³⁵²

Uskupení smutečních průvodů odpovídalo sociálnímu zařazení jedince ve společnosti, nejnížší vrstvy kráčely na jeho okrajích, přičemž ve středu byla nesena nebo tažena na voze rakev s tělem nebožtíka. Dědicovi byla v pohřebním průvodu přidělena jedna z hlavních rolí, měl kráčet hned za márami, čímž na něj symbolicky přecházela moc, kterou za svého světského panování užíval nebožtík.³⁵³ Tato tradice byla využívána ve středoevropském prostoru, ve Francii byla však situace odlišná. Pohřebních slavností se zde neměl účastnit následník zemřelého krále, tak by totiž zraky přihlížejících a smutečních hostů padaly hned na dva panovníky – mrtvého korunovaného a živého nekorunovaného.³⁵⁴ Proto vůbec nevádí, že Karlův mladší bratr a nový král Jindřich III. na francouzské území přicestoval až v září.³⁵⁵ Na slavnosti byl dokonce přítomný i hugenotský představitel Jindřich Navarrský, který se v konduktu Karla IX. vyskytoval v těsné blízkosti králova bratra Františka vévody z Alençonu.³⁵⁶ Na slavnostech v březnu roku 1571 jeho účast – dle využitých pramenů v této práci – doložená není.

Protože dámy při funerálních slavnostech zastávaly marginální roli, nejsou v dochovaných zprávách často zmiňovány. Je otázkou, zda se při pohřbu Karla IX. procesí neúčastnily žádné dámy, anebo pouze nebyly autorem tisku zaznamenány. V rámci francouzského prostředí se vdovy pohřebních průvodů svých choťů pravděpodobně nezúčastňovaly.

³⁵⁰ *Le trespas et obseques*, s. 12–16.

³⁵¹ R. E. GIESEY, *Modèle de pouvoir*, s. 587.

³⁵² *Le trespas et obseques*, s. 12–25. Pohřební slavnosti s podrobným seznamem přítomných přináší také: Pierre de Bourdeille BRANTOME, *Oeuvres complètes du seigneur de Brantôme accompagnées de remarques historiques et critiques*, Tome premier, Paris 1822, s. 108–131.

³⁵³ Přítomnost dědice ve smutečním průvodu vyzdvihuje: Helen WATANABE-O'KELLY, *Early Modern European Festivals – Politics and Performance, Event and Record*, in: James, Ronald MULRYNE – Elizabeth GOLDRING (edd.), *Court Festival of the European Renaissance*. Art, Politics and Performance, Aldershot 2002, s. 15–25; V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby Ferdinandů I.*, s. 103.

³⁵⁴ R. E. GIESEY, *Modèle de pouvoir*, s. 587.

³⁵⁵ L. FRIEDOVÁ, *Kateřina Medicejská*, s. 354.

³⁵⁶ P. de Bourdeille BRANTOME, *Oeuvres*, Tome premier, s. 120.

Zmínka o přítomnosti Kateřiny Medicejské totiž chybí v dobovém tisku, jež informoval o pohřbu Jindřicha II. v roce 1559,³⁵⁷ taktéž nebyla součástí konduktu Jindřicha IV. v roce 1610 vládnoucí královna-regentka Marie Medicejská. Ta se se svým manželem rozloučila v doprovodu svých dvorních dam pomocí soukromé bohoslužby den poté, co bylo tělo nebožtíka uloženo do krypty.³⁵⁸ Proto asi nepřekvapí, že v dobovém tisku není o přítomnosti Alžběty Habsburské na smutečních slavnostech jejího manžela ani zmínka.³⁵⁹

V bazilice Saint Denis odsloužil lotrinský kardinál nešpory a dalšího dne se zde společnost sešla znovu na poslední mši a uložení nebožtíka do hrobu, načež z hrdel přítomných se chrámovou lodí rozezněla třikrát opakovaná slova „*Král je mrtev*“ následována trojitým zvoláním „*At' žije král Jindřich III.*“.³⁶⁰ Tímto se francouzská společnost rozloučila se svým zesnulým králem. Je možné, že královna-vdova se v době smutečních slavností svého manžela v Paříži nenacházela vůbec, ale trávila čas se svou dcerou na zámku Amboise. Až když se vracela zpět do metropole na řece Seině, zavítala cestou do nekropole³⁶¹ francouzských králů, aby uctila památku svého manžela.³⁶²

Dobové tisky o pohřebních slavnostech vdovu Alžbětu nezmiňují, nezapomněly na ní však mnohé panegyrické poetické spisy, ve kterých je ponejvíce vyzdvihován její žal po mrtvém manželovi. Spolu se zármutkem vdovy však autoři zmiňují i nešťastný osud tohoto královského páru a někdy zaznívají i slova o vymírání rodu pomocí využití trefných postav z antické doby. Je však otázkou, do jaké míry to mělo být namířené na dynastii Valois, v této době přeci byli živí ještě dva synové Kateřiny Medicejské, kteří mohli zplodit mužské potomky. Osudy antických postav, jež se dostaly na stránky panegyrických spisů jako paralely ke členům francouzského panovnického rodu, jsou však výmluvné.

„*Alcyone autrefois ne jetta tant de cris, / Ny tant de pleurs amers au trespas de Ceïs: / Niobe transformee en roche larmoyante, / Ne versa tant de pleurs pour sa race mourante: / Et*

³⁵⁷ François de SIGNAC (seigneur de la Borde), *Le Trespas, & ordre des obsèques, funérailles & enterrement de feu de tresheureuse memoire le Roy Henri deuxième de ce nom, Treschrestien, Prince belliqueux, accompli de bonté, l'amour de tous estat, prompt & liberal, secours des affligez*, Paris 1559. Část tohoto textu je zpřístupněna pomocí edice zahrnuté v Alfred FRANKLIN, *La mort du roy henry deuxième aux Tournelles, à Paris le 10 juillet 1559*, in: J. TORTOREL – J. PERRISSIN (eds.), *Les grandes scènes historiques du XVIe siècle: reproduction en fac-similé du recueil*, Paris 1886, s. 1–4.

³⁵⁸ V. BŮŽEK – P. MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, s. 90–93.

³⁵⁹ *Le trespas et obseques*.

³⁶⁰ Francouzské výroky zněly: „*Le Roy est mort*“ a následně „*Vive le Roy Henry troysiesme de ce nom, à qui Dieu donne bonne vie*“. Dostupné v *Le trespas et obseques*, s. 29–32.

³⁶¹ Krátká studie upozorňuje na trable, které měl Karel IX. s dopravou kamene, jež chtěl použít na svůj sarkofág. Adrien BLANCHET, *Les sarcophages de Charles IX à Pont-Saint-Esprit*, in: *Revue des Études Anciennes* 21/3, 1919, s. 222–223.

³⁶² Doulcin LÉONET, *Le partement de France de tres illustre & tres vertueuse Princesse Elisabet d'Auriche, fille de l'Empereur Maximilian à present regnant, vefve du feu Roy de France Charles IX de ce nom. Avec les regretz de la France pour le partement de la susdite Princesse*, Lyon 1575, s. 5.

*l'oyeseau de Memnon autour du Monument / Ne fit point resonner tant de gemissement.*³⁶³ Niobe měla sice mnoho dětí, ale kvůli svému chvástání, že je lepší matkou než bohyně Létó, jež porodila dva potomky, zapříčinila smrt všech svých dětí až na nejmladší dceru. Ve svém žalu se proměnila v kámen ronící slzy.³⁶⁴ Vdova po francouzském králi měla po smrti manžela také pouze dcerku, velmocenské ambice demonstrující na slavnostních vjezdech se tedy vytratily. Alžběta touto dobou totiž nebyla těhotná, nezbývala proto žádná naděje na mužského potomka (případně narozeného jako pohrobek), vzešlého z aliance mezi dynastií Valois a Habsburky. V tomto případě byla Ronsardova narážka na vymírající rod více než trefná, vždyť z historie víme, že poslední mužský příslušník francouzského vládnoucího rodu zemřel v osobě Jindřicha III. v roce 1589.

Antoine du Part se ve svém spisku vrací o více jak tři roky zpět a vyzdvihuje sňatek královského páru ve stejných barvách, v jakých byl podáván široké veřejnosti na slavnostních vjezdech v březnu roku 1571. Dle něj pouze samotné spojení Habsburků a rodu Valois prostřednictvím Alžběty a francouzského krále přinesl mír „*celému křesťanskému světu*“. Výmluvnější bude přímo citace tisku:

*„Que par sa prevoyance, & prudence profonde
Il eut donné la paix, & l'heur à tout le monde
Que son heur fut en paix, fut il jadis en guerre
Surpassast de bien loing cil des Roys de la terre
[...]
Car dés le mesme jour qu'il s'acquit le plaisir,
Le repos & la paix, le bonheur, le loisir,
Après avoir donné non à la seule France,
La paix, & le repos, par mainte une alliance.
Ains à tout l'univers de la Chrestienté,
Qu'il a si bien unie en une volonté.“*³⁶⁵

Silně katolicky založená habsburská arcivévodkyně se za dobu svého pobytu s cizí zemí mnoho nesžila a pravděpodobně jí nevyhovovalo ani napjaté prostředí náboženských válek. To jí však nezabránilo v tom, aby během svého působení ve Francii v roli královny nepodporovala katolickou víru mnoha způsoby: prosazovala kult svatých nebo pomohla se

³⁶³ Pierre de Ronsard vydal o smrti francouzského krále poetický tisk, dochovalo dokonce více verzí, které jsou ovšem totožné, rozdílné je pouze místo vydání a grafická úprava. RONSARD, Pierre de, *Le tombe du feu roy très-chrestien Charles IX, prince très débonnaire, très vertueux & très éloquent*, Paris, nefoliováno; RONSARD, Pierre de, *Le tombe du feu roy très-chrestien Charles IX, prince très débonnaire, très vertueux & très éloquent*, Lyon 1574, nefoliováno.

³⁶⁴ Luke ROMAN – Monica ROMAN, *Encyklopedia of Greek and Roman Mythology*, York 2010, s. 339.

³⁶⁵ Antoine du PART, *Deploration de la France sur le trespas du Trechrestion Roy Charles IX*, Lyon 1574, f. 4 a 6.

založením jezuitské koleje v Bourges. Alžběta kladla na svou zbožnost velký důraz, darovala peníze chudým nebo na každodenní obřady (mše v kostele: za svého zemřelého manžela, za svou vlastní duši a další zesnulé). Její knihovna mimo jiné obsahovala množství náboženské literatury, kterou četla i ve francouzských překladech a jež jí mohla přivést na myšlenku, aby vedla už jen zbožný život.³⁶⁶

Po skonu svého chotě ji ve Francii už nic – kromě dcery Marie-Élisabeth – nedrželo, vyjádřila proto své přání navrátit se zpět ke své rodině do Vídně. Její touhu po domovině nezviklal ani návrh nově korunovaného francouzského krále Jindřicha III., který nabídl mladé vdově sňatek, ta ho však odmítla. Podobně s žádostí o ruku nepochodil roku 1580 ani její strýc Filip II., jež zrovna přišel o svou čtvrtou manželku (tentokrát jí byla Alžbětina starší sestra Anna).³⁶⁷ Zásadní nesouhlas s novými vdavky mohl pramenit i ze slibu, který prý údajně Alžběta dala svému manželovi, a sice že se již vícekrát neprovdá. Významnou roli ale jistě hrála i její silná katolická víra a touha vstoupit do kláštera. Alžběta se svému rodu tedy nadále rozhodla sloužit ne jako potencionální manželka evropského panovníka, ale raději se chtěla angažovat v náboženské politice.³⁶⁸ Na počátku prosince 1575 nechala mladá vdova brány Paříže za zády a kardinálem d'Estem a pařížským biskupem byla v pořádku doprovozena až do Vídně.³⁶⁹

³⁶⁶ J. F. PATROUCH, *The Archduchess Elisabeth*, s. 79 a 84–85. Alžbětinu literaturu také zmiňuje J. HODAPP, *Habsburgerinnen*, s. 85.

³⁶⁷ P. MAREK, *Perštejnské ženy*, s. 139 a 148. Odmítnutí dalšího sňatku zmiňuje i: Luis MOLAND (ed.), *Pierre de Bourdeille Brantôme, Vies des dames illustres, françaises et étrangères. Nouvelle édition avec une introduction et des notes*, Paris 1868, s. 378; Ludovic LALANNE (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome premier, Paris 1876, s. 604.

³⁶⁸ J. HODAPP, *Habsburgerinnen*, s. 101–103. Tato monografie přibližuje Alžbětin život po odjezdu z Francie.

³⁶⁹ D. LÉONET, *Le partement*, s. 6–8. Část cesty z Nancy přes Colmar ji doprovázel i biskup štrasburský, který před čtyřmi lety dovedl habsburskou arcivévodkyni do náruče jejího francouzského manžela. Více informací v L. SPACH, *Deux voyages d'Élisabeth d'Autriche*, 1855, s. 3.

Závěr

Po dlouhém válečném konfliktu o Itálii, kde se střetávali především zástupci Habsburků a francouzského vládnoucího rodu Valois, se konečně mezi znesvářenými stranami objevila snaha o mír. Roku 1559 došlo na stvrzení přátelství mezi oběma rody k uzavření sňatku Alžběty z Valois a Filipa II. Již v této době však rodiče Marie Habsburská a budoucí císař Maxmilián II. hledali vhodné ženichy pro své dcery Annu a Alžbětu. Možností bylo několik a samotné vyjednávání se táhlo po více jak desetiletí. Protože roku 1558 Filip II. potřetí ovdověl a stále neměl mužského dědice, měl posloužit sňatek se starší arcivévodkyní Annou k utužení vzájemných vztahů mezi rakouskou a španělskou větví habsburského rodu. Mladší Alžbětě byl vybrán ženich věkově bližší, štěstí měla nalézt v náruči francouzského krále Karla IX., který byl jen o čtyři roky starší než ona. Manželství těchto představitelů dvou významných evropských rodů mělo upevnit křehké vztahy mezi oběma zeměmi.

Tato práce měla přiblížit francouzský náhled na habsburský rod na počátku na počátku 70. let 16. století, tedy po ukončení válek o Itálii, kdy mezi sebou rod Valois a Habsburkové po dlouhá léta bojovali. Daná problematika byla nahlížena prostřednictvím ceremonií a rituálních slavností, jež se konaly v době, kdy na pařížském dvoře působila Alžběta Habsburská jako francouzská královna. Na základě sledovaných událostí vyšlo najevo, že rituály svým ustáleným průběhem neposkytují dostatek možností, při kterých by bylo dostatečně možné demonstrovat panovnické vize a záměry. Naopak slavnostní vstupy svým pojetím dokázaly předat politickou propagandu do povědomí široké veřejnosti.

Potvrzení svatby v Mézières ukazovalo Alžbětu jako příslušnici habsburské dynastie při jejím příjezdu do města, ovšem hned následující den byla princezna převlečena ze šatů španělské módy do oděvu, který byl zdoben zlatými francouzskými květy lilie. Její šaty ladily s tím, do čeho byl oblečen Karel IX. jako její manžel a teprve poté, co byli takto vizuálně sjednoceni, mohli vyrazit do kostela k potvrzení jejich manželského svazku. Na Alžbětin původ mohl při tomto rituálu odkazovat i velký doprovod skládající se z českých i rakouských šlechticů, které doplňovali i představitelé říšské urozené vrstvy a církevní příslušníci z římsko-německé říše, jenž nevěstu na francouzské hranice přivedl a účastnil se i zdejších slavností.

Další rituál absolvovala Alžběta v bazilice Saint Denis, kdy byla korunována francouzskou panovnicí. Při této události však již nejsou zaznamenány souvislosti, které by novou královnu nějak spojovaly s její habsburskou krví. Přítomní si snad mohli povšimnout některých šlechticů ze středoevropského prostředí, kteří zůstali v Alžbětině blízkosti i při jejím

pobytu ve Francii, doboví autoři však jejich přítomnost na tomto rituálu ve svých veřejných tiscích nereflektovali. Proto se nemohla tato skutečnost dostat do podvědomí většího okruhu osob, kteří neměli to štěstí se události účastnit osobě.

Ceremoniální slavnosti však nebyly tolik svázané, mohly proto podat větší množství informací. Březnové festivity byly velkou měrou tvořené i alegorickou výzdobou a dočasnou symbolickou architekturou, pomocí které se vládnoucí dynastie pokoušela přihlížejícím zprostředkovat své vize a ovlivnit tak veřejné mínění. Sledovali jsme, jak byla tímto prostřednictvím francouzská společnost informovaná o alianci, jež měla původ v manželském svazku Alžběty s Karlem IX., a jaké benefity si od tohoto spojení rod Valois sliboval.

Obě vládnoucí dynastie – Valois i Habsburkové – se v této době ve svých zemích potýkaly s protestantismem, nebylo to tak dávno, co ve Francii zavládl dočasný mír uzavřený mezi hugenoty a katolíky v létě roku 1570 v Saint Germain. Protože tuto událost dosud nestihl panovník veřejně oslavit, objevovalo se téma míru v jeho slavnostním vjezdu. Dominance katolické strany byla na obou triumfálních vstupech do Paříže demonstrována např. pomocí barevného sjednocení vjezdu, protagonisté i další účastníci byli totiž oblečeni do bílých oděvů.

Dalším společným tématem obou vjezdů se jevil genealogický původ odvozovaný od přeživších Trojanů (Aeneas – Habsburkové a Francion – Valois). Symbolicky promlouvající postavou, která zároveň personifikovala obnovení císařské moci na západě, byla socha Karla Velikého. Od územního rozsahu jeho říše bylo na vjezdech jejich veličenstev odvozováno opětovné spojení dvou národů Germánů a Galů, k čemuž došlo právě sňatkem Karla IX. s Alžbětou Habsburskou. Jejich manželství bylo na březnových ceremoniích značnou měrou oslavováno a vyzdvižováno, protože symbolizovalo dobré vztahy mezi dynastiemi, ale zároveň mohlo být velice výhodné i do budoucna. To bylo patrné na zpodobení bohyně Juno – ochránkyně manželství –, ta byla na králově vjezdu umístěna k počtě jeho italské matky Kateřiny Medicejské. Pomocí svatby, kterou domlouvala právě ona, se v čele francouzského království utvořila unie tří osob z mocných evropských rodů. Na slavnostním vjezdu královny pak pevnost manželského svazku symbolizoval gordický uzel v rukou této nejvyšší bohyně, který sliboval i nerozlučitelné přátelské spojení s habsburským rodem.

Vize výhodné spolupráce rodu Valois s Habsburky byla zpodobněna i pomocí výjevu vycházejícího a zapadajícího Slunce, ať už faktického nebo personifikovaného na svém voze. Toto zpodobnění mohlo ukazovat výměnu v čele království, že královnu-matku nahradí nový manželský královský pár a Karel IX. se konečně fakticky chopí vlády. Alegorie lze však chápat i tak, že Slunce-Karel IX. s pomocí Aurory-Alžběty ovládnou rozsáhlá území. Na jaké

oblasti si rod Valois myslel, vyplývá z mnohých narážek a doplňujících popisků. Symbolicky to však bylo zpodobněno na poslední triumfální bráně Alžbětina vjezdu, kdy Jupiter (Karel IX.) unášel rozbouřenými mořskými vlnami v podobě býka nymfu Asii. Výklady použitých symbolů na triumfálních vstupech do města evokovaly odkaz na myšlenku o univerzální monarchii.

Autoři triumfální výzdoby však neopomněli vyzdvihnout ani hlavní roli Alžběty jakožto královny manželky a mezi alegorickými sochami v Paříži umístili i antickou postavu, jež měla svým vzežením připomínat bohyni Flóru: ta pravděpodobně symbolizovala plodnost nové panovnice a tedy příchod následníka trůnu. Odkaz na budoucího vladaře byl znatelný ve výzdobě biskupského paláce, kde se následující den konala hostina pořádaná městem. Dominantu sálu tvořila série obrazů, které přibližovaly různé výjevy z Kadmova a Harmoniina života. Tento antický pár pro danou chvíli personifikoval královské manžele a Alžběta, zde představována jako Harmonie, měla být představitelkou míru jak mezi oběma rody, tak i v samotném království. Na stropě měl alegorický příběh vyvrcholení, a sice zde byli zpodobněni potomci tohoto mytického antického páru, mezi které lze zařadit i Baccha jako jejich vnuka. Tento bůh – dle starověkého spisu *Dionýsiaka* od Nonna z Panopole – dobyl Orient/Východ a v alegorické výzdobě sálu měl zastupovat i Víru. Jeho výboje na stranu vycházejícího slunce symbolizovaly dobytí Jeruzaléma a tedy vítězství katolické církve.

Autoři ceremonií využili habsburský původ nové francouzské královny, který byl na slavnostních vjezdech mnoha způsoby demonstrován v pozitivních konotacích. Monumentální vyzdobení města Paříže při okázalých vstupech francouzského královského páru se v mnohém doplňovalo, ale zároveň neslo i jasnou myšlenku: jakou prosperitu může Francii přivést nová panovnice pocházející z habsburské krve. Přátelské spojení a vztahy s dlouholetým rivalem se zdály daleko přínosnější než předchozí období válek, které šly ruku v ruce s nedostatkem. Nositelkou míru mezi oběma rody však nebyla v průběhu 16. století jen arcivévodkyně Alžběta. Podobnou roli na svá bedra vzala i sestra Karla V. Eleonora Habsburská, která se na utvrzení klidu zbraní provdala roku 1530 za francouzského krále Františka I.

Mnohé z demonstrativně předkládaných témat se nestaly skutečností. Během Alžbětina – více jak tříletého působení na pařížském dvoře – došlo ke krvavé Bartolomějské noci, která obnovila náboženské války. Dva měsíce poté porodila francouzská královna dcerku Ma-

rii-Élisabeth, takže světlo světa nespátril – k velké Alžbětině lítosti³⁷⁰ – ani nový následník trůnu a k rozšíření území ze spojení s Habsburky také nedošlo.

Poslední sledovanou událostí na pařížském dvoře byl pohřeb Karla IX. Toto slavnostní rozloučení – oproti korunovačnímu rituálu – sice poskytovalo více možností, jak společnosti sdělit politické názory (např. při pohřebním kázání), ale i přesto ve funerálních slavnostech Alžběta nijak nefigurovala. Příčinou se jeví to, že ve Francii se pohřbů svých manželů vdovy pravděpodobně aktivně nezúčastňovaly. Doboví panegyrici pouze vyzdvihují žal habsburské princezny po svém zesnulém manželovi. Pohřební slavnosti pomocí symbolických výkladů nepřibližují nic o vzájemných vztazích rodu Valois s Habsburky této doby.

Na základě dobových tisků jsme nahlédli na propagandu francouzského vládnoucího rodu, který pomocí symbolů a množství alegorických výjevů sděloval (mnohdy) ambiciózní plány. Tato okázalost však mohla být do jisté míry nadnesená, Karel IX. nebyl nijak silný král a složitá náboženská situace bilancující mezi neustálými nepokoji a válkou mu nic nezjednodušovala, spíše naopak. V takové atmosféře byl panovník nucen řešit problémy ve svém království a ne soustředit svou pozornost za hranice s motivací možného územního zisku.

³⁷⁰ Ludovic LALANNE (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome neuvième, Paris 1876, s. 597.

Resumé

The animosity between the French ruling family (whether Valois or Bourbon) with the Habsburgs was almost continuous during the early modern period. When the Italian wars ended, after lengthy negotiations, it was decided that the future spouse of King Charles IX of France would become the younger daughter of Emperor Maximilian II. - Elizabeth. Their marriage was not meant to serve as a ratification of any peace, but rather as an alliance that aimed to maintain friendly relations between the two important European families.

In September 1570, the Archduchess of Habsburg got married to Charles IX by proxy and the marriage was confirmed on November 26 of the same year in the border town of Mézières, where Charles IX was already waiting for her with his court. Shortly after the wedding, their majesties were to ceremonially enter Paris, but it was postponed several times. It was not until March of the following year that the king entered the city. Three weeks later Elizabeth was crowned in Saint Denis, and three days later she also made her royal entry to the city.

During these festivities, the city was ceremoniously decorated with many allegorical scenes and temporary triumphal arches, which spoke symbolically to the public. Of course, the main motives included the celebration of the protagonists and continuity of the Valois family, as well as the religious peace in Saint Germain concluded in the summer of 1570. The dominant element, however, was the celebration of the Valois family's union with the Habsburgs. The culmination of the allegorical decoration was the praise of Elizabeth's fertility, which gave hope for an heir to the throne. According to symbolic interpretations, he was to seize control of the world which Valois would conquer with the Habsburgs and profess the right – Catholic – faith.

Many of the demonstratively presented topics did not become real. During Elizabeth's more than three-years time at the Paris court, St. Bartholomew's Day massacre happened and it renewed the religious wars. Two months later the French queen gave birth to a daughter, Marie-Élisabeth, which disappointed those who hoped for an heir.

Charles IX died at the end of May 1574, but Elizabeth Habsburg did not figure in the periodicals depicting mourning ceremonies, which raises the question of whether she was present in Paris at that time. However, in comparison with other funerals of the French kings, it turns out that the widows did not necessarily appear at the farewell festivities. In connection with the young widow, the panegyrics spoke only of her deep sorrow. Thus, the funeral celebrations, even with the use of symbolic interpretations, do not tell us anything more about the mutual relations between the Valois and the Habsburgs.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archivio di Stato di Firenze

Mediceo del Principato, sign. 3103 lettere di Francesco Vinta dal novembre 1551 fino a settembre 1552, fol. 27-28, (Milano, 3 di dicembre 1551), Francesco Vinta florentskému vévodovi.

Bibliothèque nationale de France: Gallica

« Compte particulier à cause des fraiz faitz par la ville de Paris pour les entrées nouvelles des Roy et Royne de France [Charles IX et Élisabeth d'Autriche], faictes en lad. ville, au moys de mars M Vc soixante unze ; M. François de Vigny, receveur ». Français 11690. 1501-1600. Dostupné online na: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107206315?rk=42918;4>>, [2021-12-27].

« Compte particulier à cause des fraiz faitz par la ville de Paris pour les entrées nouvelles des Roy et Royne de France [Charles IX et Élisabeth d'Autriche], faictes en lad. ville, au moys de mars M Vc soixante unze ; M. François de Vigny, receveur ». Français 11691. 1501-1600. Dostupné online <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107206584?rk=21459;2>>, [2021-12-27].

Lettres du comte Scipion de Fiesque [Scipione Fiesco], *envoïé vers l'Empereur* [Maximilien II], *pour le mariage de Sa Majesté* [le roi de France Charles IX] *avec Élisabeth d'Autriche, fille dudict Empereur, au Roy* [et] *à la Reine-mère*. (Octobre 1567–novembre 1569), FR 15919, vol. 901.

Recueil de copies de pièces portant pour titre : « Ceremonies observées à l'entrée des roys et des princes ». 1601-1700. Dostupné online na: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107206421>>, [2021-12-27].

Recueil de lettres et mémoires, en originaux, imprimés et copies, concernant l'Histoire de France (1278-1665). Tome I Années 1278-1616. — Ordonnances royales, etc. ; droits successoraux de Catherine de Médicis en Italie. Online na: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10035585r>>, [2021-12-27].

Státní oblastní archiv Třeboň

Historica, 4792.

Staré tisky (do roku 1800)

d'AMBOIS, François svou prací: *Au roy sur son entrée, son mariage et sa chasse, theralogue en eclogue forêtiere, faite par son commandement et présentée à sa Mageste. Extraite du sizième livre de la Clion, De François d'Amboise Parisien*, Paris 1571.

BOCHETEL, Guillaume, *Lentree de la Royne en sa ville & Cite de Paris, Imprimee par le Commandement du Roy nostre sire*, 1531.

BOCHETEL, Guillaume, *Le sacre et Coronnement de la Royne, imprimé par le commandement du roy nostre Sire*, 1531.

BOUQUET, Simon, *Bref et sommaire recueil de ce qui a esté fait et de l'ordre tenu à la joyeuse et triumpante entrée de ... Charles IX ... en sa bonne ville et cité de Paris ... le mardy sixiesme jour de mars, avec le couronnement de ... Madame Élisabet d'Austriche, son espouse, le dimanche vingtcinquiesme, et entré*, Paris 1572.

CRESPIN, Antoine, *Épitre demonstrative, faite à treshaulte, & trespuissante princesse, Madame Élisabeth d'Autriche, fille d'Empereur & royne France, par M. Anthoine Crespin Nostradamus, ... d'un signe admirable d'un comette qu'il a vu au ciel... laquelle fut veue dans votre grande*

- Université de Paris... le 29. mars 1571, le jour de vostre très héroïque entrée, qui fut faicte en ladicté cité... Paris 1571.*
- GOUJET, Claude, Pierre, *Bibliothèque françoise, ou Histoire de la littérature françoise. Dans laquelle on montre l'utilité que l'on peut retirer des Livres publiés en François depuis l'origine de l'Imprimerie, pour la connoissance des Belles Lettres, de l'Histoire, des Science & des Arts; Et où l'on rapporte les Jugemens des Critiques sur les principaux Ouvrages en chaque genre écrits dans la même Langue. Tome douzième, Paris 1747.*
- GOUJET, Claude, Pierre, *Bibliothèque françoise, ou Histoire de la littérature françoise. Dans laquelle on montre l'utilité que l'on peut retirer des Livres publiés en François depuis l'origine de l'Imprimerie, pour la connoissance des Belles Lettres, de l'Histoire, des Science & des Arts; Et où l'on rapporte les Jugemens des Critiques sur les principaux Ouvrages en chaque genre écrits dans la même Langue, Tome treizième, Paris 1752,*
- JAMYN, Amadis, *Avant-chant nuptial faict sur le mariage du Roy et d'Elizabet d'Autriche, Lyon 1570.*
- Le mariage du Roy de France, avec la Royne Elisabeth d'Autriche, fille de l'Empereur Maximilian. Avec l'avenue de ladite Royne en France, Lyon 1570.*
- LÉONET, Doulcin, *Le partement de France de tres illustre & tres vertueuse Princesse Elisabet d'Autriche, fille de l'Empereur Maximilian à present regnant, vefve du feu Roy de France Charles IX de ce nom. Avec les regretz de la France pour le partement de la susdite Princesse, Lyon 1575.*
- Le trespas et obseques du Treschrestien Roy de France, Charles neufiesme de ce nom. Avec l'ordre des Princes, Chevaliers, Gentils-hommes, Justiciers & Officiers de sa Court. Plus le convoy de Messseigneurs les Prevost des mMrchans, Echevins, & autres Estats à la suyte de son enterrement, Lyon 1574.*
- Le vray discours des derniers propos memorables, et trepas du feu Roy de tres bonne memoire Charles neufiesme, 1574.*
- Mandement du Roy, pour le jour de son entrée en sa bonne ville de Paris. Plus l'ordonnance de sa majesté, sur les defences de porter masques & armes, Paris 1571.*
- Mandement du Roy, pour le jour de l'entrée de la Royne, sa très-chère & très-amée compaigne, en la ville de Paris, Paris 1571.*
- MASSON, Jean-Papire, *Entiers discours des choses qui se sont passées en la réception de la Royne, & mariage du Roy, 1570.*
- NAVYERE, Charles de, *La renommée de Ch. de Navyère, ... sus les réception à Sedan, mariage à Mézière, couronnement à Saindenis et entrées à Paris du Roy et de la Royne. Poeme historial divisé en 5 chants et dedié à leur majesté, Paris 1571.*
- PARADIN, Claude, M., *Devises héroïques, Lyon 1557.*
- du PART, Antoine, *Deploration de la France sur le trespas du Trechrestion Roy Charles IX, Lyon 1574.*
- PINART, Claude, *Veritable discours du mariage de treshaut, trespuissant, et treschrestien, Charles neufiesme de ce nom, Roy de France, et de tresexcellente et vertueuse Princesse, madame Elizabeth fille de l'Empereur Maximilian, faict et celebré en la ville de Mezieres, le XXVI jour de novembre 1570.*
- PREVOSTEAU, Jacques, *Description des Appareils, Arcs triumpaux, Figures et Portraictz dressez en l'honneur du Roy, au iour de son entrée en la ville de Paris, le sixième iour de Mars 1571, Paris 1571.*
- RONSARD, Pierre de, *Le tombe du feu roy très-chrestien Charles IX, prince très débonnaire, très vertueux & très éloquent, Paris.*

- RONCARD, Pierre de, *Le tombeau du feu roy très-chrestien Charles IX, prince très débonnaire, très vertueux & très éloquent*, Lyon 1574.
- SIGNAC, François de (seigneur de la Borde), *Le Trespas, & ordre des obsèques, funérailles & enterrement de feu de tresheureuse memoire le Roy Henri deuxième de ce nom, Treschrestien, Prince belliqueux, accompli de bonté, l'amour de tous estat, prompt & liberal, secours des affligez*, Paris 1559.
- Six gravures sur bois pour : „L'ordretenu à l'entrée de très-haute et très-chrestienne princesse Madame Élisabet d'Autriche, Royne de France, XXIX. jour de Mars mil cinq cens LXXI“.*
- SORBIN, Arnaud, *Oraison funebre du tres hault, puissant et tres chrestien Roy de France, Charles IX. piteux & débonnaire, propugnateur de la Foy, & amateur des bons esprits: prononcee en l'Eglise Nostre-Dame en Paris, le XII. de Juillet, M.D. LXXIII*, Paris 1579.

Vydané prameny

- AUBRY, August (ed.), Prevosteau, Jacques, *Entrée de Charles IX à Paris le 6 mars 1571*, Paris 1858.
- DOUËT-d'ARCQ, Louis Claude, *Devis et marchés passés par la ville de Paris pour l'Entrée solennelle de Charles IX, en 1571*, la Revue Archéologique 5/2, Paris 1848, s. 1–66.
- GRAHAM, Victor E. – McALLISTER-JOHNSON, William, *The Paris Entries of Charles IX and Elisabeth of Austria 1571, With an analysis of Simon Bouquet's Bref et sommaire recueil*, Toronto 1974.
- SPACH, Louis, *Deux voyages d'Élisabeth d'Autriche, épouse de Charles IX, roi de France, correspondance inédite du XVIe siècle*, Colmar 1856.
- WEISS, Charles (ed.), *Papier d'État du cardinal de Granvelle : d'après les manuscrits de la Bibliothèque de Besançon*, Tome IX., Paris 1852.
- YMBERT, Quétin – DOUËT-d'ARCQ, Luis, Claude *Devis et marchés passes par la ville de Paris, pour l'Entrée solennelle de Charles IX, en 1571*, Revue archéologique, 5/2, 1849, s. 573–589.
- YMBERT, Quétin – DOUËT-d'ARCQ, Luis, Claude, *Devis et marchés passes par la ville de Paris, pour l'Entrée solennelle de Charles IX, en 1571*, Revue archéologique 5/2, Paris 1849, s. 661–680.

Literatura

- AKIYAMA, Nobuko, *L'Entrée royale dans l'œuvre romanesque de Mme de Villedieu*, in: CANOVA-GREEN, Marie-Claude – ANDREWS, Jean – WAGNER, Marie-France (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013, s. 341–356.
- ALIVERTI, Maria, Ines, *Travelling with a Queen: The Journey of Margaret of Austria (1598–99) between Evidence and Reconstruction*, in: CANOVA-GREEN, Marie-Claude – ANDREWS, Jean – WAGNER, Marie-France (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013, s. 71–92.
- ARAM, Bethany, *Voyages from Burgundy to Castile: Cultural Conflict and Dynastic Transition, 1502–06*, in: PALOS, Joan-Lluís – SÁNCHEZ, Magdalena, S. (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 91–114.
- ARNAUD, Jean-Pierre, M., *La Mythologie dans les Entrées Royales à Angers de 1518 à 1619*, Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France, 1985, 1987, s. 137–161.
- BACKERRA, Charlotte – EDWARDS, Peter, *Introduction: Rank and Ritual in the Early Modern Court*, *The Court Historian* 26/1, 2021, s. 1–10.
- BAĐUROVÁ, Anežka, *Oděv účastníků svatebního obřadu per prokuratorem 4. května 1570 v Praze v chrámu sv. Víta (Anna Habsburská a Filip II. Španělský)*, in: NACHTMANNOVÁ, Alena –

- KLAPETKOVÁ, Olga (edd.), *Móda a oděv doby renesance. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech ve spolupráci s Knihovnou AV ČR v Praze 19. října 2017*, Praha 2018, s. 79–84
- BAK, János M., (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990.
- BALSAMO, Jean, *Le prince et les arts en France au XVIe siècle*, Seizième Siècle 7, 2011, s. 307–332. kol., *Slovník antické kultury*, Praha 1974.
- BAUDIÈRE, Marie, *The Carrousel of 1612 and the Festival Book*, in: MCGOWAN, Margaret, M. (ed.), *Dynastic Marriages 1612/1615. A Celebration of the Habsburg and Bourbon Unions*, Farnham 2013, s. 83–93.
- BÉLY, Lucien, *La France moderne, 1498–1789*, Paris 2013.
- BÉRENGER, Jean, *Le conflit entre les habsbourg et les bourbons (1598–1792)*, Revue d'histoire diplomatique, vol 116, 2002/3, s. 193–232.
- BERTHELIN, Egmont, *Étude sur Amadis Jamyn, poète du XVIe siècle, né à Chaource près Troyes, son temps, sa vie, ses oeuvres*, Troyes 1859.
- BERTIÈRE, Simone, *Les Reines de France au temps du Valois*, vol. 2, Paris 1994.
- BERTOLDI, Sylvain, *Les Entrées des Rois et des Enfants de France à Angers de 1424 à 1598*, Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France 1993, 1995, s. 306–331.
- BLANCHET, Adrien, *Les sarcophages de Charles IX à Pont-Saint-Espirit*, in: Revue des Études Anciennes 21/3, 1919, s. 222–223.
- BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1998.
- BOSBACH, Franz, *Karl V. und die Universalmonarchie*, in: Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám Aleše Skřivana, Praha 2005, s. 47–58.
- BRANTOME, Pierre de Bourdeille, *Oeuvres complètes du seigneur de Brantôme accompagnées de remarques historiques et critiques*, Tome premier, Paris 1822.
- BROUARDEL – de la TOURETTE, Gilles, *La mort de Charles IX*, in: TORTOREL, J. – PERRISIN, J. (eds.), *Les grandes scènes historiques du XVIe siècle : reproduction en fac-similé du recueil*, Paris 1886, s. 1–8.
- BRYANT, Lawrence, M., *King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony Politics, Ritual, and Art in the Renaissance*, Genève 1986.
- BRYANT, Lawrence, M., *La cérémonie de l'Entrée à Paris au Moyen Âge*, Annales, Economies, sociétés, civilisations, 41/3, 1986, s. 513–542.
- BRYANT, Lawrence, M., *The Medieval Entry Ceremony at Paris*, in: BAK, János, M. (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990, s. 88–118.
- BŮŽEK, Václav, *Ferdinand I. ve svědectvích o jeho nemocech, smrti a posledních rozloučeních*, in: Český časopis historický 3, 2014, s. 402–432.
- BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.
- BŮŽEK, Václav, *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů. Prezentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků*, Praha 2020.
- BŮŽEK, Václav, *Symboly rituálu. Slavnostní vjezd Ferdinanda I. do Prahy 8. listopadu 1558*, in: Ve znamení zemí Koruny české: sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc., Praha 2006, s. 112–128.
- BŮŽEK, Václav – MAREK, Pavel, *Smrt Rudolfa II.*, Praha 2015.
- BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (eds.), *Habsburkové, Země Koruny české ve středoevropské monarchii 1526–1740*, Praha 2017.

- CANOVA-GREEN, Marie-Claude – ANDREWS, Jean – WAGNER, Marie-France (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013.
- CAPODIECI, Luisa, Cadmos et l'harmonie. Jean Dorat, Nicolò dell'Abate et le Décor de la Salle du Banquet pour l'Entrée de Charles IX et Elisabeth d'Autriche (Paris, 1571), *Seizième Siècle* 3, 2007, s. 61-90.
- de CARLOS VARONA, Maria Cruz, *Givin Birth at the Habsburg Court: Visual and Material Culture*, in: CRUZ, Anne, J. – STAMPINO, Maria Galli (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 151–174.
- CASADILLA, Bartolomé, Yun, *Aristocratic Women across Borders, Cultural Transfer and Something More. Why Should We Care?* in: PALOS, Joan-Lluís – SÁNCHEZ, Magdalena S. (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 237–257.
- COESTER, Christiane, *Crossing Boundaries and Traversing Space. The Voyage of the Bride in Early Modern Europe*, in: CALVI, Giulia – CHABOT, Isabelle (eds.), *Moving Elites: Women and Cultural Transfer in the European Court System*, 2010/02, s. 9–20.
- COMBET, Michel, *Éléonore d'Autriche, une reine de France oubliée*, in: Actes des 134e congrès nationaux des sociétés historiques et scientifiques, 2012, s. 15–25.
- COOPER, Richard, *French Royal Entries and the Antique (1515–65)*, in: CANOVA-GREEN, Marie-Claude – ANDREWS, Jean – WAGNER, Marie-France (eds.), *Writing Royal Entries in Early Modern Europe*, Turnhout 2013, s. 153–176.
- CRUZ, Anne, J. – STAMPINO, Maria Galli (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013.
- DARLEM, Clary, *Elisabeth d'Autriche, reine de France*, Ire partie, IIe partie, Paris 1847.
- DESLOT, Thierry, *Impératrices et Reines de France*, Paris 1996.
- DOSTÁL, Josef, "Princesse de Bohême" a její cesta na francouzský trůn, in: Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, díl I., Praha 1930, s. 414–427.
- DLOUHÁ, Markéta, *Symbolika barev ve středověku*, Kuděj: časopis pro kulturní dějiny 3, č. 1, 2001, s. 14–38.
- DUBY, Georges, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003.
- FERRO, Marc, *Dějiny Francie*, Praha 2006.
- FRANKLIN, Alfred, *La mort du roy henry deuxième aux Tournelles, à Paris le 10 juillet 1559*, in: TORTOREL, J. – PERRISSIN, J. (eds.), *Les grandes scènes historiques du XVIe siècle : reproduction en fac-similé du recueil*, Paris 1886, s. 1–4.
- FRIEDOVÁ, Leonie, *Kateřina Medicejská, Životopis*, Praha 2007.
- GEEVERS, Liesbeth – MARINI, Mirella, *Introduction Aristocracy, Dynasty and Identity in Early Modern Europe, 1520–1700*, in: GEEVERS, Liesbeth – MARINI, Mirella, *Dynastic Identity in Early Modern Europe. Rulers, Aristocrats and the Formation of Identities*, London 2015, s. 1–22.
- GENNEP, Arnold van, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 2018.
- GIBSON, Clare, *Symboly a jejich významy. Klíč k výkladu motivů a znaků v umění*, Praha 2010.
- GIESEY, Ralph, E., *Inaugural Aspects of French Royal Ceremonial*, in: BAK, János, M. (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990, s. 35–45.
- GIESEY, Ralph, E., *Le roi ne meurt jamais*, Flammarion 1987.
- GIESEY, Ralph, E. *Models of Rulership in French Royal Ceremonial*, in: WILENTZ, Sean (ed.), *Rites of Power. Symbolism, Ritual, and Politics since the Middle Ages*, Philadelphia 1986, s. 41–64.
- GIESEY, Ralph, E., *Modèle de pouvoir dans les rites royaux en France*, *Annales. Economies, sociétés, civilisations* 41/3, 1986, s. 579–599.

- GIESEY, Ralph, E., *The Royal Funeral Ceremony in Renaissance France*, Genève 1960.
- GOFFMAN, Erving, *Všichni hrajeme divadlo, Sebe prezentace v každodenním životě*, Plzeň 1999.
- GRAVES, Robert, *Řecké mýty I*, Praha 1982.
- HAAN, Bertrand, *L'amitié entre princes. Une alliance franco-espagnole au temps des guerres de Religion (1560–1570)*, Paris 2011.
- HAJNÁ, Milena, *Šaty chodící. Každodennost a symbolika ve šlechtickém šatníku raného novověku*, České Budějovice 2016.
- HAMANN, Brigitte, *Habsburkové, životopisná encyklopedie*, Praha 2010.
- HARD, Robin, *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, London 2004.
- HARTMAN, Peter, C., *Francouzští králové a císaři v novověku. Od Ludvíka XII. k Napoleonovi III. (1498–1870)*, České Budějovice 2005.
- HELLIN, Stéphan, *Espionnage et contre-espionnage en France u temps de la Saint-Barthélemy le rôle de Jérôme Gondi*, *Revue historique* 2008/2 n°646, s. 279–313.
- HODAPP, Julia, *Habsburgerinnen und Konfessionalisierung im späten 16. Jahrhundert*, Münster 2018.
- HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav, *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019.
- HUON, Antoinette, *Le Thème du Prince dans les Entrées Parisiennes au XVIe siècle*, in: JACQUOT, Jean (ed.), *Les Fêtes de la Renaissance*, Paris 1956, s. 21–30.
- CHAMPION, Pierre, *Charles IX: la France et le contrôle de l'Espagne*, tome I, Paris 1939.
- CHUDOBA, Bohdan, *Španělská diplomacie ve Francii za doby českého povstání*, *Český časopis historický* 41, 1935, s. 269–293.
- JADART, Henri, *Épigraphie ardennaise. — Les inscriptions de l'église de Mézières*, *Bulletin Monumental* 57, 1891, s. 244–274.
- JACQUOT, Jean, *Joyeuse et Triomphante Entrée*, in: JACQUOT, Jean (ed.), *Les Fêtes de la Renaissance*, Paris 1956, s. 9–19.
- JANÁČEK, Josef, *Pád Rudolfa II.*, Praha 2013.
- KANAOKA, Naomi, *La vie théâtrale à compiègne entre 1450 et 1550*, in: *Bibliothèque de l'École des chartes* 164, 2006, s. 97–158.
- KANTOROWICZ, Ernst H., *Dvě těla krále: studie z dějin středověké politické teologie*, Praha 2014.
- KONEČNÝ, Tomáš, *Oděv a reprezentace konfese za francouzských náboženských válek*, in: NACHTMANNOVÁ, Alena – KLAPETKOVÁ, Olga (edd.), *Móda a oděv doby renesance. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech ve spolupráci s Knihovnou AV ČR v Praze 19. října 2017*, Praha 2018, s. 94–102.
- KRÁL, Pavel, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel, *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*, České Budějovice 2003, (*Opera historica* 10), s. 439–456.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KUBEŠ, Jiří a kol., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018.
- LALANNE, Ludovic (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome premier, Paris 1876.
- LALANNE, Ludovic (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome deuxième, Paris 1866.

- LALANNE, Ludovic (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome septième, Paris 1878.
- LALANNE, Ludovic (ed.), *Oeuvres complètes de Pierre de Bourdeille seigneur de Brantôme. Publiées d'après les manuscrits avec variantes et fragment inédits pour la société de l'histoire de France*, Tome neuvième, Paris 1876.
- LEBÈGUE, Raymond, *Ronsard au travail*, Bulletin de l'Association Guillaume Budé : Lettres d'humanité 11, 1952, s. 72-92.
- LE ROUX, Nicolas, *The Politics of Festivals at the Court of the Last Valois*, in: MULRYNE, James, Ronald – GOLDRING, Elizabeth (edd.), *Court Festival of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002, s. 101–117.
- LIONETTO, Adeline, *Splendeurs et misères de la ville de Paris dans le Recueil des inscriptions, devises et masques de Jodelle*, Seizième Siècle 9, 2013, s. 81–93.
- MACKENNEY, Richard, *Evropa šestnáctého století*, Praha 200.
- MAREK, Pavel, *K potěše i užitku. Zvířecí dary v habsburské diplomacii doby vlády Rudolfa II.*, in: LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Zvířata a jejich lidé*, v tisku, s. 186–197.
- MAREK, Pavel, *Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*, Praha 2018.
- MAREK, Pavel, (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, Prameny k českým dějinám 16. – 18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia.
- MAREK, Pavel, *"Tre bone amye": Alžběta z Pernštejna pohledem korespondence Alžběty Habsburské*, in: JIRÁNEK, Tomáš – RÝDL, Karel – VOREL, Petr (ed.), *Gender history – to přece není nic pro feministky*, Pardubice 2017, s. 31–47.
- MARTIN, René a kol., *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*, Praha 1993.
- MAUROIS, Andre, *Dějiny Francie*, Praha 1994.
- McGOWAN, Margaret, M. (ed.), *Dynastic Marriages 1612/1615. A Celebration of the Habsburg and Bourbon Unions*, Farnham 2013.
- McGOWAN, Margaret, M., *The French Royal Entry in the Renaissance: The Status of the Printed Text*, in: RUSSELL, Nicolas – VISENTIN, Helène, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007, s. 29–54.
- McGOWAN, Margaret, M., *The Renaissance Triumph and its Classical Heritage*, in: MULRYNE, James, Ronald – GOLDRING, Elizabeth (edd.), *Court Festival of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002, s. 26–47.
- MERVALD VODIČKOVÁ, Jarmila, *5 českých princezen na evropských trůnech: měly na svědomí i bartolomějský masakr?*, History revue, č. 7, 2011, s. 89–92.
- MOLAND, Luis (ed.), *Pierre de Bourdeille Brantôme, Vies des dames illustres, françaises et étrangères. Nouvelle édition avec une introduction et des notes*, Paris 1868.
- MUIR, Edward, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge 2005.
- MULRYNE, James, Ronald – GOLDRING, Elizabeth (edd.), *Court Festivals of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002.
- NADEAU, Philippe, *« Embrasser le guerrier enflé de haulx exploitz ». Les ratés durant l'entrée de Charles IX à Paris en 1571*, diplomová práce Université de Montréal 2015.
- NACHTMANNOVÁ, Alena, *Mezi tradicí a módou. Odivání v Čechách od renesance k baroku*, Praha 2012.
- NEŠKUDLA, Bořek, *Encyklopedie bohů & mýtů starověkého Říma & Apeninského poloostrova*, Praha 2004.

- NORDMAN, Daniel, *Charles IX à Mézières : mariage, limites et territoire*, in: Cahiers Charles V, n°4, mars 1983, Littérature britannique, Marches, bordures, limites, confins... s. 7–19.
- OVIDIUS, *Proměny (Metamorphoses)*, Praha 1974.
- PÁLFY, Géza, *Korunovace královen v raně novověkých Uhrách*, in: HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav, *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 65–78.
- PALOS, Joan-Lluís, *Bargaining Chips: Strategic Marriages and Cultural Circulation in Early Modern Europe*, in: PALOS, Joan-Lluís – SÁNCHEZ, Magdalena, S. (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 1–18.
- PANOPOLIS, Nonnus of, *Dionysiaca*, Volume I., Cambridge 1940.
- PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice 2003.
- PARKER, Geoffrey, *Emperor: a new life of Charles V*, New Haven 2019.
- PARKER, Geoffrey, *Filip II., španělský král z rodu Habsburků. „Nejmocnější křesťanský vládce“*, Praha 1998.
- PATROUCH, Joseph, F., „*Bella gerant alii*.“ *Laodamia's Sisters, Habsburg Brides: Leaving Home for the Sake of the House*, in: CRUZ, Anne, J. – STAMPINO, Maria Galli (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 25–40.
- PATROUCH, Joseph F., *Queen's Apprentice. Archduches Elizabeth, Empress Maria the Habsburgs, and the Holy Roman Empire, 1554–1569*, Leiden – Boston 2010.
- PATROUCH, Joseph, F., *Reichstag und Hochzeit (Speyer 1570)*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, s. 265–280 (=Opera historica 8).
- PATROUCH, Joseph, F., *The Archduchess Elisabeth: Where Spain and Austria Met*, in: Conrad KENT – Thomas, K. WOLBER – Cameron, M. K. HEWITT, *The Lion and the Eagle: Interdisciplinary Essays on German-Spanish Relations over the Centuries*, New York, 2000, s. 77–90.
- PEREZ, Stanis, *Le corps de la reine. Engender le Prince, d'Isabelle de Hainaut à Marie-Amélie de Bourbon-Sicile*, Paris 2019.
- PERRENS, François-Tommy, *Les mariages espagnols sous le règne de Henri IV et la régence de Marie de Médicis (1602–1615)*, Paris 1869.
- RAMSEY, Ann, W., *The Ritual Meaning of Henri IV's 1594 Parisian Entry*, in: RUSELL, Nicolas – VISENTIN, Helène, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007, s. 189–205.
- RIPA, Cesare, *Ikonologie*, Buscaroli, Piero – Praz, Mario (eds.), přeložil Špaček, Jiří, Praha 2019.
- ROMAN, Luke – ROMAN, Monica, *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, York 2010.
- ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.
- RUSELL, Nicolas – VISENTIN, Helène, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007.
- RUSELL, Nicolas – VISENTIN, Helène, *The Multilayered Production of Meaning in Sixteenth-Century French Ceremonial Entries*, in: RUSELL, Nicolas – VISENTIN, Helène, *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century. Event, Image, Text*, Toronto 2007, s. 15–27.
- SANDBICHLER, Veronika, *Die Bedeutung hinter dem Sichtbaren: Allegorie – Trionfo – Visuelle Propaganda*, in: SEIPEL, Wilfried (ed.), *Wir sind Helden: Habsburgische Feste in der Renaissance*, Wien 2005, s. 45–62.
- SANDBICHLER, Veronika, *Habsburgische Feste in der Renaissance*, in: SEIPEL, Wilfried (ed.), *Wir sind Helden: Habsburgische Feste in der Renaissance*, Wien 2005, s. 11–13.

- SANTALIESTRA, Laura, Oliván, *Isabel of Borbón's Sartorial Politics: From French Princess to Habsburg Regent*, in: CRUZ, Anne, J. – STAMPINO, Maria, Galli (eds.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Context, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, London 2013, s. 225–242.
- SEIBT, Ferdinand, *Karel V. císař a reformace*, Praha 1999.
- SPACH, Louis, *Deux voyages d'Élisabeth d'Autriche, épouse de Charles IX, roi de France, correspondance inédite du XVIe siècle*, Colmar 1855.
- STLOUKAL, Karel, *Z diplomatických styků mezi Francií a Čechami před Bílou Horou*, *Český časopis historický* XXXII, 1926, s. 473–496, zde s. 481.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für historische Forschung* 31, 2004, s. 498–527.
- STRONG, Roy, *Art and Power. Renaissance Festivals 1450–1650*, Berkeley – Los Angeles 1984.
- TALLON, Alain, *L'Europe au XVIe siècle. États et relations internationales*, Paris 2010.
- TANNER, Marie, *The last descendant of Aeneas. The Habsburgs and the Mythic Image of the Emperor*, Michigan 1993.
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL, Imre, *Mytologie*, Praha 1967.
- VERGILIUS, Publius, Maro, *Aeneis*, Praha 1970.
- VITIS, Mark de, *The Queen of France and the Capital of Cultural Heritage*, in: PALOS, Joan-Lluís – SÁNCHEZ, Magdalena, S. (eds.), *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Farnham 2016, s. 45–65.
- VOCELKA, Karl, *Habsburgische Hochzeiten 1550–1600*, Wien – Köln – Graz 1976.
- VOCELKA, Karl – HELLER, Lynne, *Soukromý svět Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Plzeň 2011.
- VOCELKA, Karl – HELLER, Lynne, *Život Habsburků. Kultura a mentalita jednoho rodu*, Praha 2012.
- WATANABE-O'KELLY, Helen, *Early Modern European Festivals – Politics and Performance, Event and Record*, in: MULRYNE, James, Ronald – GOLDRING, Elizabeth (edd.), *Court Festival of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, Aldershot 2002, s. 15–25.
- WENDEL-HANSEN, Astrid, *Spectacular Marriages: Early Modern Festival Books and the 1568 Wedding of Wilhelm V of Bavaria and Renata of Lorraine*, dissertation, University of Edinburgh, 2012.
- YATES, Frances, A., *Poètes et artistes dans les Entrées de Charles IX et de sa Reine à Paris en 1571*, in: JACQUOT, Jean (ed.), *Les Fêtes de la Renaissance*, Paris 1956, s. 61–84.

Internetové zdroje

- LEMERLE, Frédérique, *Bref et sommaire recueil de ce qui a esté faict et de l'ordre tenu à la joyeuse et triumpante entrée de... Charles IX... en sa bonne ville et cité de Paris ,... le mardy sixiesme jour de mars, avec le couronnement de... Madame Élisabet d'Autriche, son espouse, le dimanche vingtcinquesme, et entré*. Dostupné [online] na: <<http://architectura.cesr.univ-tours.fr/traite/Textes/INHA-8R548.pdf>>, [2021-01-05].
- VONS, Jacqueline – SAINT-MARTIN, Pauline, *Vie et mort de Marie-Elisabeth de France (1572-1578), fille de Charles IX et Elisabeth d'Auriche*, Paris 2010. Dostupné [online] na: <<http://cour-de-france.fr/vie-quotidienne/medecine-sciences-et-savoirs/etudes-modernes/article/vie-et-mort-de-marie-elisabeth-de-france-1572-1578-fille-de?lang=fr>>, [2021-02-11].

Seznam vyobrazení

- Obr. 1: *Triumfální brána Saint Denis na vjezdu Karla IX.*
- Obr. 2: *Socha bohyně Juno na vjezdu Karla IX.*
- Obr. 3: *Socha boha Hyména na vjezdu Karla IX.*
- Obr. 4: *Výjev nedaleko Chatélet na vjezdu Karla IX.*
- Obr. 5: *Výzdoba mostu Notre Dame na vjezdu Karla IX.*
- Obr. 6: *Vyobrazení daru, jež dostal Karel IX. u příležitosti svého vjezdu od města.*
- Obr. 7: *Portrét Alžběty Habsburské od malíře Joorise van der Straetena.*
- Obr. 8: *Triumfální brána Saint Denis na vjezdu Alžběty.*
- Obr. 9: *Sousoší na fontáně Ponceau na vjezdu Alžběty.*
- Obr. 10: *Bohyně Juno na vjezdu Alžběty.*
- Obr. 11: *Bůh Saturn na vjezdu Alžběty.*
- Obr. 12: *Triumfální brána Peintres na vjezdu Alžběty.*
- Obr. 13: *Triumfální brána u mostu Notre Dame na vjezdu Alžběty.*
- Obr. 14: *Pohřeb Karla IX.*